

פרשת קיבוץ הראל: קונפליקט ומשבר בין הקבוץ לבין הנהגת

הקבה"א, 1952-1955

מאת: דורון נדיב
בהנחיית: פרופסור דני גוטוין

עבודת גמר מחקרית (תיזה) המוגשת לאחר קבלת התואר "מוסמך"

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי הרוח
החוג לתולדות ישראל

ינואר 2007

מאושר ע"י _____ תאריך _____

(מנחה העבודה)

מאושר ע"י _____ תאריך _____

(יו"ר ועדת הדוקטוראט/מ"א)

iv	.....תקציר
1	.....מבוא
5	.....רקע: הקמת מפ"ם, דרכה האידיאולוגית וכישלונה הפוליטי
8	.....פרק ראשון: המאבק במפ"ם ובקבה"א נגד השמאל
8	.....א. החזית והקבה"א במאבק נגד השמאל
14	.....ב. הקמת חטיבת השמאל וסילוקה מהמפלגה
17	.....ג. טיפול הנהגת הקבה"א בקיבוצים המורדים
27	.....פרק שני: הראל קיבוץ פוליטי: אפיונים מרכזיים של הקיבוץ בתחום
27	.....א. קיבוץ הראל רקע כללי(1948-1955)
34	.....ב. פעילותה של הועדה הפוליטית בהראל
41	.....ג. <u>במשלט</u> - כבמה לדיונים תאורטיים בנושאים פוליטיים
47	.....ד. הראל קיבוץ פוליטי
56	.....פרק שלישי : יחסי קבוץ הראל והקבה"א-סקירה על התפתחות הפרשה
56	.....א. עמדתו האופוזיציונית הייחודית של קיבוץ הראל
63	.....ב. הדיון סביב הצטרפותם של שלושה חברים מהראל למפלגת השמאל
64	.....ג. מדיניות הקבה"א בנוגע להקצאת השלמה להראל, והפולמוס בסוגיה
	.....פרק רביעי: קונפליקט ומשבר בין קיבוץ הראל להנהגת הקבה"א -דיון
75	.....סביב המחלוקת בגישות הפרשניות, בסוגיית האחריות לפירוק הקיבוץ
75	.....א. הצגת הנושא והסבר על אופן הצגת העבודה
76	.....ב. גישת הנהגת הקבה"א בסוגיית התפוררות הקיבוץ
84	.....ג. גישת מחקרו של בן-חורין בסוגיית התפוררות הקבוץ
87	.....ד. גישת חברי הראל בסוגיית התפוררות הקיבוץ
90	.....ה. גישת מחקרי בסוגיית התפוררות הקבוץ

111	.....סיכום
113	.....הערות
131	.....רשימה ביבליוגרפית

תקציר באנגלית

פרשת קיבוץ הראל: קונפליקט ומשבר בין הקבוץ לבין הנהגת הקבה"א, 1952-1955

מאת דורון נדיב

תקציר

גילויי ההשמאלה במפ"ם, מסוף שנות הארבעים ועד אמצע שנות החמישים של המאה העשרים, נצרכו בזיכרון הקולקטיבי התנועתי, כתקופה אידיאולוגית סוערת בה "המולדת השניה", ברה"מ היוותה את הסמל והדרך. משפטי פראג, שהובילו ל"פרשת סנה" על השלכותיה הרחבות זעזעו ומלטלו את מפ"ם כמו גם את שתי התנועות הקיבוציות שהרכיבו אותה, הקיבוץ הארצי, והקיבוץ

המאוחד. בעוד שתופעת ההשמאלה במפלגה ובתנועות הקיבוציות נחקרה בהרחבה, הרי שהמחקר התייחס רק בשוליים לסוגיית ההשמאלה בקיבוצים הבודדים ובטיהורים שבוצעו בהם. העבודה הנוכחית אודות "פרשת קיבוץ הראל", באה להרחיב את אופקי המחקר בתחום. בעבודה אנסה לבחון את הגורמים והכוחות שפעלו ליצירת הקונפליקט והביאו אותו להסלמה עד לפירוק הקיבוץ, תוך כדי ניסיון לבחון מי האחראי לפירוקו- הנהגת הקבוץ הארצי (להלן: הקבה"א) או הנהגת קיבוץ הראל.

על מנת לבחון את הסוגיות הנ"ל, פניתי לתעודות בנות הזמן, למחקרים הדנים בתקופה ובפרשת סנה, תוך עריכת ראיונות, ועיון בראיונות שנערכו ע"י כותבים אחרים עם עדים שנמלו חלק בפרשה. כדי לרדת לשורשי הקונפליקט היה צורך להבין ראשית את הקודים ואת הגישה האידיאולוגית של אנשי התקופה כמו גם את הפוליטיקה הפנימית ואת מאבקי הכוח שליבו את אש הסכסוך.

כדי לפתור את הקונפליקט פעלה התנועה בשלושה מישורים.

הראשון היה התחום החינוכי, בו היא פעלה כדי להניא את חברי הראל מגישתם האופוזיציונית שמאלנית תוך ניסיון לקרבם לקו בו האמינה ההנהגה ההיסטורית.

השני היה התחום המודיעיני, בו ערכה התנועה מעקבים אחרי חברי הראל שהיו חשודים בקרבה לסנה ואנשיו. והשלישי היה הפעלת לחץ על הקיבוץ בתחום כוח האדם. דרך אי מתן השלמה לקיבוץ כל עוד יושבים בו מנהיגי השמאל המקומיים.

ניסיונות התנועה היו עקרים, בעיקר עקב האובססיה שאפיינה את חזן ויערי במיפול בקיבוץ, אובססיה זו הייתה תוצאה של הדי המאבק שהם ניהלו על המשך שליטתם בתנועה, ואילו סגנונם המתריס של מרבית חברי הראל והנהגתו הצעירים גרמו להסלמה ולחוסר אמון בין שני הצדדים. כתוצאה מהתפוררות הקיבוץ, ניסרה בחלל התנועה השאלה, על מי מוטלת האחריות לפירוקו של הקיבוץ? הנהגת התנועה האשימה את הנהגת הקיבוץ באחריות להתפוררותו, עקב תמיכתו בעמדותיו של סנה ואי ציות להנהגת התנועה, ואילו חברי הקיבוץ האשימו את הנהגת הקבה"א באחריות לפירוקו, פירוק שנגרם עקב אמצעי ענישה שהטילה הנהגת הקבה"א על הקיבוץ.

הגישה השלטת במחקר, אודות הפרשה תומכת בפרשנותה של הנהגת התנועה.

צבי בן-חורין במחקרו שהוא המפורט ביותר הקיים עד כה, טוען שהסיבה המרכזית להתפוררות הקיבוץ, נעוצה בהתנהלותה של הנהגת הראל. שבחרה לעסוק במטרות פוליטיות, על פני בניין הקיבוץ, הוא הגדיר את שינוי אופי פעילותה, כ"העתקת ממרות", שהביאה להתפוררותו. אולם העיון במקורות בני התקופה, ובחומרים נוספים מעלה אפשרות נוספת המטילה את האחריות לפירוק הקיבוץ על הנהגת הקבה"א, וכזאת היא תומכת בפרשנות חברי הקיבוץ. העבודה דנה בהתפתחות הקונפליקט סביב "פרשת הראל" ובברור עמדות הצדדים בסוגיה, תוך התייחסות למחקרו של בן-חורין ולגישות נוספות שעלו במחקר בסוגיה זו.

המסקנה המרכזית החשובה ביותר העולה מן העבודה היא, שמירב האחריות להתפוררות הקיבוץ מוטלת על שכמה של הנהגת הקבה"א, אשר מדיניותה והתנהלותה גרמו לפירוק הקיבוץ. הנהגת התנועה שהייתה בקונפליקט מתמשך עם הנהגת הקיבוץ, בחרה להפעיל עליו לחץ במישור כוח האדם. והציגה תנאי (לא רשמי) שכל עוד הנהגת הקיבוץ השמאלנית יושבת בהראל, הקיבוץ לא יקבל השלמה איכותית, השלמה שהקיבוץ היה זקוק לה כאוויר לנשימה. מניעת השלמה ומדיניות הקבה"א גרמו בסופו של דבר לכך שהקיבוץ הגיע לאפיסת כוחות פיזית ונפשית דבר שגרם להתפוררותו.

תרומתה של העבודה, מתבטאת בשלושה מישורים.

הראשון, תחום המקרה. בו נבחנת הפרשה הייחודית של קיבוץ הראל; הקיבוץ מול התנועה; תוך ניסיון להתחקות אחר תהליכי העומק שהובילו לפירוק הקיבוץ.

השני, תחום ההקשר. בו ניתן ללמוד ולהקיש מהפרשה הספציפית של הקיבוץ, על אופי

הפעילות הפוליטית בקיבוצים אחרים שהובילה לקונפליקט עם הנהגת התנועה, ועל

דפוסי ההתנהלות של ההנהגה מול הקיבוצים.

והשלישי, תחום המחקר, בו מציעה העבודה עמדה חלופית לזו שהייתה מקובלת בפוליטיקה התנועתית ובמחקר האקדמי עד כה.

מבוא

ב23.11.1952 נפתח משפט פראג, בו הואשמו 14 מבכירי המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית "כבוגדים טרוצקיסטים מיטואיסטים, ציונים". המשפט אילץ את מפ"ם ואת ראשי הקב"א, לערוך בדיק בית ולבחון את דרכה, על הרקע של מציאות הולכת ומשתנה בזמן קצוב וללא הכנה מראש. מעצרו של מרדכי אורן חבר קיבוץ מזרע, ממנהיגי השמאל במפלגה ובקב"א, שהואשם כסוכן רשת ריגול של התנועה הציונית והאימפריאליזם המערבי, היה הזרז לאילוף זה,¹ המשפט העמיד את הסינתזה בין הציונות והסוציאליזם למבחן. הנהגת הקב"א ומאיר יערי בראשה יצאו להגנת אורן והציונות, כאשר הם מדגישים את השינוי שחל בעולם המהפכה כלפי הציונות.² מנהיגי השמאל סנה וריפתין חלקו על יערי. סנה גרס שעל הסולידריות הסוציאליסטית אין לוותר, ושאין אפשרות להזדהות עם עולם המהפכה ולא להזדהות עם משפט פראג,³ כמו כן הוא יצא נגד הטענה בדבר שינוי מדיניותה של ברה"מ בנושא "האנטישמיות".⁴ הנהגת הקב"א שצפתה בדאגה הולכת וגוברת בהתעצמות השמאל בראשותם של סנה וריפתין⁵ אשר חתרו "ליתר רדיקליזציה" של האגף השמאלי במפלגה,⁶ מצאה את משפטי פראג כשעת כושר מתאימה למאבק בשמאל במפ"ם.⁷

יעקב חזן הגדיר את המצב כ"תקופה הקשה והמסוכנת ביותר שעברה אי פעם עלינו. קיום מפ"ם עומד תחת סימן שאלה", הוא דיבר על "סכנה של כפירה שמאלנית-קוסמופוליטית-בוגדנית בתנועת השחרור של העם היהודי".⁸ יערי וחזן גמרו אומר לטפל בשמאל המתעצם ובמנהיגיו בכלים אדמיניסטרטיביים.⁹ הם יצרו אגורה של תנועה במצור הנלחמת על קיומה. תוך הפרדה בטיפול בין מנהיגי השמאל ואנשי השורה: הם חתרו לכך שמנהיגי השמאל במפלגה יודו במעותם ויישארו במפלגה, ואילו כלפי חברי השורה הם נקטו בגישה שמשמעותה הייתה הוקעת מי שחולק על חפותו של אורן- מוכרז כסוכנה של מק"י ומורחק מקיבוצו. ההערכות דיברו על בין 10 ל15 אחוזי תמיכה בעמדת השמאל, כאשר מרבית התמיכה מגיעה מהקיבוצים הצעירים, בעיקר מכרמיה והראל.¹⁰

ההשמאלה במפ"ם, מסוף שנות הארבעים ועד אמצע שנות החמישים של המאה העשרים, נצרכה עמוק בזיכרון הקולקטיבי התנועתי. ובמיוחד "פרשת סנה" כפי שכונתה ע"י חברי מפ"ם.¹¹ אין תמה אפוא שחוקרי התופעה ניסו לעמוד על קנקנה.

אלי צור במחקרו המקיף על מפ"ם בין השנים 1948-1954 בדק את המישור הרעיוני – חינוכי, את המבנה הארגוני של המפלגה, ואת תרבותה הפוליטית כחלק ממחקרו בשאלה מדוע כשל הניסיון לאחד את השמאל הציוני במסגרת אחת. בנוגע להשמאלת המפלגה והקבה"א הוא מצביע על הגורמים והזרמים שהשפיעו על ההנחות האידיאולוגיות של התנועה מחד גיסא, ועיצבו את המהלכים הפוליטיים, שהיו שזורים במאבק על מנהיגות המפלגה והקבה"א מאידך גיסא.¹²

איל כפכפי שחקרה את התמורות האידיאולוגיות של הקבה"מ בתקופת המלחמה הקרה -1944-1954, והתמקדה בפרן הרעיוני חינוכי של הקבה"מ שהקים יחד עם הקבה"א את מפ"ם. היא בחנה את תופעת ההשמאלה על רקע של המלחמה הקרה, תוך התמקדות בניסיונו של טבנקין וחבריו לעצב את "הקיבוץ ההמוני, לאור המופת החינוכי של ברה"מ".¹³

ברכה אשל שערכה את כתבי סנה, בחנה את דרכו ומהלכיו של סנה בתקופה המדוברת, תוך ניסיון להתחקות אחר המניעים לשינוי שעבר "מן הציונות הכללית אל הציונות הסוציאליסטית המהפכנית, וממנה אל הקומוניזם האנטי ציוני".¹⁴

ספרות המחקר הדנה בדרכה של מפ"ם תוך התייחסות לשתי התנועות שהרכיבו אותה, נוגעת בתופעת ההשמאלה בהרחבה תוך מתן דגש לחיסול השמאל בראשות סנה במגזר העירוני וריפתין בקיבוץ, וסילוק סנה וחיבתו ממפ"ם. המחקר נוגע בשוליים גם בסוגיית ההשמאלה בקיבוצים ובמיהורים שבוצעו בהם, עת חברים שתמכו בעמדותיו של סנה באופן פומבי הורחקו מקיבוצם ובתוכם גם קבוץ הראל.¹⁵

חקר סוגיית הראל נתקל בקושי בסיסי: בקיבוץ הראל המתחדש שקם על הריסותיו של זה שהתפורר, אין ארכיון וכל המסמכים והפרוטוקולים מתקופה זו אבדו. לאור זאת הסתמכתי בעבודה בעיקר על ארכיון השוה"צ בגבעת-חביבה שבו השתמר חומר ארכיוני רב הנוגע לפרשה, שיחד עם חומרים נוספים סיפק עבורי את המצע למחקר.

“פרשת קיבוץ הראל”, המגלמת בתוכה את סיפרו של “קיבוץ פוליטי”, שהוקם ב-1948 ע”י חברי
השוה”צ ובוגרי הפלמ”ח שהגיעו מחטיבות הראל, יפתח והנגב אשר כור מחצבתם ניתב אותם
לזרם השמאלי בתנועה מבית מדרשו של ריפתין. חברי הקיבוץ הצעיר נכוו ברותחין, עקב
אמונתם היוקדת והתייצבותם העקבית מאחורי עמדות השמאל במפלגה ובתנועה, עמדות
שבנוקדת הזמן הספציפית של ראשית שנות החמישים עוררה את זעמה של ההנהגה ההיסטורית
של הקבה”א שנאבקה על המשך שליטתה בתנועה. הקונפליקט בין הנהגת התנועה והקיבוץ
התדרדר עד לפירוקו של הקיבוץ בספטמבר 1955,¹⁶ פרוק שלא נחזה ע”י קברניטי התנועה, ולכן
היה מפתיע וטראומתי לחברי הקבה”א והנהגתו.
כתוצאה מהתפוררות הקיבוץ ניסרה בחלל התנועה השאלה: על מי מוטלת האחריות לפירוקו של
הקיבוץ? הנהגת התנועה הטילה את האשמה על הנהגת הקיבוץ או בלשונה “הקבוצה המדריכה”,
אשר תמכה בעמדות השמאל תוך אי ציות, ומעשי הסלמה, אשר כרו “תהום בין הקיבוץ
והתנועה”.¹⁷ ואילו חברי הראל הטילו את האשמה על הנהגת הקבה”א, אשר נקטה בצעדים לא
לגיטימיים, תוך הטלת “סנקציות”, משיקולים פוליטיים, שהתבטאו באי שליחת השלמה לקיבוץ,
סנקציות שהובילו לפירוק הקיבוץ.¹⁸
דומה שגישת הנהגת התנועה התקבלה ברחוב הקיבוצי, אשר ניזון ע”י אמצעי התקשורת שנשלטו
בידי ההנהגה, וע”י המנגנון התנועתי שתמך בעמדתה.¹⁹ זאת בנוסף לחומה גבוהה שיצרו משפטי
פראג ומשפטי הרופאים, בין חברי מפ”ם שהיו מעורבים באופן רגשי במעצרו של אורן, ובין
אנשי השמאל בראשותו של סנה, יחד עם האווירה הלוהמת בארץ סביב “מצדיקי הדין כגורעים
באויבי ישראל”.²⁰ נסיבות אלה חרצו את גורל חברי קיבוץ הראל לכף חובה.
המחקר המקיף ביותר שנערך עד כה בסוגיית הראל אישש את עמדת הנהגת הקבה”א ובעל
אופיו המדעי אף נתן לה משנה תוקף. המחקר הוא חלק מעבודת הדוקטוראט של צבי בן-חורין
שעסקה ב”תהליכי ההתפוררות של קבוצות מייסדים בקיבוצים”.²¹ בן-חורין הקדיש חלק
מהמחקר לסוגיית “העתקת מטרות”, של “מנהיגות קיבוצית, המקדישה את עיקר כוחה ומרצה
למשימות חיצוניות(תנועה, פוליטיקה)”.²² קיבוץ הראל נבחר להיות חלק מן המחקר כיוון
שלדעת בן-חורין “תופעת העתקת המטרות קיבלה בהראל, ממדים נרחבים, והקיפה את מרביתה

של הקבוצה המייסדת, ואת מרבית הפוטנציאל המנהיגותי", מנהיגות הקיבוץ שהייתה בראשית דרכו שותפה "נאמנה ונלהבת" לבניין הקיבוץ, העדיפה בהמשך להתרכז "במטרות פוליטיות", אשר גרמו להתפוררות הקיבוץ.²³ בן-חורין בחן את הסיבות הסוציולוגיות להתפוררות הקיבוץ, ואף הוא כמו גם הנהגת התנועה תלה את האשמה בהנהגת הקיבוץ.

כפכפי שונגעה בדרך אגב בפרשה מציינת את התנהלותו הסובלנית של הקב"א אשר "סבל בתוכו במשך שנים את קיבוץ הראל שהיה בו רוב לסנהאיסטים, עד שהוציאם מתוכו בהדרגה".²⁴

אולם בניגוד לעמדתו של בן-חורין התמונה המצטיירת מן העיון במקורות מטילה לדעתי את מירב האחריות לפירוק הראל על הנהגת הקב"א, אשר מדיניותה והתנהלותה גרמו להתפוררות הקיבוץ. הנהגת התנועה שהייתה בקונפליקט מתמשך עם הנהגת הקיבוץ, בחרה להפעיל עליו לחץ במישור כוח האדם. עת התנאי (הלא רשמי) היה שכל עוד הנהגת הקיבוץ השמאלנית יושבת בהראל, הקיבוץ לא יקבל השלמה איכותית, השלמה שהקיבוץ היה זקוק לה להמשך התפתחותו. מדיניות הקב"א ומניעת ההשלמה גרמו בסופו של דבר לכך ש"הקיבוץ הגיע לאפיסת כוחות פיזית ונפשית"²⁵ דבר שגרם להתפוררותו.

תרומתו המרכזית של המחקר אודות "פרשת הראל", מתבטא בשלושה מישורים.

הראשון, תחום המקרה בו נבחנת הפרשה הייחודית של קיבוץ הראל; הקיבוץ מול התנועה; תוך ניסיון להתחקות אחר תהליכי העומק שהובילו לפירוק הקיבוץ.

השני, תחום ההקשר בו ניתן ללמוד ולהקיש מהפרשה הספציפית של הקיבוץ, על אופי הפעילות הפוליטית בקיבוצים אחרים שהובילה לקונפליקט עם הנהגת התנועה, ועל דפוסי ההתנהלות של ההנהגה מול הקיבוצים והשלישי, תחום המחקר, בו מציעה העבודה עמדה חלופית לזו שהייתה מקובלת בפוליטיקה התנועתית ובמחקר האקדמי עד כה.

רקע: הקמת מפ"ם, דרכה האידיאולוגית וכישלונה הפוליטי

שתי התנועות הקיבוציות המאוחד (להלן: הקבה"מ) והקבה"א שייכו את עצמן למחנה השמאלי בתנועת העבודה. שתי התנועות הושפעו מהמארקסיזם ומתורת בורוכוב; השוני בין התנועות התבטא בדרך עיצובן שכלל: מוצא, התפתחות חברתית, מנטליות, יחס למסגרת הפוליטית, לתפיסה המדינית-ביטחונית ועוד. למרות ההבדלים חלה בשנות השלושים והארבעים התקרבות בין שתי התנועות על רקע ההתנגדות המשותפת למדיניות הנהגת מפא"י. ההתקרבות חלה בשנות השלושים והארבעים כתוצאה מן הדמיון בעמדות שנקטו שתי התנועות ביחס להסכם בן-גוריון ו'בוטינסקי, בפולמוס על תוכנית החלוקה, ותוכנית בלממור, אך בעיקר בתחום של המדיניות החברתית, ובנוגע לדרך ניהול ההסתדרות.¹ בתחום הכלכלי גישתן הייתה שיש ליצור משק פלוראליסטי-מעורב ומתוכנן המורכב משלושה סקטורים: ממשלתי, ציבורי –אוטונומי, ומשק פרטי.

בתחום החברתי הגישה היתה של חלוקת הכנסות, תוך הרחבת הייצור והפיתוח, וגידול בצמיחה הכלכלית דבר שישמור על רמת החיים של השכבות החלשות והעולים החדשים. על פי הנוסחאות הכלליות לא היו חילוקי דעות מהותיים בין מפ"ם ומפא"י, הבדלי הגישות נגעו "לממדים ולאמצעים של הביצוע".²

בנוגע לניהול ההסתדרות גישת התנועות הייתה שיש להשאיר בידי ההסתדרות את המפעלים שיצרה, "משקיים, חינוכיים, תרבותיים וסוציאליים רפואיים", לעומת גישת מפא"י - שהממלכתיות מחיבת העברת משימות ותפקידים מההסתדרות לממשלה.³ התחומים בהם המחלוקת נמשכה היו: היחס לאקטיביזם הביטחוני, בנוגע לשאלה הערבית, ולאחדותה הפוליטית של תנועת העבודה, אולם הניגודים לא מנעו את המשך ההתקרבות בין התנועות.⁴

בשנת 1948.1.23 נוסדה מפ"ם. על-המשמר שסיקר את האירוע צבע אותו בצבעים חגיגיים "חזונו של ראשונים משחר ימיה של תנועת הפועלים הציונית סוציאליסטית בגולה, של מניחי הנדבכים לעצמאות ולמעשה הפועלי בארץ ישראל...קרם עור וגידים עם הגשמת האיחוד".⁵ במצע האיחוד שהתקבל בוועידת היסוד נאמר "כי המפלגה המאוחדת תשאף לאחדות לוחמת,

מעמדית-מדינית, של כלל פועלי ארץ-ישראל והקמת שלטון פועלים לחיסול הקאפיטאליזם וכל צורות השעבוד הלאומי והסוציאלי לכינון חברה סוציאליסטית על מעמדית ועולם של אחוות עמים".⁶ נוסחה זו אפשרה לאנשי הקבה"מ ולמבנקין בראשו לראות באיחוד "שלב לאיחוד כולל" של כל מפלגות הפועלים. ואילו לאנשי הקבה"א ויערי בראשו לראות בו כוח חלוצי-מהפכני, אשר יהווה אלטרנטיבה למפא"י. את המגמה השלישית במפלגה המאוחדת בימא משה סנה שכונתו הייתה להצמיד את המפלגה בכיוון של מפלגה אוונגרדית-מהפכנית, על פי הדגם הלניני הקלאסי.⁷

צור גורס שהבדלי הגישות בין הקבה"מ והקבה"א שאותם הובילו מבנקין ויערי ניבאו "רעות לעתידה של מפ"ם". לעומת המצע הרעיוני שאושר בוועידת האיחוד של מפ"ם, מעולם לא היה תקנון ארגוני מאושר, משום ששני המחנות לא הצליחו להגיע להסכמה בתחום זה, ולכן העדיפו לרחות את הטיפול בו מתוך הנחה שהפתרונות הארגוניים ימצאו לאחר הקמת המפלגה. בפועל מפ"ם התקיימה כפדרציה של שתי התנועות הקיבוציות שהרכיבו אותה, ולכן אחדות המפלגה הייתה תלויה באחדות האינטרסים של מרכיביה.⁸

כפכפי מצינוט שהנהגת מפ"ם תכונה לנקוט מדיניות ציונית סוציאליסטית, הן במדיניות החוץ שלה, והן במדיניות הפנים. מאחר שלא האמינה ביכולתה לחולל את השינוי בפרק זמן קצר, התנגדה תחילה לתוכנית החלוקה. תפיסתה הבסיסית הייתה שהחברה היהודית צריכה להפוך למדינה באופן אבולוציוני, לכן העדיפה שתקופת המנדאט הבריטי תימשך בהשתתפות ברה"מ. רק התפיסה האבולוציונית אפשרה להנהגת מפ"ם לראות את התנועות הקיבוציות ממלאות תפקיד מרכזי ומכריע בעיצוב החברה, וכוח המגן במדינה היהודית סוציאליסטית.⁹ דוד זית סבור שמפ"ם נאבקה בתהליך "הנורמליזציה", שהחל עוד בתקופת הישוב והגיע לשיאו לאחר הקמת המדינה. מפ"ם ניסתה לדבוק ברעיונות האוטופיים של הציונות הסוציאליסטית מתוך ניסיון לשמר את העידן החלוצי על ערכיו, תוך כדי מאבק עם מפא"י הפרוגמטית שהתפשרה עם המציאות והתמסדה כמפלגת שלטון. מפ"ם נכשלה לדעת זית משני טעמים; הראשון כיוון שהנורמליזציה היתה תהליך טבעי, שאולי היה אפשר לכוונו באופן יותר קונסטרוקטיבי, אך לא היה ניתן לעצור אותו, ולהחזירו לתקופה החלוצית.

והשני תפקודה הלקוי של המפלגה במערכת הפוליטית הכוחנית. כישלון זה נבע מהגישה הפוליטית של החברה הקיבוצית שהונעה ע"י רעיונות אידיאולוגים ולא הייתה מוכנה להתפשר עליהם למען רווח פוליטי או שלטוני.¹⁰

פרק ראשון: המאבק במפ"ם ובקבה"א נגד השמאל

א. החזית והקבה"א במאבק נגד השמאל

מיום היווסדה ניבעו במפ"ם פערים תפיסתיים בנוגע לאוריינטציה הבין לאומית בין הנהגת המפלגה לבין השמאל. מבנקין ראה את היחסים בין מפ"ם לגוש הקומוניסטי, לא כזהות אלא כקשר בין "בעלי ברית טבעיים". ויערי דחה כל קשר רשמי בין מפ"ם לברה"מ, ראייה זו הייתה מבוססת על ההנחה שארץ ישראל תוסיף להיות בשליטת המערב ולכן עמדה פרו סובייטית עשויה לגרום להתנגשות ולחורבן הישוב,¹ לעומתם סנה ראה את הברית באופן שונה. לדידו ברית זו הייתה מבוססת על האינטרס הקיומי של היהדות הנלחמת על קיומה הפיזי, המעצמות האנגלו סקסיות ירשו את יחסו של היטלר ליהודים והגוש הקומוניסטי מהווה את הגורם היחידי שעשוי להצילם, לכן על היהדות לעמוד לצד הגוש הקומוניסטי. ההכרעה בין שני הגושים תתבצע במלחמת עולם שלישית.

לכן סבר סנה כי הציונות תלויה במחנה הסובייטי. גישתו של סנה הייתה איתות ראשון למגמה שתיקרא בשלב מאוחר יותר "ההשתלבות". אולם בראשית 1948 סנה היה יוצא דופן בהשקפתו. והדברים אמורים אף בריפתין, שבעתיד יתקרב לסנה בדעותיו ויהפוך לבין בריתו.²

ברכה אשל סבורה שהשינוי בעמדותיו של סנה, לגבי "הברית הישנה של הציונות עם בריטניה", והיחס לארה"ב התרחש בשלהי 1947, בתקופה זו הוא הגיע למסקנה, שיש לשנות את האוריינטציה הבינלאומית של היהדות, ושברה"מ היא הכוח העולה המבטא את הקדמה ולכן יש לחפש ברית בין היהדות וברה"מ.³ הרקע ליחס האוהד לברה"מ נבע גם מהעובדה שבעת ועידת היסוד של המפלגה, ברה"מ הייתה המעצמה הידידותית ביותר כלפי המדינה הצעירה שאך קמה. התחושה הייתה שבלעדי ברה"מ לא הייתה קמה מדינת ישראל.⁴ בנוסף זיכרון התפקיד החשוב והמכריע שמילא הצבא האדום במיגור הנאציזם במלחמת העולם השנייה היה עוד טרי ועורר רגשות חמים כלפי ברה"מ.⁵ למרות ההצהרות הנייטרליות שנישאו בעת הוועידה, מפ"ם לא הסתירה את קרבתה הרעיונית והפוליטית לברה"מ ואולם זית גורס שמעבר לאהדה הרעיונית

לברה"מ, רעיון ההשתלבות במחנה הקומוניסטי שסנה טיפח עמד בסתירה לעיקרי האידיאולוגיה הציונית סוציאליסטית המסורתית של אהה"ע והשוה"צ.⁶

עם שוך מלחמת העצמאות גברה במפ"ם ההשמאלה, תהליך זה הואך עקב דחיקתה של מפ"ם מעמדות השפעה הן בפיקוד הצבאי והן בממשלה. פיטורי גלילי- ראש המפקדה הארצית של ההגנה, פירוק מטה הפלמ"ח, שרוב מפקדיו היו קרובים בגישתם למפ"ם, וקיפוח מפ"ם בנציגויות הדיפלומטיות בחו"ל, ביטאו לעומת מפ"ם את מדיניותה הפרו-מערבית של מפא"י. תגובת הנגד של מפ"ם הייתה תערובת של אופוזיציוניות והשמאלה.⁷ דוגמא לכך הייתה הצהרתו של חזן

בישיבת הכנסת מיום 10.3.1949 שברברה"מ היא המולדת השניה של העם היהודי.⁸ במשך מלחמת

העצמאות מפ"ם הייתה שותפה לממשלה הזמנית, אך לאחר הבחירות לכנסת הראשונה שהתקיימו בראשית 1949 מפ"ם מצא את עצמה באופוזיציה⁹ בניגוד לציפייה ששתי מפלגות הפועלים הגדולות יקימו קואליציה משותפת של 65 מנדטים.¹⁰ את המו"מ הקואליציוני אפיינו הנחות היסוד השונות של שתי המפלגות. מפא"י שאפה להפוך את מפ"ם לשותפה זוטרה בקואליציה, שמקבלת את קווי היסוד של מפא"י, ובזמן זה לגרום לפילוגה. לעומתה מפ"ם ששאפה מצד אחד למנוע מצב שבו הצטרפותה לקואליציה יגרום לפילוגה, ומצד שני היא חשבה לרכוש מעמד בכיר בקואליציה, שיהווה קרע קפיצה נוח להפיכתה ליורשת מפא"י.¹¹

זאב צחור גורס שבראשית המו"מ הקואליציוני שאלת השותפות של מפ"ם בקואליציה היה דבר מובן מאליו. אך במהלכו הוא השתבש ועלה על שירטון. עקב "זיכרונות העבר, השפלות ההווה, והמעמד בעתיד", ולכן בסופו של דבר החליטה המפלגה לא להיכנס לקואליציה.¹²

מרדכי בנטוב שהיה שר העבודה והבינוי בממשלה הזמנית מטעם מפ"ם תאר את התגובה שעוררה דרישתו של בן-גוריון לקבל תשובה תוך 24 שעות למצע שהוא עיבד יחד עם המזרחי והפועל המזרחי: "היינו מוכי תדהמה, לא עלה על דעתנו שבן-גוריון ירצה להיפטר מאתנו, לא יכולנו לקבל את המצע והחלטנו נגד הצטרפות לממשלה".¹³

ההתקרבות בין סנה לשוה"צ החלה על רקע הוויכוח במפ"ם בסוגיית הצטרפות לממשלה הראשונה ב1949. בדומה ליעקב ריפתין ואהרון כהן שהיוו את השמאל בקבה"א, אף סנה שם

דגש על נושא מדיניות החוץ, וסבר שהוא יקבע את גורלה של המדינה.¹⁴ סנה תיאר את מצבה

של מדינת ישראל בין איתני העולם:

"...האימפריאליזם מבית המדרש של בריטניה וארה"ב הוא רע ליהודים...איש לא יכחיש זאת, ואיש מבין שליחי היהדות האמריקנית לא יכחיש, כי אם מתוך ארה"ב נשקפת סכנה לקיצוץ גבולותינו ולחבלה בריבונותנו, הרי מקורה בקנוניה בין חוגים מילטריסטים וחוגי התעשייה הכבדה והון ונפט, כלומר: מקורה באותה חבורה אימפריאליסטית: בווינגטון כמו בלונדון. לעומת בריטניה וארה"ב יש מעצמה אדירה אשר עוד לפני צאת ועדת החקירה מטעם האו"ם לא"י, התייצבה לימיננו ותבעה את זכות העם היהודי למדינה משלו בארץ האבות, ואחר-כך נלחמה בתוקף לזכותנו, עד שנתקבלה הפשרה מ-29 בנובמבר 1947, ואחר-כך שמה לאל את מאמצי אמריקה לבטל את ההחלטה ההיסטורית הזאת, הפילה את ההצעה האמריקנית להמיר את העצמאות במשטר נאמנות, הכירה במדינת ישראל למעשה ולהלכה, יצאה להגן עלינו במועצת הביטחון ולא נתנה לטשטש את האבחנה בין המתקיף והמותקף, רק מעצמה אחת עשתה זאת בשבילנו, ברה"מ, ולכן מעצמה זו היא טובה ליהודים", אם לנקוט בהגדרותיו של סנה.¹⁵

יערי שהיה מעונין בהצטרפותו של סנה ותומכיו לחטיבת השוה"צ כדי לחזקה, חשש מכישוריו כפוליטיקאי ומכך שהוא יתקשר עם השמאל בשוה"צ, קשר שעשוי היה לסכן את אחדות התנועה. לכן יערי התנה את השתלבותו של סנה, בדרישה לדבקות כל חברי הקבה"א בעקרונות התנועה, לאחר הצטרפותו של סנה ותומכיו נקראה החטיבה המשותפת חזית הליכוד.¹⁶ חששו של יערי אכן התאמת ומועידת חיפה שהתקיימה ב-30.5.1951 הנהגת המפלגה מצאה עצמה במאבק בשמאל שצבר כוח. או כפי שכינו מאבק זה "משבר סנה".

צור גורס שלמשבר היו שלושה שלבים:

”שלב ההבשלה, שקדם למשבר עצמו, והתחולל בו זמנית בשלוש זירות: בתוך הקבה”מ, בסניפים העירוניים ובין הנהגת הקבה”א לאגף השמאלי. השלב הבא, שלב המאבק בחטיבת החזית (שכללה את: החטיבה ההיסטורית של השוה”צ, אישים כסנה ויצחק שדה, ומקצת אנשי פוע”צ שמאל) התקיים במוסדות החטיבה ובמסגרת הקבה”א... והשלב האחרון, שלב חטיבת השמאל, אז נלחמה המפלגה כגוף בחטיבה של סנה, בשעה שהנהגת הקבה”א חיסלה את שרידי השמאל בקיבוץ ובעיר”.¹⁷

ניתן לומר שראשית המשבר היה לאחר ועידת חיפה, עת קברניטי הקבה”א גילו שהשמאל בחטיבתם התחזק, וגרם לתהליך ההשמאלה הראדיקאלי שאיים על מנהיגותם מצד אחד והיה מנוגד לסינתזה המסורתית של הקבה”א מצד אחר.¹⁸ יערי הסביר שהסינתזה נולדה כתוצאה ממשבר גדוד העבודה והלקח שנלמד בעת ההיא היה ”שעתיד שליחותה של התנועה החלוצית בישראל תלוי בסינתזה בין הזיקה להסתדרות הציונית ובין הזיקה לכוחות המהפכה בעולם”.¹⁹ השוה”צ ראה בהגשמה החלוצית ציונית בקיבוץ, את הערך החשוב ביותר שלאורו יש לחנך את הנוער. גם כאשר השתמשו מנהיגי הקבה”א במונחים סוציאליסטיים קומוניסטיים הם העמידו את הקיבוץ בראש סולם הערכים. עוד בחודש ינואר 1952 הגדיר יערי את הקיבוץ כ”אוונגרד של תנועת הפועלים”, הגדרה שתאמה את הסינתזה של הקבה”א. אולם במועצת הקבה”א שנערכה בפברואר הצליח השמאל בראשותו של ריפתין להעביר נוסחה חדשה שהמסר שלה היה ”שהמפלגה היא האוונגרד ואילו הקיבוץ הוא אוונגרד בתוך אוונגרד”. השמאל חלק על ההנהגה גם בסוגיית ”תורת השלבים”, בה ראה יערי את תרומת השוה”צ לביסוס המארכסיסטי של הציונות, תוך כדי העמקת הבורוכוביזם והתאמתו לאופייה החלוצי של התקופה. תורת השלבים העמידה את בניין הציונות יחד עם שאר חלקי העם היהודי לפני שלב השלמת הסוציאליזם, שיתרחש רק בסיום שלב הגשמת הציונות. ההנהגה ראתה את הקבה”א כמיצוי בשלב הראשון, שלב הציונות הבונה, ומנגד השמאל טען שכבר הגיע השלב השני, שלב השחרור המהפכני בו המימד הפוליטי הוא המכריע. המסקנה שלהם הייתה שהארגון הקיבוצי מחויב מעתה להיות

כפוף להנהגת המפלגה.²⁰ סנה מציידו הוביל את "מגמת ההשתלבות של מפ"ם במחנה הקומוניסטי", משמע להפוך את מפ"ם למפלגת כתובת עבור ברה"מ בארץ, מפלגה שתכשיר את הקאדרים שלה להנהיג את המדינה כאשר יגיע יום ההשתלבות במחנה המהפכה, לרעיון שלו היו שותפים בעיקר ריפתין ואנשי השמאל בקבה"א.²¹

כדי לא לאבד את ההגמוניה והשליטה בחטיבה ובתנועה נקטה ההנהגה בשתי דרכים: הראשונה - היא התמקדה בקבה"א, תוך שיתוק הסניפים העירוניים, והשנייה - היא פעלה להעביר את סמכויות ההכרעה הפוליטית מהנהלת החטיבה למוסדות הקבה"א,²² השמאל יצא נגד מדיניות ההנהגה הוא האשים אותה בבגידה בבעלי בריתה העירוניים לטובת קשריה עם אחה"ע, ומען כי מזכירות הקבה"א פועלת למעשה כסיעה. בשלב זה הוועד הפועל של הקבה"א החל גם לנקוט צעדים ממשיים נגד פעילי הקבה"א ומונהיגיו שנחשדו בשמאלנות. כך למשל לא פורסם בעל המשמר מאמר של ריפתין שלא עמד בקנה אחד עם התזה של חזן.²³

משפט פראג שהחל ב-23.11.1952 וכלל את מעצרו של מרדכי אורן שהיה ממנהיגי השמאל במפ"ם, הכה את מפ"ם בהלם, ואילץ את המפלגה לפתוח בבחינה מידית של השקפת עולמה על רקע המציאות המשתנה. במשפט הואשמו 14 מאנשי הצמרת במפלגה הקומוניסטית, בצ'כוסלובקיה, מהם 11 יהודים ובראשם מזכ"ל המפלגה סלאנסקי שהם "בוגדים טרוצקיסטים, מיטואיסטים, ציונים". התביעה במשפט האשימה את התנועה הציונית שהיא רשת ריגול הפועלת בחסות האימפריאליזם המערבי, ואורן הואשם כסוכן רשת הריגול.²⁴

הדילמה המרכזית שהמשפט העלה במלוא חריפותה הייתה היחס בין הסולידריות הציונית לזו הסוציאליסטית. הנהגת הקבה"א ובראשה יערי התייצבו לצד אורן ויצאו להגנתה של התנועה הציונית. הצעת יערי לוועד הפועל של הקבה"א אמרה כי:

"מפ"ם נדהמה מן הניסיון לשלב במשפט פראג, שנערך להגנת צ'ס.ר את הציונות בכללה שהיא במהותה תנועת שחרור של הנרדף בעמים במולדתו ההיסטורית... מפ"ם דוחה בכל תוקף את אשמות פרג... לפי מיטב הכרתנו כך חברנו מרדכי אורן שפעל בשמנו חף מכל פשע... משפט פראג יש בו בגילוייו משום שינוי שחל בעולם המהפכה

לגבי הציונות...הננו מאמינים שיחס זה הנו חולף ועוד יוכר העם

היהודי".²⁵

מולם הדגיש השמאל וסנה בראשו, שהסולידריות הסוציאליסטית עדיפה, ושאינן אפשרות להזדהות עם העולם הקומוניסטי ולא להזדהות עם המשפט הקומוניסטי.²⁶ ברשימה שנפסלה לפרסום מעל דפי על המשמר, ולכן פורסמה בהדור ובקול העם טען סנה שכל "הפמפומים" בנוגע לשינוי שחל בקרב ברה"מ ובדמוקרטיה העממיות בשאלת האנטישמיות אינם נכונים, וסטלין בכבודו ובעצמו "הוקיע את האנטישמיות כשיא הקניבאליזם".²⁷

משפטי פראג היוו את המאיץ לנקיטת קו תקיף נגד השמאל מצד הנהגת הקבה"א, חזן הגדיר את המצב כ"תקופה הקשה והמסוכנת ביותר שעברה אי פעם עלינו, קיום מפ"ם עומד תחת סימן שאלה", הוא דיבר על "סכנה של כפירה שמאלנית-קוסמופוליטית-בוגדנית בתנועת השחרור של העם היהודי".²⁸ הדיונים בין הנהגה והשמאל התנהלו תחת שתי סיסמאות. הנהגה דיברה נגד הפילוג בתוך מפ"ם ונגד הפשרה עם השמאל בחזית, ואילו השמאל טען נגד הפילוג בחזית והתנגד לפשרה עם אחה"ע והקבה"מ. שלב זה של הדיונים הסתיים בביסוס שליטתה של הנהגה בפורומים הרצויים לה, תוך כדי הצהרה מפורשת שדעות השמאל אינן מקובלות.

הסיכום בין יערי וחזן לראשי אחה"ע היה שמי שלא יקבל את הכרעת המפלגה יצטרך להסיק מסקנות,²⁹ אישור לכך קיבלו מנהיגי התנועה במועצה השמינית של מפ"ם שהתקיימה בשני מושבים הראשון 8.12.1952 והשני 25.12.1952. מנהיגי התנועה היו זקוקים למועצה שתתן גושפנקא למדיניותה.

המועצה השמינית היוותה את קו פרשת המים בקביעת חוקי המשחק במפלגה. עד המועצה נערך הוויכוח בין מנהיגי המפלגה, מתוך ניסיון לגבש נוסחה אידיאולוגית שתפתור את המשבר והמאבק בתוך המנהיגות, שהיה מאבק כוח שכיח במפלגות, מוסווה כמחלוקת אידיאולוגית. לאחר המועצה השתנו כללי המשחק:

ראשית הנהגה החליטה לחסל את האופוזיציה בכלים אדמיניסטרטיביים, ואילו האופוזיציה התארגנה במסגרת ממוסדת.

שנית לזירת המשחק הפוליטי פרצו הכוחות החברתיים של הרחוב המפלגתי, שפעלו עד אז רק בסניפים העירוניים, ובחדרי החברים בקיבוצים.³⁰

יערי הסביר את אופן פעולתה של הנהגה בכך ש"אדיר חפצנו ללחום על נפש האנשים ולא נגד האנשים, אולם כאשר קובה(ריפתין) וחבריו החליטו לסמות מדרך התנועה היינו חייבים לנקוט באמצעים",³¹ ואילו ריפתין ביקר את התנהלותה של הנהגה "קשה לתאר שגיאה קשה מזו שמאיר וחזן עשו בשבועות האחרונים".³²

בעקבות ההחלטות של המועצה השמינית של מפ"ם, הגיבו השמאל, וסנה וריפתין בראשם, בהשעיית כל פעילותם מ-15.12.1953; ולאחר 10 ימים החליט ריפתין להתפטר מתפקידו כמזכיר מדיני; אולם עוד לפני ששיגר את מכתב ההתפטרות, הוא וחבריו פוטר מתפקידיהם במפ"ם ביוזמת מזכירות הקבה"א,³³ מצב זה פגע קשות במקור הכוח של השמאל במפלגה ובקבה"א, לנוכח התחושה שדוחקים אותם לפינה, שינו סנה וקבוצתו את המקטיקה שלהם, הם הבינו שאין טעם להיאבק מבפנים בתוך "חזית הליכוד", ולכן החליטו לצאת למאבק גלוי. ב-13.1.1953 סנה, ברמן וטובין הודיעו לוועדה המרכזת של מפ"ם על הקמת חטיבה חדשה במפלגה היא "חטיבת השמאל".³⁴

אשל סבורה שהתקופה שקדמה למשפטי פראג הייתה תקופה בה סנה וריפתין הגיעו להישגים לא מבוטלים בתוך החזית לליכוד המפלגה, כאשר מגמתם הייתה להוביל את המפלגה ליתר רדיקליזציה. אולם משפטי פראג שהתקיימו בשלב מכריע של מהלך זה טרפו את קלפיו של סנה.³⁵

ב. הקמת חטיבת השמאל וסילוקה מהמפלגה

חטיבת השמאל נשענה בעיקר על פעילי החזית מהסניפים העירוניים בעיקר מח"א. ערב ועידת חיפה הגיעו אנשי השמאל לשליטה במרבית הנהלות הסניפים העירוניים, תוך כדי שהם נאבקים באופוזיציה פנימית בסניפים שהייתה קשורה ברובה להנהגת הקבה"א. פעילי השמאל מתומכי סנה היו מודעים לכך שהם עשויים למצוא את עצמם מודחים מתפקידיהם בסניפים, כשאת מקומם ימלאו אנשי האופוזיציה שתומכים בהנהגת הקבה"א. "שילוב זה של מאבק רעיוני וכוחני

דחף את הקבוצות המובילות בסניפים העירוניים להתלכד מאחורי סנה וללכת בעקבותיו לחטיבת השמאל". חברי חטיבת השמאל ראו את עצמם כנאמני ערכיה המקוריים של "החזית", ערכים שהזנחו ע"י הקבה"א. בנוסף לסניפים העירוניים גם החטיבה הצעירה והחטיבה הערבית של מפ"ם התייצבו מאחורי סנה.³⁶

ב17.1.1953 בגילוי דעת שפרסמה "חטיבת השמאל" היא הגדירה את מהותה באופן הבא:
"חטיבת השמאל במפ"ם קמה כדי להחזיר למפלגה את כיוונה הרעיוני, מהותה המדינית וכוננה הארגוני, בהתאם לרצון המוני חבריה, אשר בא לידי ביטוי בבחירות לוועידת חיפה",³⁷ באותו היום בישיבת הוועד הפועל של הקבה"א בגבעת חביבה הוחלט:

ש"הוועד הפועל של הקבה"א דוחה את הניסיון ההולך ונעשה על-ידי החבר סנה להקים סיעה במפ"ם אשר לפי כל מהותה בנויה על הפרה חמורה של המזיגה בין ציונות וסוציאליזם מהפכני והיא עשויה לשמש מכשול במאבקה של מפ"ם על הכרת עולם המהפכה בה. אין לסיעה מעין זאת זכות קיום במפ"ם לא מבחינה ארגונית ולא מבחינה רעיונית".³⁸

חטיבת השמאל הוקמה ביום בו הודיעו במוסקבה על פתיחת המשפט נגד הרופאים היהודים, משפט זה שנשא אופי אנטישמי מובהק הקשה עוד יותר על סנה להסביר את טיעונו, והקל על מתנגדיו.³⁹ המאבק בחטיבת השמאל נוהל ע"י הוועדה המרכזת של מפ"ם, שבה לא היתה דריסת רגל לאנשי השמאל. הוועדה נטלה לעצמה את הסמכויות של מוסדותיה הנבחרים של מפ"ם, תוך שימוש באמצעים אדמיניסטרטיביים, וללא קשר והתחשבות באנשי העושה במפלגה. זאת הייתה הסיבה לכך שגם רבים מקרב מי שתמכו בעמדות הוועדה לא הסכימו עם דרך פעולתה. פעולתה של הוועדה המרכזת הייתה מהירה ובתגובה לגילוי הדעת היא גיבתה את החלטת הוועד הפועל של הקבה"א והלכה צעד קדימה, והודיעה ב19.1.1953 על סילוק חטיבת השמאל משורות המפלגה.⁴⁰

ש"רק לאחר שהוקמה חטיבת השמאל במפ"ם הכריע יערי להוציא את סנה מהמפלגה. גם אז לא גרמו לכך השקפותיו האנטי-ציוניות, אלא חוסר המשמעת שבהקמת סיעה, בעיקר מפני שזו גרעה מכוחה של הסיעה שבראשה עמד. אחדות העבודה סברה שוותרנותו המופלגת של יערי כלפי סנה נובעת מהשקפתו של יערי על התפקיד החשוב שממלא סנה מטעם ברה"מ במפ"ם".⁴¹

אשל גורסת שהגיון מהלכיו של סנה נמצא בהרגשת השליחות שפיעמה בו והדריכה את מעשיו. הוא חש שיש "צורך בנציג יהודי, בעל שיעור קומה ומושרש בחברה הישראלית ובעולם היהודי, שיכול להתמודד עם משימת הדיאלוג עם הסובייטים", הוא גרס שניצחונו של עולם המהפכה הוא בלתי נמנע וכדי שהעם היהודי ישרוד יש לעלות על הרכבת הסוציאליסטית, הוא לקח על עצמו את המשימה הזו תוך ידיעה שהמחיר האישי יהיה כבד.⁴²

מן העיתון "במת השמאל" שהוציא חטיבת השמאל לאחר סילוקה ממפ"ם, ניתן ללמוד כיצד החטיבה ניסתה להתמודד עם הרחקתה ממפ"ם. העיתון התמקד בשלוש סוגיות מרכזיות הראשונה ביקורת נוקבת נגד פעולתה של הוועדה המרכזת, על צעדה הפלגני, על כך שהיא "פעלה בהרכב נטול יסוד חוקי", ועל כך שרק וועידה בה ישתתפו כלל החברים יכולה להכריע בסוגיה. הסוגיה השנייה היא הסבר מדוע גילוי הדעת שבעמיו סולקה החטיבה ממפ"ם אינו סותר את מצעה של מפ"ם. וסוגיה שלישית מדברת מחד גיסא על רצונם של אנשי החטיבה להישאר במפ"ם ומאידך גיסא על ניסיונות חברי החטיבה להתארגן מחוץ למפ"ם, תוך קריאה לחברים נוספים להצטרף לשורותיהם.⁴³

סנה ביטא את דעתו באופן אישי ושרטט כיוון להמשך ברשימתו "בהיפרד דרכים":

"עם המפנה הימני החד שחל במפ"ם, הקימונו את חטיבת השמאל בתוכה, כדי לארגן כוח בפנים, שיעצור את הידרדרות המפלגה בכללותה. הגוש הימני החדש בצמרת מפ"ם בהנהגתם של טבנקין ויערי נקט צעד פלגני מובהק, והוציא את השמאל בדרך הרפתקנית-

פחדנית ללא בירור, ללא משפט, ללא הכרעה דמוקרטית של המוני החברים.... זאת היא אשליה מסוכנת, אם מישהו מדמה בנפשו, כי אחרי הוצאת השמאל ייתכן קיום פוליטי של שמאל כלשהו בפנים מפ"ם... השמאל מתארגן מחוץ למפ"ם... כל אנשי השמאל בתוך מפ"ם או מחוצה לה נקראים להצטרף".⁴⁴

למרות רצונם של חברי חטיבת השמאל להישאר במפ"ם, דומה שסנה שהוביל את החבורה הבין שהפור נפל, ועתה יש לעשות כל מאמץ לארגן את שורות חטיבתו ולצרף אליה את תומכיו.

חטיבתו של סנה הקימה 22 סניפים ועיקר כוחה היה בת"א, ב-15.5.1953 שינתה החטיבה את שמה ל"מפלגת השמאל הסוציאליסטית בא"י". הקמת המפלגה היה אקט ארגוני תעמולתי וסימן את התנתקותה הסופית ממפ"ם. תומכיה של המפלגה החדשה שנותרו במפ"ם, נאלצו להכריע האם הם נשארים במפ"ם או הם חוברים למפלגת השמאל. הצטרפות חברי מפ"ם העירוניים למפלגה הייתה תהליך פשוט אולם מצבם של חברי הקיבוצים היה מסובך בהרבה.⁴⁵

משפטי פראג היוו את הזרז למשבר בין השמאל במפ"ם לבין הנהגתה ובעיקר הדברים אמורים לגבי הנהגת הקבה"א. התנהלותם של יערי וחזן מנהיגי הקבה"א במשבר סנה, התאפיינה בניסיון לשמור על אחדות חטיבתם למרות חילוקי הדעות עם אנשי השמאל. מדיניותם עוצבה על ידי העקפתם שהתמקדה בסכנת הפילוג שאותה ניסו למנוע ומהנחתם שעזיבת אנשי השמאל תפגע באופן משמעותי בחטיבתם. הפור נפל רק לאחר שסנה וחבריו הודיעו על הקמת "חטיבת השמאל", שסימנה למנהיגי הקבה"א שלא רק שחברי החטיבה החדשה אינם סרים עוד למרותם אלא הם מהווים איום על מנהיגותם, ועשויים להחליש את חטיבתם.

ג. טיפול הנהגת הקבה"א בקיבוצים המורדים

במהלך משבר סנה יצרו מנהיגי הקבה"א אוירה של תנועה הנלחמת על קיומה. יערי וחזן שאפו שמנהיגי השמאל במפלגה יכו על חטא ויודו בטעותם. ואילו נגד חברים מהשורה ננקטה עמדה חד משמעית, ותקיפה ולפיה מי שחולק על חפותו של אורן מוכרז כסוכנה של מק"י ומוצא מקיבוצו. כשבועיים לאחר החלטה זו התפרסמה הודעה ובה דווח על הוצאת שלושה חברים מקיבוציהם בצירוף אזהרה: "קיימות הוכחות להתגברות פעולות החתירה של מק"י בקיבוצים.

מוסד מיוחד של מק"י עוסק בארגון החתירה הזאת שמתכוונת לערער תחת קיומם של הקיבוצים והתנועה. הנכם נתבעים לערנות ועמידה על המשמר". ההערכות דיברו על בין 10 ל-15 אחוזי תמיכה בעמדות השמאל, עת מרבית התמיכה מגיעה מהקיבוצים הצעירים, ובתוכם בעיקר מכרמיה והראל.⁴⁶

מזכירות הקבה"א נקטה בשתי פעולות כדי למגר את התופעה: במישור הסמוי היא הפעילה את "המחלקה לאיסוף מידע" של מפ"ם שמשנת 1949 עסקה באיסוף מידע מודיעיני, "ממשרדי הממשלה, שירות הביטחון, הצבא והמפלגות, דרך מודיעים וסוכנים, חברי מפלגה או אוהדיה, באורח לא חוקי ובלתי מבוקר,⁴⁷ זו הסבה את פעילותה במהלך משפטי פראג, לעיסוק בנעשה בקיבוצים פנימה. יהודה בין איש המחלקה סיכם שמשפטי פראג והתפנית של סנה שינו את אופן פעילות המחלקה:

"שכוונה מעתה יותר ויותר פנימה, מאשר הגנה מפני חדירה של אנשי ש.ב....היה לי איש קשר בכל קיבוץ ואני באמצעותו שאבתי מידע האם יש התארגנות בתוך הקיבוץ שלו...ברגע שהתגלתה פעילות אז נשלחו לקיבוצים כל מיני אנשים שהלכו לשיחות כדי להתמודד עם הדעות הסנהאיסטיות...ההתמודדות הייתה בשיחות ובמעקב אחרי התארגנות קבוצות".⁴⁸

במישור הגלוי נקטה הנהגת הקבה"א בדרך נוספת כדי לחשוף את השמאלנים היא הכריזה ב-7.1.1953 על משאל חברים, משאל אשר נוסח ע"י הועד הפועל:

"א. הקבוץ מתייצב מאחורי החלטות החזית והמפלגה בקשר למשפט פראג.

ב. הקבוץ קובע שחובת ההתייצבות מאחורי החלטות החזית והמפלגה היא חובתם המוחלטת של כל חברי הקבה"א, הקבוץ עומד על בסיס הקולקטיביות הרעיונית של הקבה"א וקבלת מרות התנועה, החזית והמפלגה.

ג. הקיבוץ שולל כל פעולה סיעתית בקבוץ, בקבה"א ובחזית.⁴⁹

המיעוט השמאלי בקבה"א קיבל על עצמו את מרות התנועה, וניסה לשווא להניא את הוועד הפועל מביצוע טיהורים בקיבוצים. טענתו היתה ש"הקולקטיביות הרעיונית" לא חלה על החלטות המפלגה. ברם תביעת המזכירות אושרה ברוב גדול, והדרך לביצועו של המשאל היתה פתוחה. אנשי מזכירות הקבה"א חויבו להשתתף בדיוני הקיבוצים לקראת ההצבעה על המשאל. כדי לחזק את תומכי הצעת הוועד הפועל. בקיבוצים הוטלה האחריות לקיום השיחות לקראת ההצבעה על המזכירים שהוכרו "כמייצגים של קיבוציהם בוועד הפועל". מינוי זה היה סטייה ברורה מהנורמות המקובלות בתנועה. אולם פעולה זו ננקטה כדי לקשור את הנהגות הקיבוצים לקו הרעיוני, הפוליטי, והארגוני של מזכירות הקבה"א⁵⁰ בנוסף, מזכירות הוועד הפועל כינסה את מזכירי הקבה"א כדי למסור מידע על הנעשה בקבה"א ובתנועה כדי להגביר את הקשר בין המזכירים והתנועה,⁵¹ בישיבת הוועד הפועל שהתקיימה בגבעת-חביבה ב-16.1.1953 ביקר ריפתין מנהיג השמאל בקבה"א את דרך פעולת הוועד הפועל בנוגע למינוי המזכירים, ולנוכחות נציגי הקבה"א בעת ההצבעה על המשאל:

"קראתי ב"השבוע בקבה"א" דו"ח מפגישת מזכירי הקיבוצים. שמעתי שם דברים שהיו בשבילי חידושים...ראיתי שם הגדרה שהמזכיר הוא נציג הקבה"א בקיבוץ. היה לי הרושם שכל חברי הקיבוץ הם נציגי הקבה"א...והנהוג החדש של הצבעה בנוכחות נציג הקבה"א הכוונה היא להפחיד את המצביעים".

חזן השיב לריפתין:

"הולך ונעשה מאמץ להטיל דופי בפעולה שנעשתה בקשר עם החלטת הועה"פ...להאשמות אין שמץ של אמת...בשום קיבוץ לא הודעתי שאסור להצביע על החלטות נוספות. בשום קיבוץ לא עמדו החברים תחת שום איום...שאלנו את הקיבוצים אם תומכים בהצעתנו או לא, אם האגדה על הקבה"א מפולג אמת או לא. יש כמה קיבוצים צעירים שלנו שעומדים לשבור את הראש וזה המצב".⁵²

במהלך חודש וחצי התנהלו בקיבוצי הקבה"א דיונים שבסופם היתה הצבעה על שלושת הסעיפים

ותוצאות ההצבעות היו כדלקמן:

	ס"ה	%	נגד	%	נמנעו	%	ס"ה
סעיף 1	8850	86.5	907	9.2	427	4.3	9874
סעיף 2	9264	93.9	122	1.2	488	4.9	9874
סעיף 3	9604	97.5	18	0.2	233	2.5	9874 ⁵³

בישיבת הועד הפועל שהתקיימה במשמר-העמק, סוכמו הבירורים הפוליטיים בקיבוצים, והוסקו מסקנות. חזן סיכם את הדיונים בקיבוצים באמירה שיש בחלק מהקיבוצים חתרנות סנהאיסטית, ומחתרת סנהאיסטית שמאימת על מספר קיבוצים, והיא מהווה גשר למק"י.⁵⁴

מזכירות הקבה"א ייחסה משקל שונה להתנגדות לסעיפים השונים. כאשר החברים שנמנעו והתנגדו לסעיף 1 הוכרו כמבטאים דעה לגיטימית, אך לא רצויה. הצעת המזכירות שהתקבלה היתה על הסעיפים הבאים:

1. כל המצביעים נגד סעיף ב' וכל הנמנעים ומצביעים נגד בסעיף ג'- יידרשו להשיב במשאל בשאלת יחסם לקולקטיביות הרעיונית ושלילת כל פעולה סיעתית.
2. הקיבוצים שלא היה בהם רוב מחייב בסעיפים ב' וג' יידרשו בנוסף על כך להצהיר על יחסם השלילי לסיעת סנה, המזכירות תהיה רשאית לתבוע מקיבוצים נוספים להצהיר על יחסם לסיעת סנה. לאחר סיכום המשאל יחליט הועד הפועל על המסקנות.
3. המצביעים נגד בסעיף ב' או הנמנעים והמצביעים נגד בסעיף ג' לא יוכלו לשמש כמזכירים בקיבוצם, אלא, אם כן ישיבו בחיוב על השאלות במשאל.
4. לגבי מורים במוסדות, מדריכי נוער ומדריכי גרעינים והשלמות יופעלו ההסדרים הבאים:

א. המתנגדים בסעיף א'-יתחייבו לחנך, להסביר(במוסד ובקיבוץ) תוך הזדהות עם החלטות התנועה. המסרבים לא יוכלו להמשיך בעבודתם כמתנכים.

ב. הנמנעים והמצביעים נגד בסעיפים ב' וג', יוכלו להמשיך בעבודתם בתנאי ששיבו בחיוב על השאלות שתוצגנה במשאל.

ד. הנמצאים בהכשרה או השתלמות, דינם כדין מורים בפועל⁵⁵.

באותה הישיבה דובר על 4 קיבוצים אשר בהם מרבית החברים התנגדו או נמנעו לסעיפים הרלוונטיים, המזכירות התלבטה מה לעשות בהם, הייתה הצעה להעמיד את אותם 4 קיבוצים למועמדות לחצי שנה, אך היא לא התקבלה. ההצעה שהתקבלה דיברה על כך שב-4 קיבוצים אלה יתקיים משאל נוסף, והם יצהירו שהם מתנגדים לסיעת סנה מבחינה ארגונית ורעיונית.⁵⁵ מהצעת ההחלטה ומהדיונים שהתנהלו עולה שמזכירות הקבה"א ראתה בחומרה את ההצבעה נגד סעיף ב' וההימנעות או ההצבעה נגד סעיף ג'. דומה שמזכירות הקבה"א חששה יותר מכל, מאי קבלת מרותה מחתרנות סנהאיסטית ומחתרת סנהאיסטית בקיבוצים ולכן היא הדגישה את סעיפים ב' וג', כאשר סעיף ג' שדיבר על פעולה סיעתית בקיבוץ היה המפתח לגילוי החתרנים. המזכירות שאפה לכך שהחברים שסרחו יחזרו בהם ובמיוחד בעלי תפקידים ואנשי חינוך, ושהקיבוצים שלא יהיה בהם רוב מחייב יצהירו על יחסם השלילי לסנה.

במועצה הכללית השמינית שהתקיימה באביב 1954 סיכם יערי את התקופה באומרו "שהמועצה הכללית הזאת מתכנסת בסימן סיכום מאבק רעיוני ממושך" והוסיף "כי התגברנו על הסכנה הפנימית שארבה לנו וכי יש לאל ידינו להחזיר לתנועה את אחדותה". ריפתין מנהיג השמאל בקבה"א התיישר עם הקו הגנרלי הוא דיבר על אחריותו "בפרשה העגומה". על "סנה וחבריו שנפרדו מאתנו בשאלת נושא היאבקות לקדמה ושלום בעם היהודי ובארץ. השוה"צ היה והיינו נושא היאבקות זו. על-כן מתנגד אני לחתירה, ואפעל לליכודו של השוה"צ".

חזן נעל את המועצה וסיכם "התנועה הוכיחה את כוחה ואת ליכודה הרב. היא הכתה ללא רחמים במי שהכרח היה להכות ונפרדה ללא היסוס מכל מי שבגד בדרכה, וטוב שאלה היו מעטים,

מעטים מאוד....הננו יוצאים מהמועצה הזאת חזקים יותר ומלוכדים יותר".⁵⁶

צור גורס שהמאבק של הנהגת הקבה"א נגד התארגנות קבוצות אופוזיציוניות בקיבוצים ומאבק אידיאולוגי נגד ראשי השמאל בקבה"א נמשך עד למועצה השמינית של הקבה"א שהתקיימה

באביב 1954, אולם פעולות הטיהור בקיבוצים הסתיימו באביב 1953.⁵⁷

מבדיקת הראיות מסתבר שלפחות במקרה אחד בזיקים, פעולות הטיהור נמשכו גם במהלך שנת 1954, והמאבק בקבוצה אופוזיציונית נמשך גם במהלך 1955 כפי שמלמד מקרה קיבוץ הראל.⁵⁸

המועצה השמינית לא נועדה להיות בית דין אידיאולוגי בלבד, אשר בו יוגדרו עמדות השמאל ככפירה וייפסלו, אלא גם המקום בו יוענשו מנהיגיו. השאיפה של הנהגת הקבה"א הייתה

להחליש את ראשי השמאל אך לא להרחיק אותם כליל מהחיים הפוליטיים.⁵⁹

עקב הקרבה הרעיונית בין הרוב למיעוט בקבה"א הצריך המאבק הרעיוני הכנה ממושכת. מנהיגי

הקבה"א חששו מהתארגנות של קבוצות אופוזיציוניות בתנועה שהוגדרו, כקבוצות מחתרת.

התארגנות השמאל בקבה"א נשענה על קבוצות חברתיות מוגדרות בעלות מנהיגות מוכרת.

השמאל כלל בתוכו בנוסף לגרעין הקשה, חברים רבים שהזדהו עם רעיונות השמאל, אך ללא

מחויבות ארגונית. תומכים אלה נרתעו בהצבעה עקב הלחץ שהפעילה מזכירות הקבה"א ולכן רק

הגרעין הקשה התנגד או נמנע בהצבעה. הגרעין הקשה הועמד בפני הברירה להיכנע לרוב או

לעזוב את הקיבוץ. הקו התקיף של הנהגת הקבה"א נבע מחשש שחטיבת השמאל תנקוט בקו

פעולה שהיה אופייני למפלגה הקומוניסטית והיא הקמת תאים מחתרתיים במפלגת האם. הגישה

היתה שיש קושי בחשיפת המחתרת ולכן חוסר ראיות לאי קיומה, אינה הוכחה שהיא אינה

קיימת, אלא היא פרי של כושר ההסוואה של חבריה. פרט להתארגנות אחת בקיבוץ שובל לא

ידוע בודאות על קיומם של עוד התארגנויות מחתרתיות בקיבוצים, אך בכל מקרה הן לא החזיקו

מעמד, עקב הפעולות הנמרצות של הנהגת הקבה"א, מדיניותו של סנה בקיבוצים ואופי החיים

בקיבוצים, המונע קיומן של מחתרות לאורך זמן. בפסח 1954 כשנה וחצי לאחר פרוץ המשבר

נמצא כאמור ארגון מחתרתי אחד של תומכי סנה בקיבוץ שובל. הנהגת הקבה"א ראתה בכל גילוי

אופוזיציוני כפתח לשלב מסוכן יותר, ולכן תגובתה היתה חריפה ביותר. "עצמת התגובה נבעה

מאבדן יכולת ההפרדה בין קבוצות לחץ מקומיות לבין תא סנהאיסטי".⁶⁰

סנה יצא חוצץ נגד הוצאת חברים מהקיבוצים בשל תמיכתם בחטיבת השמאל הוא טען:

”כעת עורכים מנהיגי הקבה”א והקבה”מ ציד מכשפות על אנשי השמאל ביישובים הקיבוצים, ומגרשים משם את היסודות, הנאמנים ביותר של עמלי הכפר והעיר בישראל... איש לא ציווה על אנשי יראון ויד-חנה, שובל ועמיר, כרמיה ועין שמר, כי עליהם למרוד במנהיגותם ההיסטורית... אנו קוראים לכל חברי הקיבוץ, לכל העמלים בעיר ובכפר, לכל נאמני הדמוקרטיה-להתנגד בכל תוקף לניסיון להתנקש בחופש הדעה הפוליטית בתוך הקיבוץ, להדוף את הגל העכור של האינקוויזיציה והגרופים”.⁶¹

הקריאה להתנגד לגרוש מהקיבוצים הגיעה גם מחברי קיבוצים עצמם כפי שאנו מוצאים ברשימה של חבר קיבוץ הקורא מעל עיתון חטיבת השמאל, ”אל ניתן לפצל ולפורר את השמאל, נתנגד להוצאת חברים באשמת הבעת דעתם”.⁶²

הטיהורים המסיבים התרחשו כאמור עד אביב 1953 אז הוצאו מהקיבוצים הצעירים שהודו עם השמאל מרבית החברים. על אופי המאבק ועל השפעת הקבה”א מחד גיסא וסנה מאידך גיסא ניתן ללמוד מההתרחשויות שהיו בקיבוצים שובל וכרמיה: בשובל הצליחו נאמני הקו הגנרלי לבודד 16 חברים שהודו עם עמדותיו של סנה, ושיחת הקיבוץ החליטה לסלקם. השמאלנים לא קיבלו את רוע הגזרה והזעיקו את חזן ”מטאמא הברזל” שניהל את הטיהורים בקיבוצים לשיחת קיבוץ. בשיחה זו הם לא חזרו בהם ולא התחרטו על מעשיהם, אך הבטיחו לא להתארגן ולא לפעול כקבוצה אשר חותרת תחת החלטות התנועה. בסוף השיחה חזן השתכנע בכנות כוונותיהם ונעתר לפנייתם להישאר בקיבוץ, אולם נאמני הקו הגנרלי בקיבוץ היו נחרצים בעמדתם והתעקשו לסלק את חבריהם מהקיבוץ.⁶³

קיבוץ כרמיה מנה 75 חברים אשר מחציתם היו בוגרי התנועה מצרפת, ומחציתם בוגרי התנועה מתוניס. לסנה היתה השפעה עצומה על חברי הגרעין הצרפתי, שהיו בעלי אוריינטציה שמאלנית עוד בחו”ל. חברי הגרעין התוניסאי צידדו בעמדותיו של ריפתין, וכיוון שהוא החליט להישאר בתנועה ולא פרש יחד עם סנה, אף הם תמכו בעמדת התנועה. כ-23 חברים בכרמיה תמכו בסנה ומתוכם 12 היו פעילים מאוד. במשך חודשיים נמשכו הדיונים, בסוף התהליך הגיע חזן שהסביר

את עמדת התנועה, ולאחר השיחה היתה הצבעה על משאל החברים (הרפרנדום) כ-23 חברים הצביעו נגד, כולם מהגרעין הצרפתי. היה ברור שעקב הצבעתם הם צריכים לעזוב את הקיבוץ. אחרי מספר ימים תומכי השמאל הופיעו בחדר-האוכל והצהירו שהם שובתים מענתם היתה, "שלא מגרשים איכרים מאדמתם", והם ביקשו שלא יוציאו אותם מהקיבוץ, הם גרסו:

ש"שיחת הקיבוץ החליטה על הוצאתם הם רובם ככולם חברים מרכזיים שנשאו בעול המשק ובחברה, ולפעמיים אתה עומד נדהם ושואל איך קרה הדבר שחבריך מתמול שלשום נכנעו לדמגוגיה הכוזבת ויוצאים נגד אלה שנשארו נאמנים לדרכה של כרמיה, עליה התגאינו כולנו?... בכרמיה שביתת שבת של מייסדי הקיבוץ. וחבר הקיבוץ המוציא אותנו שואל בחרדה: מי הם בעלי-בריתו במלחמה זאת? את מי משרתת מלחמתו זו? ומה יהיה השלב הבא?"⁶⁴.

השביתה נמשכה כ-10 ימים, ובסיומה החליטו השובתים לעבור לשביתת רעב. אז הגיע נציג הקב"א שלמה רוזן יחד עם נציג חטיבת השמאל פנחס טובין שחתמו על "זכרון דברים", שתוכנו היה שתומכי סנה יוצאים מהקיבוץ ומקבלים פיצויים מהקב"א.⁶⁵

מאופי הדיונים בשני הקיבוצים ניתן ללמוד שתומכי סנה למרות שחלקו על הקו הגנרלי של התנועה וידעו מה צפוי למי שיתנגד לו ואינו חוזר בו, לא היו מוכנים לעזוב את קיבוץם עקב מחלוקת אידיאולוגית. הם לא האמינו שחברי קיבוץם מאמש אכן יהיו מוכנים להרחיק אותם, ולכן נאבקו ברוע הגזרה, כשהם נתמכים ע"י סנה וחטיבתו. הנהגת הקב"א לא היתה יכולה להוציא מהקיבוצים את תומכי השמאל ללא מעורבת פעילה של תומכי הקו הגנרלי, כפי שהעיד לימים חזן "בשובל השתתפתי בשיחה האחרונה. הקיבוץ הוציא בסוף 16 חברים, אבל אני לא הייתי יכול להוציא אותם. זו הייתה החלטת קיבוץ".⁶⁶

לכן המקרה של הקיבוצים שובל וכרמיה מאשר הנחה זו. הרעיון שביסוד החברות בתנועת הנוער והקולקטיביות הרעיונית, מנע מהנהגת הקב"א לפעול כפי שטיפלה הנהגת הקב"א מ בפרשת הסנהאיסטים. "החוקים של מזכירות הקב"א היו במשקים שלה מעל חוקי המדינה".⁶⁷

מזכירות הקב"א החליטה שחברים "המשתייכים לארגונים פוליטיים ומפלגתיים הנוגדים את

היסודות הציונים-סוציאליסטים של הקיבוץ, והמצדיקים את דין פראג על הציונות ומדינת ישראל- אינם יכולים להיות חברים בקב"מ". המזכירות הגדירה את הסנאיסטים כאויבי הקב"מ, היא לא ראתה צורך לערוך משאל חברים בקיבוציה, וגישתה הייתה שבקיבוצים שבהם התגלו ויתגלו סנאיסטים תתערב הנהגת הקב"מ כדי להרחיקם⁶⁸, ואכן בקיבוצים כיסופים, יראון ויד חנה בהם היה תומכים רבים של השמאל וסנה התערבה הנהגת הקב"מ כדי להרחיק את השמאלנים מקיבוצם.⁶⁹ קיבוץ יד-חנה היה הקיבוץ בו לתומכי סנה היה רוב מספרי, ולכן תומכי הקב"מ תבעו עזרה ממזכירות הקב"מ ששלחה פלוגת חברים כדי להוציא את תומכי סנה בכוח, פעולה שגרמה לתגרת ידיים עד כדי התערבות המשטרה.⁷⁰

בקיבוצים אשר בהם תומכי הקו הגנרלי לא שיתפו פעולה עם הנהגת הקב"מ, תומכי השמאל לא הוצאו ממנו כפי שהדבר התרחש למשל בהראל ושמרת. בהראל מרבית החברים התנגדו לקו התנועתי ולכן היה ברור שמזכירות הקיבוץ וחבריו לא ישתפו פעולה עם ההנחיות שהגיעו מהקב"מ.⁷¹ בנוגע להראל, חזן הסביר שבדרך כלל הקיבוצים התמודדו עם בעיית הסנהאיזם יחד עם הנהגת הקב"מ. "הקיבוץ היחידי שכמעט כולו ניצב במלוכד בעמדה אחת היה קיבוץ הראל. בקיבוצים האחרים זו הייתה פעולה משותפת של הקיבוץ ומזכירות הקב"מ".⁷² בנוגע לקיבוץ הראל, חזן התחרט רק על דבר אחד "שלא היינו תקיפים בשלבים המוקדמים, כאשר אפשר היה עוד להציל את רוב הקיבוץ מפני ההשפעה הבלעדית והטוטאלית של המיעוט, שמרד בתנועה, אילו היינו מתערבים בתקיפות רבה יותר בשלבים המוקדמים, היה קורה בהראל מה שקרה בקיבוצים אחרים, שבהם הייתה השפעה סנהאיסטית".⁷³

קיבוץ שמרת מחד גיסא התייצב מאחורי הוועד הפועל במאבקו לשלמות הקב"מ ולשמירת הקולקטיביות הרעיונית,⁷⁴ אולם מאידך גיסא כאשר התגלו חברים בודדים שתמכו בעמדות השמאל החליטו לאחר דיונים להשאיר אותם בקיבוץ.⁷⁵ בדיון שהתקיים בשיחת קיבוץ בתאריך 16.6.1953 בהשתתפות יהודה בן-חורין ממחלקת החברה של הקב"מ, הציעה מזכירות שמרת להוציא חבר קיבוץ בשל דעותיו השמאלניות, גישתו של בן חורין היתה ש"אי אפשר לשאת בתוכנו אנשים שאינם מתייצבים מאחורי הבית ... האם מותר להוציא בעד דעותיו, גם בעבר הוציא הקב"מ וגם בעתיד...נצטרך להוציא אדם שבצורה כוללת שולל אותנו". לאחר דיון

בשיחה עם החבר הדעה שהתגבשה אמרה, "שיש אפשרות להשפיע עליו", ולכן הוחלט "להוציא אם בתנאי שתוך 3 שבועות לא יבהיר את דעותיו"⁷⁶ בסופו של דבר "את רובי לא הרחיקו" מהקיבוץ.⁷⁷

בסיכומו של דבר מספר חברי הקיבוץ שהורחקו ועזבו את קיבוציהם בשל דעותיהם הפוליטיות היו לפי יערי בין 160 ל-220⁷⁸ ולפי חזן כ-256 חברים.⁷⁹ מפעולתה הנמרצת של הנהגת הקבה"א תוך כדי מיהורים הן במפלגה והן בקיבוצים, ניתן ללמוד על חששה הכבד הן מפילוג והן מאיבוד רסן השלטון. למשבר שפקד את הקבה"א היו אפיונים אידיאולוגים שהיו שזורים במאבקים כוחניים פרסונאליים, ההנהגה ההיסטורית שפעלה תחת זיכרונות פירוק גדוד העבודה חשה שהמיעוט השמאלי מערער על סמכותה ולכן המאבקים האידיאולוגים היו כרוכים במאבקי הישרדות של ההנהגה. מחירו של המאבק היה כבד והתבטא הן בעזיבת חברים את קיבוציהם, והן בפגיעה במרקם החברתי של הקיבוצים. הקיבוצים כרמיה וזיקים הגיעו לסף התפוררות וקיבוץ הראל פורק. עת ההנהגה הפוטנציאלית של הדור השני במפ"ם שהנהיגה את המיעוט השמאלי נדחקה לשולי הבמה.⁸⁰ אולם למרות הכל הנהגת הקבה"א השיגה את מטרתה ולפחות במישור של ההתמודדות מול המיעוט השמאלי בקיבוצים הפגיעה הייתה קטנה בהרבה מההערכות שרווחו לפני תחילת המיהורים שדיברו על בין 10% ל-15% תומכי שמאל מחברי התנועה.⁸¹ בעניי המישורים- המנהיגותי והאידיאולוגי, לפי רצון ההנהגה המאבק הוכרע ואנשי השמאל שבחרו להישאר בתנועה התיישרו על-פי הקו הגנראלי ונצטוו להכות על חטא. יערי וחזן החזירו לעצמם את רסן השלטון שהתרופף מאז ועידת חיפה. מאבק זה חיזק את מנהיגותם, בעיקר כיוון שהמיעוט השמאלי ומנהיגיו יצאו חבולים ומוחלשים ממאבק זה, ואנשי השורה שוב הבינו מי הם בעלי הבית בתנועה. אולם ביסוס מעמדה של ההנהגה ההיסטורית גבה מחיר כבד: הן בפגיעה בשורה של חברים שהיו מנהיגים בקיבוציהם ואשר היוו מסד להנהגה פוטנציאלית של התנועה בעתיד והן בפגיעה במספר קיבוצים אשר מהם הורחקו תומכי השמאל.

פרק שני: הראל קיבוץ פוליטי: אפיונים מרכזיים של הקיבוץ בתחום

א. קיבוץ הראל רקע כללי (1948-1955)

קיבוץ הראל נוסד ועלה לקרקע ב-27.10.1948 והוא קיבוץ השוה"צ א"י י"ג. מקומו הראשון נקבע בהתאם לשיקולים צבאיים בלבד,¹ תפקידו בשלב הראשון היה להבטיח את עורק התחבורה לירושלים, וכן למנוע הסתננות מכיוון למרון. ארבעה הכשרות של התנועה הארצישראלית ייסדו את הראל, ואליהם הצטרפו בשנת 1952 שתי השלמות קמנות מפולין והונגריה.² שלושה הכשרות התחנכו במסגרת עליית הנוער משנת 1942 הכשרת דליה שהתחנכה במסגרת חברת נוער בקבוץ שריד. הכשרת עין-שמר שהתחנכה במסגרת חברת נוער בקבוץ עין-השופט והכשרת להבות הבען שהתחנכה במסגרת חברת נוער בקבוץ שער העמקים, ההכשרה הרביעית, הכשרת נגבה הגיעה מקן צפון ת"א מגדוד אילון. בשנת 1947 חברי ההכשרות התגייסו לפלמ"ח, פרט להכשרת להבות הבען שנשארה במשק. הכשרת דליה גויסה לחטיבת יפתח בגדוד הראשון. הכשרת עין שמר גויסה לחטיבת הראל בגדוד הרביעי, והכשרת נגבה גויסה לחטיבת הנוגב לגדוד השביעי. רצונם של חברי ההכשרות להתגייס לפלמ"ח עמדה בניגוד לעמדת הנהגת הקבה"א לכן גיוסם היה יחודי.³

לפני העלייה לקרקע התרכזו הגרעין בקיבוץ דליה, למספר שבועות. לשם גיבוש והכשרה.⁴ מגילת יום העלייה לקרקע מספרת לנו על רצונם העז של "חברי קיבוץ י"ג לתנועת השוה"צ", לתקוע יתד ולהיאחו באדמות בית-ג'וז, לאחר שהם שירתו את העם במלחמתו לחירות, ושכלו 13 חברים. "לפנינו תקופת התלכדות פנימית לקראת יצירת קיבוץ נושא את עצמו להגנה, לקליטה לבניין ולהתיישבות".⁵

במועצה הכ"ז של הקבה"א שהתקיימה בנהריה בתאריך 13.12.1948 בירך מאיר יערי את הקיבוצים הצעירים שאך עלו על הקרקע, וביניהם הראל, הוא הדגיש את חשיבות ההתיישבות, את השאיפה לעולם חדש אשר אליו מגיעים "דרך שחרור לאומי וסוציאלי של העם היהודי". שיא המועצה היה הצטרפות הקיבוצים הצעירים לקבה"א, דוד כרמלי שהיה נציג הראל במועצה

סיפר שחברי הקיבוץ שאפו להתיישב באילת אולם בסופו של דבר התיישבו בהרי ירושלים, הוא תבע מהתנועה יותר הדרכה בבניין המשק.⁶ כמו כן הסתייגו חברי הקיבוץ באותה המועצה מהקו התנועתי בשאלה הערבית, והתנגדו לתביעת המועצה שדיברה על החזרת הרכוש הנמוש לערבים.⁷ במובן זה היה הראל אפוזיציה ימנית במועצה זו.

בימים הראשונים חברי הקיבוץ הצעיר היו עסוקים בבניית הישוב "עוד זכור אותו לילה בו נפרדנו מאחדים לפני צאתם לקרב. כשם שהיום הם נראים כל-כך(קיבוצניקים) קיבוציים. האין בזה כוחו של הפלמ"ח, שהחייל נהפך במבעיות כזו לאיכר".⁸ מסתבר שהמעבר מחיי צבא בעת מלחמה לחיי קיבוץ בהתהוות, תוך כדי עבודה קשה הדורשת משמעת, לא הייתה טבעית כלל ועיקר.⁹ אחד החברים תאר את המעבר כ"טראומתי", "מקרבות לחיי עבודה", ללא הכנה חברתית, ומקצועית בענפים.¹⁰ לאחר העלייה לקרקע ישבו החברים מספר לילות וחשבו על שם מתאים לקיבוץ, ברלה הציע לקרא לקיבוץ על שם חטיבת הראל שלחמה באזור, כמו כן אף גורמים מהצבא פנו לקיבוץ וביקשו לקרוא לו הראל, וההצעה התקבלה.¹¹ כאשר ישבו במשלט הגיע חזן למפגש ראשון עם חברי הקיבוץ הוא סקר את הנוכחים במפגש ואמר "דווקא חבר'ה נחמדים", את האמירה הזו מפרשת עמליה גלעדי שחזן כנראה ציפה לראות פלמחניקים קשוחים.¹² בשנתם הראשונה עסקו חברי הקיבוץ בעיקר במשימות של שמירה ובטחון, הם החליפו את הצבא באזור, וזאת הייתה אחת הסיבות שלא יכלו לפתח את הצד המשקי של הקיבוץ.¹³ אף החורף הקשה על הקמת התשתית המשקית והחברתית,¹⁴ אולם לאחר שנה זכו חברי הקיבוץ בנגרטור אשר סיפק תאורה לאוהלים ולצריפים השמחה הייתה רבה, והיא תוארה "כחלום שהפך למציאות".¹⁵

אליהו יקיר שהיה מרכז המשק בתקופה זו מסביר שקיבוץ הראל הוקם באזור של גבעות עם מעט מאוד שטחים ישרים הניתנים לעיבוד.

"לכן נאלצנו לעבד אדמות נטושות שהיו במרחק רב מהקיבוץ,
באזור הסמוך לקיבוץ השקענו המון עבודה בהכשרת שטחים
והתאמתם לעבוד חקלאי. את ענף המטעים שהיה אמור להיות ענף

מרכזי בקיבוץ קשה היה לפתח עקב אחוז הגיר הגבוה שהיה בקרקע. בראשית שנות החמישים עדיין לא היה מספיק ידע בתחום, ולכן נאלצנו לנטוע ולעקור מספר פעמיים את המטעים שלנו בחיפוש אחר זן המטעים המתאים לקרקע שלנו,¹⁶ בנוסף למחירי המים הגבוהים שהקבוץ היה צריך לשלם.¹⁷ הוצע לנו לגדל טבק,¹⁸ כגידול המתאים לקרקעות אלה, וכמו כן פיתחנו את ענף הצאן עקב המרעה העשיר שהיה באזורנו.¹⁹

למרות כל הקשיים בשנות תש"י(1950-1951) עובדו 4000 ד' פלחה, 200 ד' מספוא, נימנו 30 ד' שזיפים, והוקמה משתלה. בשנה זו הקיבוץ שמר על איוון בהכנסות מול ההוצאות ואף נשאר עם עודף קל. כתבת הקיבוץ הארצי נחמה גנוסר שביקרה בקיבוץ, דיווחה שלאחר שנתיים וחצי קיבוץ הראל עדיין נמצא "בנקודה הזמנית, במשלם", ונקודת הקבע הממוקמת כ-3 ק"מ מערבה נמצאת רק בראשית בנינה, בינתיים נבנתה רפת המיועדת ל-60 ראש, לול ל-4000 מטילות, מכון חשמל, וסככה למכונות חקלאיות ולמכוניות, העסוקות בד"כ בעבודות חוץ, שעל ענף זה עיקר פרנסתו של הקיבוץ. היא דיווחה כי הקיבוץ מפוצל בין שני אתרים נפרדים ומשווע לתוספת ידיים עובדות, דרך פלוגות עזר שהתנועה אמורה לספק, וכי בינתיים כוח העזר הגיע באופן חלקי, ו"יש לקוות שהמעוות יתוקן, באשר הקמה מזורזת של הנקודה קובעת את עתיד הקיבוץ מבחינה משקית וחברתית".²⁰

מבחינה תרבותית השנתיים הראשונות היו "אפורות", אולם אז באה התעוררות תרבותית, שהובלה ע"י קבוצת חברים שארגנה: חוגים, חגים, מקהלה ומסיבות ליל-שבת.²¹ נחמה גנוסר שביקרה בקיבוץ לאחר שנה וחצי כאשר הקיבוץ הגיע לגיל ארבע התרשמה מאוד מכל היש, "הכל שונה מאז ביקורי האחרון במקום...אז פסימיות ופקפקנות היום הרגשת בטחון ושורשיות". היא מתארת את קשיי המעבר לנקודת הקבע אך מציינת שהוא נתן דחיפה גדולה והביאה להתפתחות משקית, והכל תוך מאמצים פיזיים ונפשיים "יוצאים מגדר הרגיל, תוך העמדת צרכי החברים על המינימום האפשרי",²² זאת אומרת שרק לאחר "תום תהליך ההעברה" הוחל למעשה בפיתוח המשק.²³

על תנופת העשייה בקיבוץ כותב עמי המתאר את הרחבת הרפת, ענפי הפלחה, על חצר הקיבוץ השוקק חיים, על הקמת בית-הילדים, ומסיים את הרשימה "כמעט ואינך מרגיש איך היית לקיבוץ לכל דבר, לעמל ולבניין, לגדול וצמיחה, לחברה ולתרבות. עברו 4 שנים נוצר יש גדול".²⁴

את הקשיים ואת פריצת הדרך בתחום המשקי סיכם יקיר שהיה רכז המשק :

ב"סוף שנת תשי"ד...התחיל הקיבוץ... להרגיש לראשונה באופן מוחשי בתוצאות הפיגור המשקי, לאחר שהתגברנו על קשיים מקצועיים סובייקטיביים שונים הגיעה הסתערות ותנופה משקית רצינית, שנעשתה בכל הלהט והמסירות בו ידעו אנשי הראל לבצע משימות מבריקות, ואשר גרפה את חלקו הגדול של הקיבוץ, התנופה המשקית החלה לשאת פירות בתש"ו, ולא פסקה גם עד הפירוק ממש, ממדי ההתפתחות של השנתיים האלה לא תאמו לנושא האנושי".²⁵

מבחינה חברתית קיבוץ הראל לא היה הומוגני "ומגובש", הוא הורכב כאמור משני גופים, שלוש חברות נוער וגרעין מצפון ת"א. "טוען שההבדל בין שני הגופים היה גדול "בהשכלה ובהרגלי החינוך שתי עולמות". בשנתיים הראשונות של הקיבוץ חניכי חברות הנוער נתנו את הטון בקיבוץ, עת הקשר שלהם לתנועה היה רופף, הרוח שאפיינה אותם הייתה רוחו של הפלמ"ח, והדעות היו אקטיביסטיות ימניות בקשר לערבים. לאחר שנתיים ההשפעה והמנהיגות עברו לידי הגרעין מצפון ת"א "תוך מפנה בכיוון למחשבה פוליטית שמאלנית אקטיביסטית".²⁶ חברי הגרעין מצפון ת"א השתייכו לגדוד אילון של העושה"צ ומגיל צעיר מאוד הצטרפו לקן. מגיל 15 הם חונכו על בירכי הרעיונות הסוציאליסטים והמרקסיסטים, תוך אמונה יוקדת בעולם המפכה ובברה"מ.²⁷

באשר ליחסים בין הגרעינים הרי שלדעת ק' למרות חילוקי הדעות נשמרה החברות בקיבוץ,²⁸ לעומת זאת סבור ע שהמתיחות בן יוצאי חברות הנוער וחניכי צפון-ת"א "ליוותה את הראל תמיד".²⁹ הקיבוץ התרחב בעקבות לידות וצרוף של חברות הנוער שהגיעו מגן-שמאל ומזרע ונקלטו היטב בניגוד למספר עזיבות מצומצם שהיה במהלך השנה.

חג הארבע של הקיבוץ בימא את הישגי הקיבוץ הצעיר. דבר הקיבוץ הוקרא ע"י מירי ובו נאמר בין השאר: "אין כוחנו נובע מעצמנו, אילולא הקולקטיביות המשקית, תרבותית, חברתית פוליטית של הקבה"א, לא היינו מגיעים עד הלום. סוד כוחנו בהיותנו חוליה בשרשרת המלכדת חזית ארוכה, בהיותנו תא קיבוצי בקבה"א".³⁰ דבריה של מירי מלמדים אותנו על הלך הרוח ששרר בקיבוץ שראה עצמו כחלק מן הקבה"א בכל תחומי החיים וסוד עוצמתו הוא בקשר עמוק זה. חג החומש שהתקיים באוקטובר 1953 מהווה ציון דרך נוסף בדרכו של הקיבוץ, הוא מבטא את כוחו הארגוני התעמולתי, והתנועתי העצום של הקיבוץ, בממדים בלתי רגילים. ההפקה כללה תאורה ורמקולים וציוד רב שהובא מהצבא ההתגייסות של חברי הקיבוץ הייתה מרשימה מפרסום, הוצאת עיתון,³¹ הקמת תערוכה מרשימה ומופע. לחג היו מוזמנים קרוב ל-3000 איש. בעלון שיצא לקראת החג יש הסבר על התערוכה. ראשית מטרתה היא להציג את הראל "כהמשך התפתחותו של הישוב בפרוזדור ירושלים, המבוסס על המשק הקיבוצי המעורב, ואת הראל כקיבוץ השותף למאבק הפוליטי לשלום ולקדמה". התערוכה הייתה מורכבת משלוש כיכרות המקושרות ע"י הדרך לאמפיתאטרון שם התקיים המופע. הכיכר הראשונה הוקדשה לחלק ההיסטורי ממרד החשמונאים ועד מלחמת השחרור, חלק זה של התערוכה מסתיים בציור של הקיבוץ עם כתובת "לעיר את המשלט, אך לנו את בית, מגן לשלום הראל". הכיכר השנייה מוקדשת לנושא החקלאי, ובה מציגים את החקלאות הפרימיטיבית לעומת החקלאות הממוכנת של המשק הקיבוצי המעורב. הכיכר השלישית עוסקת באורחות חברה, ובה מוצגים בניין הקיבוץ, אשר בו צומח "אדם הנושא רובה, מכוש ושיבולים". דרך תמונות המתארות את הראל החדשה, פינה לחינוך המשותף, ופינה להשקפת עולם ובה כתובת של לנין, וציור גדול המתאר את הידידות בין יהודים וערבים.³²

ככלל חג-החומש אורגן כחג חיצוני, קרוון הופקד על ארגון התערוכה, ואגמון על המופע. שלצורך ארגונו נעזרו בגרטרוד קראוס, תמר סמסונוב, דן-בן-אמוץ ואחרים. מעניין לציין שלאחר הצלחת המופע פנה אחד הקיבוצים בנגב לאגמון שיעזור לו בארגון חג החומש שלו,³³ וכמו כן הוקדשה לו כתבה ברדיו.³⁴ בדפים שחולקו למשתתפים שהגיעו לחג החומש יש סיכום המתאר את התפתחות הקיבוץ ב"מספרים" למשל גידול האוכלוסיה: ב-1950-70 חברים, 1953-90 חברים, ו-14

ילדים. סה"כ שטח מעובד 1950-3500 דונם, 1953-5000 דונם. הענפים העיקריים במשק היו: רפת, פלחה, מטעים ומבוק, עת ההכנסות בענפי המשק היו: תשי"א-52.000 לירות, ובתשי"ב-114.000 לירות. מספרים אלה מראים על התרחבות המשק בקיבוץ. באותם דפים מסכמים חברי הקיבוץ את הפעולות שהם ביצעו באזור ביישובי העולים, מבחינה חינוכית, תרבותית, ופוליטית במהלך השנים. בשטח התרבותי קיים הקיבוץ חגים משותפים עם ישובי וקיבוצי הסביבה. בשטח החינוכי הדריכו חברי הקיבוץ ביישובי הסביבה ובעיקר במעברת הרטוב שהייתה בבית-שמש, עת גולת הכותרת של פעילות זו היתה הוצאת בני-הנוער לחברות נוער בקיבוצים. בשטח הפוליטי התבצעה פעולה קבועה במעברת הרטוב, שם הדריכו חברי הקיבוץ "פועלים במאבק המעמדי", תוך קיום אספות הסברה. כמו כן הם פעלו בהחתמת עצומת שלום, הפגנות וכינוסים פוליטיים.³⁵

במהלך החג בירכו נציג הורי הקיבוץ, נציג צה"ל, נציג הפלמ"ח, והחבר יעוב מהכפר אבו-גוש שבירך את חברי הקיבוץ ואמר "אהדתנו אליכם, הנושאים את דגל השלום, אחרי שהוכחתם את עזרתכם הכנה לנו בשעת אסון, יכולנו להרים את ראשנו".³⁶ בשם הקיבוץ בירך המזכיר יעקב אגמון אשר אינו רואה בסיכום החומש סיכום של העבר אלא "בעיקר הוראת דרך לעתיד, להסתערותנו המשקית, החברתית, והפוליטית". הראל היא חלק בלתי נפרד מהתנועה שדוגלת בתנופה חלוצית, אחוות עמים, ונאמנות לעולם המהפכה, תוך מאבק למען השלום.³⁷ אגמון חזר ואשרר את תפיסתם של אנשי הראל כי הקבוץ שואב את כוחו וחזונו מהתנועה וחש כחלק בלתי נפרד ממנה. אחרון המברכים היה נתן פלד מזכיר הקבה"א שאמר בין השאר:

"מנין שאבו קיבוץ הראל וקיבוצים אחרים את כוחם? מההצמדות, ההזדהות והאהבה להמוניו ולמולדתו-מההכרה של שליחותו, אשר איננה רק שליחות, אלא אושר המעלה את האדם-ומההיצמדות למאבק הפועלים. מהמיזוג בין שני התהליכים: המאבק הלאומי היהודי והסוציאליזם הלוחם ומתחושת ההזדהות של חיי החבר עם חיי הקיבוץ-שואב קיבוץ הראל את הכוח לעמוד ברגע של פסגה, לאחר ימים קשים של עבודה אפורה. ביום חג זה

רוצה אני לברך את קיבוץ הראל, שבאותו להט נעורים, קנאות ומסירות ללא שיעור המציינים אותו, ידע להיות נושא קנאי לערכי התנועה שבכוחם בא עד הלום, צועד בדרך בה ימשיך עד הניצחון המלא של הציונות החלוצית והסוציאליזם המהפכני".

דומה שדבריו של פלד רומזים על שאיפת התנועה שהקיבוץ אשר בימא גישה נון – קונפרמיסטית, ביחס לקו הגנרלי יחזור בו מגישתו.

החלק האומנותי של החג היה רב גווני והוא כלל שירים, ריקודים, מערכון היתולי מפרי עטמו של חיים חפר ובבימוי של בונים, והעיד על העבודה הקשה שהושקעה בו. גולת הכותרת של הערב הייתה מקהלה מדברת, בבימויין של תמרה סמסונוב וגרטרוד קראוס, שבה השתתפו עשרות חברים וחברות מהראל, ולראשונה בארץ היא העלתה את הפואמה הנהדרת: עורה – נא חוטב עצים, של פבלו נרודה. שירת האינטרנציונאל חתמה את הערב המרגש.³⁸

קיבוץ הראל בלט בפעילות הפוליטית שלו מראשית דרכו, עלוני הקיבוץ היוו במה לכתיבה ענפה בתחום התאורטי,³⁹ הקיבוץ התגייס לפעילויות פוליטיות, הן במעברת הרטוב בבית-שמש, והן בהפגנות ועצומות.⁴⁰

תמיכתם של חלק נכבד של חבריו בסנה, ריפתין ורעיונותיהם ואי ציות לקו התנועתי,⁴¹ גרם לקונפליקט מתמשך בין הקיבוץ לבין הקבה"א ומפ"ם, שהועצם במהלך משפטי פראג. במפ"ם ובקבה"א חששו שתומכי סנה וריפתין מתרחקים מהציונות, מתקרבים למפלגה הקומוניסטית ושואפים לפלג את מפ"ם. זה היה הרקע לטענתו של הקבוץ כי מוסדות התנועה מעכבים משלוח השלמות לקיבוץ.⁴² התחושה של אנשי הראל הייתה שרוצים להחניק את הקיבוץ. פירוקו של קבוץ הראל, למרות הכוח החיוני של חבריו היה תולדה של מספר גורמים: חיים קשים, עבודה קשה, רמת חיים נמוכה מאוד, חוסר תקווה לקבלת תגבורת, והסכסוך המדכא עם התנועה שעבר את חברי הקיבוץ. בקיץ 1955 חברי הראל הגיעו לאפיסת כוחות פיזית ונפשית, ובספטמבר 1955 היה פרוק הקיבוץ לעבודה.⁴³

ב. פעילותה של הוועדה הפוליטית בהראל

בן-חורין אשר חקר את הסיבות להתפוררות קבוצות מייסדים בקיבוצים, בדק גם את הקשר בין הפעילות הפוליטית בהראל לפירוקו של הקבוץ. לדעתו מראשית היווסדו גילה קיבוץ הראל "ערנות פוליטית מיוחדת במינה, ברמה שלא הייתה כדוגמתה ברחבי הקבה"א".⁴⁴ הקיבוץ ראה את עצמו כקיבוץ הצועד בראש "וחלוק" בתחומים שונים, תחושה זו טופחה ע"י הנהגת הקיבוץ, אך הייתה נחלת הכלל.⁴⁵ הפעילות הפוליטית לא הייתה תוכן החיים בקיבוץ, בפעילות פוליטית עסק באופן שוטף רק מספר מצומצם של חברים שהצליחו לקראת מבצעים גדולים לרחום את הקיבוץ כולו, שנענו לקריאה מתוך רגש אחריות.⁴⁶ מבצעים אלו נעשו ברצינות רבה תוך ארגון מרשים של תעמולה. הייתה שאיפה "לעשות רושם גדול". חברי הקבוץ שאפו "להיות הטובים ביותר: בהפגנות, בתמרון הצבאי(שערך צה"ל בהראל), בחג-החומש, בהצגות, וגם בפוליטיקה",⁴⁷ הסגנון של הפעילויות רבות הרושם נלקח "מהסרטים הסובייטיים, ומצילומי תהלוכות והפגנות במוסקבה".⁴⁸ הגרעין שעסק בפעילות הפוליטית גילה בה עניין רב והושפע מרעיונות שמאלנים ונון-קונפורמיסטים, מבית מדרשם של סנה וריפתי, גרעין זה הפך לכוח דומיננטי בקיבוץ והוא הצליח להשפיע על חברי הקיבוץ. רעיונות השמאל משכו את חברי הקבוץ למאבק בין דורי של אנשים צעירים מול ההנהגה הותיקה של הקבה"א. בגרעין המנהיגים של הראל היו כוחות אינטלקטואלים בעלי כריזמה ויזומה, שהיו מאוד מקובלים על חברי הקבוץ והיו מעמודי התווך שלו.⁴⁹

הוועדה הפוליטית הייתה חלק בלתי נפרד מהמערך הארגוני של הקיבוץ ומוסדות התנועה ראו בה חלק מ"המערכה הכללית של מאבק מפ"ם על הגמוניה בתנועת הפועלים", ועדה זו כוונה ע"י מוסדות הקבה"א ומפ"ם לשני תחומי פעילות הראשון עסק במסגרות הפנימיות שכללו חוגי השתלמות רעיוניים, ברורים פוליטים, ועריכת חגים ומסיבות. והשני עסק במישור החוץ קיבוצי ובעיקר בקשר עם הסניפים המפלגתיים הקרובים ע"י השתתפות במפעליהם, שליחת מרצים, הופעות אומנותיות, הסברה לפועלים, אימוץ מעברות ומושבי עולים, ופעילות בקרב כפרים

ערבים.⁵⁰ את הועדה הפוליטית בהראל אירגנו יענקלה, מירי, שמואל⁵¹, אלי ש, דב, צפורה, וחיים פ.⁵² הועדה תפסה מקום מרכזי בחיי הקבוץ, מטרתה הייתה לעורר את מודעותם החברתית והפוליטית של חברי הקבוץ והיא עשתה זאת הן ע"י פעולות רעיוניות בתוך הקבוץ והן ע"י פעולות הסברה וארגון ביישובי הסביבה.

בשנים 1949-1950 התרכזה פעולת הועדה בעיקר בדיונים ובחוגי השתלמות בקיבוץ.

בשנת 1951 הסתעפה פעילותה והיא התחילה לעסוק בפעילויות הסברה ותעמולה בשם מפ"ם וכנגד מפא"י, ביישובי פרזדור ירושלים, אבו גוש הערבית, במעברת הר-טוב שבבית שמש ובירושלים, בעיקר לפני הבחירות להסתדרות, לכנסת, ולקונגרס הציוני. חברי הועדה התרו על כך שבועל הפעילות השוטפת נושאים מעטים, וחברי הקיבוץ מוכנים להירתם למשימות רק ערב בחירות.⁵³ בעקבות הפעילות בשנת 1951 הסיקו חברי הועדה הפוליטית מספר מסקנות:

א. כדי להגיע למודעות פוליטית ולביסוס רעיוני יש לכתוב יותר רשימות בעלון, ולערוך פעולות הסברה יסודיות, דרך חוגים וברורים.

ב. הפעילות הפוליטית צריכה להתבסס על פעולה רצופה, ולא על אירועים חד פעמיים כגון ההתגייסות לבחירות. לכן הועדה מציעה להקים "בריגדה פוליטית",⁵⁴ שתמנה בין 10-30 חברים הפעילים בתחום הפוליטי.⁵⁵ תפקידה של הבריגדה יהיו לפעול במעברות, בכפרי העבודה, להדק את הקשרים עם המפלגה, לדאוג לקבלת מרצים וחומר הסברה, והעיקר "לעשות את כל המאמצים לגיבוש הכרתם הפוליטית והשקפת עולמם של חברי הקיבוץ מבפנים, וזאת בשילוב עם הפעולה בחוץ",⁵⁶ אחד החברים מציין ברשימה שהתפרסמה בעלון הקבוץ ב16.9.1951:

"בבריגדה כל פרט הוא חייל... איש מפלגה בעל הכרה ומשמעת,

ואחת המטרות המרכזיות שלה, היא ארגון פעילויות קבועות

בעיקר בקיבוצים צעירים, כדי שיהוו גורם מזעזע ומתסיס במפלגה

על מנת להעלותה על פסים של מפלגה מהפכנית. זאת כיוון שמפ"ם

והקיבוצים אינם עומדים במשימה הציונית חלוצית שלהם. אין

לדבריו כל יחס בין עלית ההמונים ארצה לבין הישובים החדשים שהוקמו או הבודדים שהצטרפו להתיישבות השיתופית. מפ"ם חיבת לבדוק מדי פעם את סיסמאותיה ואת דרכה הפוליטית ולשנותן בהתאם לנסיבות הזמן".

אותו חבר שאף שכל חבר קיבוץ יהיה חייל בבריגדה וירתם "במלאו לתביעות המפלגה".⁵⁷ הרשימה חושפת שניות שהיא מהותית להבנת עולמם של חברי הראל: מחד גיסא הוא מבקר את המפלגה, ומאידך גיסא הוא שואף לרתום את כל חברי הקבוץ לפעילות פוליטית רעיונית. שניות זו מצביעה על הבדלי הגישות שהיו קיימים בקיבוץ ביחס לבריגאדה הפוליטית במישור הפעולה ובמישור האישי כאחד.

את רעיון הקמת "הפלוגה הפוליטית" יזמה התנועה. פלוגות כאלה הוקמו בעשרות קיבוצים ותיקים וצעירים,⁵⁸ אגמון טען שבהראל היוזמה להקמת הבריגאדה הייתה של חברי הקיבוץ.⁵⁹ לפי הנחיות הועד הפועל של הקבה"א תפקידה של הבריגדה היה להיות הזרוע הביצועית של הועדה הפוליטית, ולא להפוך לגרעין סגור בתוך הקיבוץ,⁶⁰ בכנס של נציגי הפלוגות (55 במספר) שהתקיים ב-22.10.1952 המסר היה שיש להמשיך בפעילות בקרב העולים תוך "תביעה נמרצת, תנועתית, להגברת הפעולה ולהפיכתה לנחלת הכלל".... "הפלוגות תפעלנה כדי למעט בלב העולים את אהבת הארץ, את ידיעתה, הם ירגילו את העולה כי מפא"י והמדינה אינם היינו הך וכי יכולים לשותף עצמם בפועל בשינוי פני הדברים". אברהם נציג הראל בכנס סקר את פעולות הפלוגה מקיבוצו במעברת הר-טוב, בה הוקם קן שומרי, תוך העברת ילדים מהמעברה לקיבוצים, וציין שהתגייסות הקיבוץ לפעילות היא טובה.⁶¹

באוגוסט 1951 חברי הוועדה הפוליטית בהראל דיווחו על הרחבת הפעילות הפוליטית אשר דורשת "תקציב יותר רציני של ימי עבודה וכסף: יש לקבוע אנשים קבועים לפעולה בבית סוסוין, כפר אוריה א' ו-ב', כולל הקמת קני השוה"צ בכל מקום, מתוך מגמה להגביר את ההשפעה הפוליטית שלנו בקרב העולים".⁶²

חברי הראל תמכו בשביתת הימאים שפרצה בנובמבר 1951 ושילבה סוגיות חברתיות ופוליטיות.

יעקב אגמון היה בין מארגניה של אסיפת תמיכה בימאים שהתקיימה ב1.12.1951. אגמון שנאם בכנס אמר: "אנחנו תושבי פרודור ירושלים, המגינים בגופינו על גבולות המדינה ועל הדרך לבירה, מכריזים מעל במה זו שנושיט כל עזרה, מוסרית ופיזית, לימאים המתגוננים באומץ מול התקפה כבדה מצד הכוחות המשולבים של הנהגת ההסתדרות והממשלה".⁶³

פעילות זו גובתה ע"י הנהגת מפ"ם. חזן תקף מעל במת הכנסת את הממשלה ואמר " אני בא בטענה חמורה נגד הממשלה. שביתת הימאים הולכת והופכת לשערורייה ציבורית ומדינית שלא היתה דוגמתה... הכנסת חייבת לצוות על הממשלה לחדול מהתערבותה המהרסת בתוך הסיכסוך הזה. הכנסת צריכה לפנות לכל הצדדים (הימאים וההסתדרות) ולתבוע מהם שיגיעו לידי הסכם וגמר השביתה, הסכם שיהיה מבוסס על קיום זכויותיהם הצודקות של העובדים וארגונם".⁶⁴

במהלך שנת 1952 פעל הקיבוץ במעברת הר-טוב בבית-שמע, בהתייחסו לתכלית הפעולה הפוליטית במעברה קבע אגמון כי הקבוץ צריך להתרכז בנושאים הבאים:

א. הקמת סניף של מפ"ם, שיישא את עצמו. הסניף אמור להיאבק לשינוי תנאי החיים במעברה. חברי הראל צריכים ליזום את הקמת הסניף באופן מעשי, ולהיצמד לאידאולוגיה של מפ"ם מחד גיסא ולחשוף את דרכה של מפא"י על כל מה שהיא מייצגת מאידך גיסא לשם כך יש להרחיב את "השכלתנו הפוליטית".

ב. בתחום החינוכי יש להקים קבוצות חינוכיות, כדי לשנות את המציאות העגומה בה המתח בין העדות השונות נגוע בגזענות ודעות קדומות. את הקבוצות יש להעביר במהירות לקיבוצים כדי שהסביבה המחנכת תיצור אקלים לשינוי פני המצב. בתוך כך יש "להעשיר את מושגיהם על הארץ ובניינה, על התנועה, על קיבוצינו, על עולמנו האחר בו ישלום הפועל, ובעיקר הבלטת מלוא החשיבות של ההגשמה האישית ע"י הליכה לקיבוץ". הנוער הבוגר שיישאר במעברה יוכל להיות הגוף הפעיל והנושא של הסניף, לאחר שעבר הדרכה מתאימה.

ג. פעילות בתחום מאבק מקצועי להטבת תנאי הפועלים מהמעברה בביהח"ר שמשון.

כיוון ש"כוחנו באחדות פועלי העיר והכפר, כי היא המבטיחה את ניצחון המעמד".⁶⁵

רשימתו של אגמון פותחת צוהר להבנת דרך מחשבתו, ונותנת ביטוי לרעיונות שהנחו את הועדה הפוליטית. הרשימה מצביעה במיוחד על אמונתם של אגמון וחבריו באפשרות של שינוי פני החברה. רעיונות אלה חושפים את התפישה הכוללת לחיים, מבית מדרשה של מפ"ם. בה נאבקים על הדרך בכל החזיתות: החל מהקמת סניף של מפ"ם במעברה שיהווה את מקור הכוח לשינוי פני החברה, דרך פעילות חינוכית וראיה לטווח ארוך, ודרך מאבק מקצועי להטבת תנאי הפועלים בדרך לניצחון המעמד.

מסיכום פעולתה של הועדה הפוליטית לשנת 1952 בקבוץ ומחוצה לו עולה כי הפעילות בקיבוץ הקיפה את הנושאים הבאים: 8 הרצאות על נושאים פוליטיים, 2 בירורים לקראת מועצות הקבה"א. 3 ערבים הוקדשו ללימוד מצע חיפה של מפ"ם. ערבים אלה התקיימו בימי פסח, וההשתתפות בהם הייתה רבה.⁶⁶ דינים וחשבונות משיבות מרכז מפ"ם.

ערב שהוקדש ללנין, ערב שהוקדש לנוער-הדמוקרטי, 2 תערוכות פוליטיות. הפעילות מחוץ לקיבוץ הקיפה את הנושאים הבאים: אסיפת נוער בהר טוב (ביום העצמאות), 2 אסיפות למבוגרים (ברומנית וערבית). הפצת עיתונות התנועה והמפלגה בהר-טוב, ופעולות הסברה הקשורות לכך. הקמת קן השוה"צ בהר-טוב, הנחת יסוד לסניף מפ"ם בהר-טוב. השתתפות בהפגנות מפ"ם בירושלים, החתמה על עצומת שלום. גיוס חברים לפעולת הפלוגה הפוליטית.⁶⁷

אף עלון הקיבוץ במשלט, היווה במה לדווח על פעולות הועדה ולפרסום מאמרים של חברי הקבוץ בשאלות פוליטיות ואידיאולוגיות, שהעסיקו את מפ"ם בתקופה הנידונה. השבוע בקבה"א הציג את קיבוץ הראל, כקיבוץ לדוגמא; נסיינו של הראל כך הסביר השבוע מלמד שהפעילויות הפנימית כגון חוגים פוליטיים והרצאות לא מצליחות, אם הן לא מאורגנות יחד עם פעילות ציבורית מחוץ לקיבוץ. "הראל הצליח להוציא את הקיבוץ להפגנות 1 במאי בירושלים, לבחירות לכנסת, להחתמה המונית על עצומת שלום, הופעלה פלוגה פוליטית בהר-טוב ועוד. רוב החברים נרתמים מרצונם או שלא מרצונם-ונוצרה האווירה הדרושה. עם עליית מתח הפעילויות בחוץ גברה גם ההקשבה וההתעניינות להרצאות ולשיחות בחוגים בפנים הקיבוץ".⁶⁸

על הרוח של הראל מלמדת העובדה שחברי הקבוץ חויבו להשתתף בהפגנות ומי שלא השתתף גונה ע"י שיחת הקיבוץ, וחויב בהחזרת יום עבודה.⁶⁹ חברי הראל חתרו להוכיח למפ"ם שהקבוץ מהווה דוגמא לדרך המאבק הפוליטי, הראל הוא חלוץ המאבק. כאשר המטרה הרחוקה היתה המהפכה. היו בהראל גם מי שביקרו הן את היקף הפעילות הפוליטית והביאו חשש כי היא עשויה לפגוע בתחומי חיים אחרים, והן את הסגנון הצעקני והרועש שלא תרם לדעתם לקיבוץ. השבוע בקבה"א סבר, כי חברי הוועדה הפוליטית חייבים לתת את דעתם לסוגיות אלה כדי לקדם את פעולתם של הוועדה והקיבוץ.⁷⁰

חג החומש שהתקיים באוקטובר 1953 היווה ציון דרך נוסף בדרכו הפוליטית של הקיבוץ ונתן ביטוי לכוחו הארגוני התעמולתי, התנועתי העצום של הקיבוץ.⁷¹ חלק חשוב בתערוכה שהוכנה לכבוד החג הציג את הראל כקיבוץ השותף למאבק הפוליטי לשלום ולקדמה.⁷²

פרק חשוב של הפעולה הפוליטית של הראל בא לידי ביטוי בקשרים עם הכפר אבו-גוש. בספטמבר 1953 נרתמו חברי הקיבוץ ובראשם הוועדה הפוליטית לעזור לאנשי הכפר כנגד פעולת גירוש של מנהיגי הכפר ע"י מוסדות המדינה והביטחון, שלטענתם זוהי חלק מתוכנית רחבה יותר לנישול הכפר מעל אדמתו. כמו כן תמכו חברי הקבוץ בהצטרפות חברים ערבים למפ"ם.⁷³ בשנת 1953 הצליחה הוועדה לראשונה להעביר את החוגים הרעיוניים ברציפות כל השנה, ובהם השתתפו כ-70 אחוז מהחברים. הנושאים היו "מאטריאליזם דיאלקטי והיסטורי, והבעיה הלאומית". וסוגיות אלה לובנו לאורו של המארכסיזם לניניזם.⁷⁴

באוקטובר 1953 כתב דב שהיה עורך העלון וראה חשיבות גדולה בגיבוש רעיוני פוליטי תוך התבססות משקית וחברתית, ראשי פרקים בתחומים שונים כפתיחה לדיונים שיערכו, "לקראת עריכת תכניות הפעולה השנתית". בתחום הפוליטי המשימות המרכזיות העומדות בפני הראל לדעתו הם:

א. קידום ההשכלה הרעיונית פוליטית, ע"י חוגים. כדי לקדם את ההכרה ברעיון המארכסיסטי – לניניסטי.⁷⁵

ב. המשך פעילויות ציבוריות באזור כגון: הפגנות, עצרות ופעולות מפלגתיות באזור.

הוא מסכם את מאמרו, באמירה "יש להכניס את הקיבוץ כולו למשמר של לימודים. לא נסתפק בהשתתפות של-100 אחוז".⁷⁶

לקראת סוף שנת 1953 יוזמת הועדה הפוליטית את המשך הפעילות של ארגון החוגים הרעיוניים בקיבוץ. היא הרחיבה את הנושא שהוצא ע"י המחלקה להשתלמות של הקב"א, תולדות תנועת הפועלים בא", וטענה שכדי ללמוד את הנושא ביסודיות יש ללמוד גם את תולדות תנועת הפועלים העולמית, עם דגש מיוחד, על התפתחות תנועת הפועלים בברה"מ. מירי שכתבה מאמר בנושא הסבירה כי בנוסף לחשיבותו של הנושא מבחינה היסטורית, "הוא המסוגל לשמש דוגמא לבניית מפלגה מהפכנית בארצנו".⁷⁷

הועדה פירטה את הנושאים שיילמדו בחוגים והם:

1. המאניפסט הקומוניסטי, ומהפכות 1848.

2. הקומונה הפאריסאית.

3. האינטרנציונאל השני בגידתו והתפוררותו.

4. תולדות המפלגה הבולשביסטית.

מארגני החוגים הסבירו כי "עלינו לגבש את השקפת עולמנו ולבססה ביסוס מדעי. ניווכח כיצד תולדות תנועת הפועלים מוכיחות את ניצחונה של הדרך הארגונית היחידה המבטיחה את ניצחון המהפכה, ובניין הסוציאליזם", והדוגמה היא המפלגה הבולשביסטית. השאיפה ש100 אחוז מהחברים ישתתפו בחוגים(היו גם חוגים בתחום ההשכלה המשקית והכללית), והכוונה היא שכל חבר ישתתף בחוג אחד לפחות.⁷⁸ נפח פעילותה של ועדה פוליטית היה אכן רב, בהתחשב בכך שמרבית הפעילות היתה לאחר שעות העבודה.

מה דחף את חברי הראל לעיסוק בפוליטיקה: במבט לאחור סבורה מ' ש"בהראל היה פוטנציאל עצום של יכולת ואנרגיה ומאגר של מנהיגות בתחומי חיים שונים והפוליטיקה אחד מהם.

הפוטנציאל הזה לא מצא שום סיפוק", בצד המשקי.⁷⁹ ע' סבור "שהאינטלקטואלים נטו באופן טבעי, מתוך התעניינותם בדברים העומדים ברומו של עולם לפוליטיקה", לדעתו, אי אפשר לכוון אנשים לכיוון משקי, כאשר הנטייה שלהם היא לכיוון הפוליטיקה.⁸⁰ לעומתם סבור ק' שהדחף

לעיסוק בפוליטיקה היה תוצאה של החינוך שחברי הקיבוץ ספגו כחניכים בתנועת השוה"צ, "אז הקיבוץ היה גם מכשיר שליחותי להגשמת הציונות", ולכן הלכנו לפעול במעברות שם ישבו העולים.⁸¹

דומה שהתשובה לשאלה זו מצויה בצרוף כל התשובות, על רקע רוח התקופה. ראשית יש לזכור שחלק מהותי מרעיונותיה של תנועת השוה"צ, הקבה"א ומפ"ם, היה העיסוק בפוליטיקה והקיבוצים, נדרשו למאמץ מרוכז בכיוון. ועדה פוליטית לא היתה ההמצאה של חברי הראל, אלא פרי של הכוונה מלמעלה, קרי הקבה"א. חניכי השוה"צ חונכו על בירכי הרעיונות של משימה ושליחות, ולכן העיסוק בפוליטיקה למען התנועה היה טבעי. אם חברי הקיבוץ לא היו עוסקים בפוליטיקה הרי שאז היה הדבר נראה תמוה. הדחיפה לעיסוק בפוליטיקה הייתה אמנם פועל יוצא מהשתייכותם של חברי הראל לתנועת השוה"צ, ומהערכים המכוננים שחבריו ספגו בתנועה, אך יחד עם זאת כנראה חרגה פעילותה של הועדה הפוליטית בהראל מהמקובל בקיבוצים עקב הדגש המיוחד שעמדה הנהגת הקבוץ על התחום הפוליטי, דגש שהלם את השקפת עולמם הראדיקאלית.

ג. במשלט כבמה לדיונים תיאורטיים בנושאים פוליטיים

במשלט היה עלון קיבוץ הראל, דרכו ניתן ללמוד על אופי הדיונים והוויכוחים האידיאולוגיים פוליטיים שהתנהלו בין חברי הראל. במשלט מבטא את הכיוון הרעיוני פוליטי אותו חפצה ועדה פוליטית, והמנהיגות הפוליטית להקנות לחברי הקיבוץ. משלל הרשימות בנושאים פוליטיים בחרתי להתמקד בתת פרק זה בארבע רשימות שמייצגות באופן נאמן את הדיונים הפוליטיים שהתקיימו בעלון.

הרשימה הראשונה נכתבה ע"י דב בברוביץ ויעקב אגמון והיא עוסקת במהות ה-7 לנובמבר עבור חברי הקיבוץ.⁸² השנייה נכתבה ע"י אברהם רוכלי וברשימה זו הוא מבקר את רעיונותיהם של דב ויעקב.⁸³ השלישית נכתבה ע"י יצחק שור והיא עוסקת ביחסים עם מפא"י.⁸⁴

והרביעית נכתבה ע"י דב בברוביץ, והיא מעלה את השאלה על מה יש להיאבק כדי להשלים את משימות מלחמת העצמאות?⁸⁵

א. דב ברוביץ יעקב אגמון, "השביעי לנובמבר 1954"

ברשימתם גורסים דב ויעקב שהשביעי בנובמבר אינו רק חג שתכליתו להעלות על נס את גבורת מבצעי מהפכת 1917, אלא גם מועד לציון השגייה הכלכלים, חברתיים וצבאיים של ברה"מ. הכותבים שואלים, ברה"מ מהי עבורנו? ותשובתם שהיא התגשמות חזונו של הפועל, "המשטר אשר למען הגשמתו בארצו, במולדתו, לוחם כל עם מדוכא, כל מעמד מנוצל-המשטר אשר אליו נשואות עינינו, ברה"מ". דב ויעקב מונים את הסיבות שכל סוציאליסט ומהפכן צריך לדבוק בברה"מ:

1. מדיניותה של ברה"מ מגלמת את האינטרסים הכללים של ניצחון המהפכה הפרולטרית בעולם.

2. ברה"מ ניצבת בראש המאבק למען ניצחון הסוציאליזם.

3. ברה"מ עומדת בראש המאבק נגד האימפריאליזם האמריקאי.

שלושת הגורמים הללו מהווים ליהודים "שאלת חיים", והראייה לכך היא מדיניות ברה"מ, כלפי

היהודים בזמן השואה, הניצחון על הפשיזם וחיסול האנטישמיות.⁸⁶

לאור דברים אלה שואלים המחברים "מה צריכים להיות יחסי הגומלין בינינו ובין מחנה המהפכה בעולם?", ומשיבים כי "אנו כמו כל המפלגות המהפכניות בעולם רואים בברה"מ את המנהיגה של העולם הסוציאליסטי". החלק האחרון של הרשימה דן בוויכוח המתקיים במפ"ם בשאלות עולם המהפכה. המחברים כותבים שחלקים שונים בתנועה הציונית חושבים שיש סמיכות אינטרסים בין הציונות והארצות האימפריאליסטיות, למענתם מחשבה זו בטעות יסודה, והמצב הוא שהן בעבר והן בהווה יש ניגוד מהותי בין הציונות והאימפריאליזם. ואולם למרות זאת המדיניות הרשמית של ישראל והתנועה הציונית, מכוונת להשתלבות בעולם האימפריאליסטי.

הסיכוי ש"מטרותיה האמיתיות של הציונות יתגשמו רק תוך סמיכות אינטרסים גוברת והולכת בינינו לבין עולם הקדמה(ברה"מ), ולא נגדו". למען שחרורנו הלאומי אנו מצווים לחבור לברה"מ.

המשוואה היא: קידמה מול ריאקציה, סוציאליזם מול קפיטאליזם ושלוש מול מלחמה, ולכן יש להניח שמפלגה מהפכנית בישראל שתלך בדרך זו, מבלי להתעלם מהבעיות המיוחדות של העם היהודי, תזכה בהכרתו של עולם המהפכה.

הכותבים מסיימים בציטוט מתוך "מצע חיפה"

"עליית כוחה של מפ"ם והגברת תנופתה המהפכנית : המרצת מאבקה לשלום עולמי ולביצור עצמאותה הלאומית של מדינת ישראל, העמקת הסולידריות בין העמלים היהודים והערבים - יקדמו את התנאים להכרה מצד תנועת הפועלים המהפכנית הבינלאומית בתפישתנו לגבי פתרון השאלה היהודית, ומפ"ם בנושא להגשמת הסוציאליזם במדינת ישראל ובעם היהודי".⁸⁷

ב. אברהם ר, "מלאכת משמוש"

אברהם טוען שהמאמר של דב ויעקב "רצוף משמוש רעיוני" מתעלם מניגודים קיימים ומסתמך על הנחות כלליות נכונות אך בתרגום מעוות.

הוא גורס שהסיסמא ש"תמיד ברה"מ זוהי סיסמתו של כל סוציאליסט מהפכני באשר הוא", היא סיסמת שווא. סיסמה זו אינה תואמת את החלטות מפ"ם, ואת שאלת יחסי מפ"ם ברה"מ, ועצם

העלתה מביאה לטשטוש הויכוח הקיים בין מפ"ם לבין עולם המהפכה בדבר "תהליך הריכוז הטריטוריאלי בישראל". שכן ברה"מ פסלה את המפעל הציוני והכריזה עליו שהוא ריאקציה ופשיזם. לכן לכתוב "תמיד עם ברה"מ", זאת אמירה מאוד בעייתית ומק"סיסמית.⁸⁸ אמירה זו יכולה להתקבל עם סייג אחד והיא הכרת ברה"מ בציונות אחרת או מתנכרים לעצמנו.

אברהם מסביר שמדיניותה של ברה"מ התנכרה פרט לתקופה קצרה בזמן מלחמת השחרור, "לבעיות היסוד של עמנו..דרך שחרורו הלאומי" אך למרות התנכרותה או ממשיכים להיות נאמנים לברה"מ ולאסטרטגיה הכלל עולמית של עולם המהפכה. אברהם מסיים את הרשימה בציון העובדה שמחברי המאמר עשו את כל המאמצים לא להשתמש במילה ציונות, ובמובן החיובי של המילה, המילה מופיעה רק פעם אחת, ונקודה חשובה זו דורשת דיון מיוחד.⁸⁹

ג. יצחק ש. "הערות לשאלת יחסנו אל מפא"י".

ברשימה מעלה יצחק 7 הערות הקשורות ליחסי מפ"ם ומפא"י והן:

1. מפא"י היא נציגת האימפריאליזם בתוך מעמד הפועלים, והיא בגדה בשורה של ערכי יסוד כגון: "שאלת היחס למלחמה, למיעוטים הלאומיים, בהפקרת הישגיו המקצועיים של מעמד הפועלים וביחסה אל המלחמה המעמדית".
2. היום הקריטריון לבחינת מהותה של מפלגת פועלים הוא יחסה לברה"מ.
3. בעבר מפא"י אמנם הכירה בהכרח להקים מעמד פועלים והייתה בת-ברית במאבק האנטי אימפריאליסטי, אך מקורות בגידתה הנוכחית טמונים בהתפתחותה הרעיונית והפוליטית.
4. האופורטוניזם הציוני של מפא"י, גרם להפסקת העלייה, מדיניותה השוביניסטית גרמה למבצע קיביה ולדיכוי הערבים; ופעולות אלה הם תוצאה ישירה של אופורטוניזם המעמדי של מפא"י.
5. מנהיגי מפא"י בגדו באינטרסים החיוניים של מעמד הפועלים כדי לשלוט בעם.
רק לחץ ההמונים עשוי להביא חלקים ממפא"י לחזור למוטב, ולהיות שוב לבעלי ברית.
6. לתפישותיה של מפא"י יש אחיזה גם בתוך מפ"ם, ולכן יש להיאבק בתפישות אלה שאחה"ע נותנת להם ביטוי במפלגה.
7. תנאים הכרחיים לכל ברית שתוקם בעתיד עם מפא"י הם:
"חתימה לחזית עם הרפורמיזם על יסוד תוכנית מינימום מוסכמת, שתבטיח את המשך הריכוז הטריטוריאלי, משטר חלוצי פרוגרסיבי ועצמאות מדינית, כלכלית וצבאית-בהתאם להחלטות ועידת חיפה והוועדות המדיניות מיום 25.11.1953".⁹⁰
- ד. דב ב "על מה יש להיאבק כדי להשלים את משימות מלחמת העצמאות?".
ברשימה קובל דב על כך שאנו נמצאים שש שנים לאחר מלחמת השחרור, השלום עדיין לא הושג והתקריות בגבולות הפכו לעניין של שייגרה עד כי, נדמה שהסיבוב השני עומד בפתח.
דב שואל "מה היו המטרות העיקריות אשר אותן מלחמת השחרור היתה אמורה לפתור?".
תשובתו היא שהמטרות היו בראש וראשונה, שחרור העם המדוכא מעול האימפריאליזם הזר והמדכא קרי בריטניה, אולם מדינת ישראל לאחר שקמה בחרה להשתעבד לאימפריאליזם החדש האמריקאי. לכן לטענתו על מפ"ם להיאבק למען הסרת התלות באמריקאים, להיאבק באבטלה,

לקדם את העלייה לא"י ואת השלום ולהבטיח את "אפשרויות הקיום של השכבות העמלות בארץ" ואת האינטרס שלנו "כיהודים, כציונים וכפועלים", שהוא זהה לזה של העולם.

נקודה נוספת וחשובה שדב עוסק בה הוא השוני במטרות בין השוה"צ ואח"הע.

לדבריו אח"הע שואפת להשלים את משימות מלחמת העצמאות ע"י יציאה למלחמה בה יורחבו גבולות המדינה כדי לאפשר לכוחותינו הגנה יעילה יותר. דב מזהיר מהאפשרות שחברי הקבה"א יושפעו מהלכי רוח אלה ויפגעו בייחודיות התנועה ולכן הוא מציע למפל באופן דחוף בסמייה זו.⁹¹

הסוגיות המרכזיות בהן דנים הכותבים הן אפוא: א. ברה"מ ועולם המהפכה. ב. סכנת האימפריאליזם. ג. הויכוח במפ"ם על הדרך וחילוקי הדעות בין הקבה"א ואח"הע ויחסה למפא"י.

א. ברה"מ ועולם המהפכה: בסוגיה זו מסכימים הכותבים שיש לגלות נאמנות לברה"מ ולעולם המהפכה, אברהם מסייג נאמנות זו בהכרה של ברה"מ במפעל הציוני. הוא תוקף את דב ויעקב בשל התעלמותם מן הפסילה שברה"מ פוסלת את הציונות ורואה בגישתם התנכרות עצמית וקבלת הגישה המאק"סימית. יתרה מזו הוא מוצא פגם בשימוש שמחברי הרשימה עושים במילה ציונות ודורש דיון מיוחד בסוגיה .

דב ויעקב סבורים שברה"מ היא התגשמות החזון הסוציאליסטי. מדיניותה מגלמת לדעתם את ניצחון המהפכה הפרולטארית, ואת המאבק באימפריאליזם שמונוגד לאינטרס הציוני, לפיכך כדי שמטרות הציונות יתגשמו עלינו לחבור לברה"מ.

יצחק אשר דן בעיקר ביחסי מפ"ם מפא"י סבור שהקריטריון לבחינת מהותה של מפלגת פועלים הוא יחסה לברה"מ ולפיכך האוריינטציה של מפלגת פועלים אמיתית, חייבת להיות לברה"מ.

הויכוח בין הכותבים מלמד על חילוקי הדעות מהותיים ביחס לברה"מ וכנגוד מכך גם לויכוח בקבה"א ובמפ"ם בסוגיה זו. הגישה של הנהגת השמאל בקיבוץ עמדה בניגוד לקו הגנראלי בקבה"א, תמכה באופוזיציה השמאלית בתנועה והעצימה את ההתנגשות עם הנהגת הקבה"א.

ב. סכנת האימפריאליזם: סכנת האימפריאליזם היא נושא מרכזי בכל הרשימות, הכותבים קובעים שהאימפריאליזם הוא פגע רע ויש להיאבק בו. הוא פשה במפא"י ובחלקים אחרים של התנועה

הציונית אשר נוהים אחריו ומתכוונים להשתלב בו. האימפריאליזם היה בעבר ובהווה מנוגד

לאינטרס הציוני ויש להיאבק בו.

דב ויעקב קובלים על כך שחלקים בתנועה הציונית חושבים שיש סמיכות אינטרסים בין הציונות והאימפריאליזם. לדעתם יש ביניהם ניגוד מהותי. הם רואים באימפריאליזם גילוי של ריאקציה, קפיטליזם ומלחמה.

אברהם רואה במפא"י את נציגת האימפריאליזם בתוך מעמד הפועלים עקב בגידתה בשורה של ערכי יסוד כגון: שאלת היחס למלחמה, למיעוטים, הפקרת מעמד הפועלים ויחסה למלחמת המעמדות. את בגידתה של מפא"י הוא מסביר ברצונה לשלום.

דב רואה את המטרה העיקרית לאחר מלחמת העצמאות בשחרור העם היהודי מעול האימפריאליזם, ומצר על כך שלאחר שנפטרנו מעולו של האימפריאליזם הבריטי, אנו משתעבדים, לאימפריאליזם האמריקאי, והוא קורא להיאבק במגמה זו.

ג. הויכוח במפ"ם על הדרך וחילוקי הדעות בין הקב"א ואח"ה ויחסה למפא"י.

ויכוח זה הוא פנים תנועתי ולכן קונקרטי יותר מן הקודמים. יצחק סבור שלתפישותיה של מפא"י יש אחיזה במפ"ם, מי שמבטאת אותן זו אח"ה, בתפיסות אלה יש להיאבק. כיוון שמפא"י בגדה במעמד הפועלים והיא מייצגת את רוח האימפריאליזם. כל שיתוף פעולה עם מפא"י יש להתנות בקבלת החלטות ועידת חיפה והוועדות המדיניות מ 25.11.1953.

דב קובע כי חילוקי הדעות עם אח"ה מתמקדים במדיניות החוץ ועיקרם הוא שבעוד הקב"א שואף להגיע לשלום עם הערבים אח"ה שואפת להשלים את משימות המלחמה, שלא הושלמו ב 1948.

שני הכותבים חוששים שתפישות מפא"י ואח"ה ישפיעו על חברי הקב"א. החשש שהם מעלים מצביע מחד גיסא על המאבק הפנימי בהראל? בקב"א? על הדרך, ומאידך גיסא הוא פותח צוהר למאבקים שהתקיימו בתנועה ובמפלגה בין שתי התנועות הקיבוציות.

לסיכום: דומה שמקריאת ארבע הרשימות ניתן לחוש את הלהט הפוליטי שאפיין את כותביו.

בבואנו לבחון מה היתה נקודת המוצא שדחפה, את כותבי הרשימות הללו ניתן להצביע על הויכוח סביב שאלת הנאמנות לברה"מ ולעולם המהפכה. הויכוח, יש להדגיש, אינו בין תמיכה בעולם המהפכה לבין תמיכה באימפריאליזם, אלא בין גוונים שונים של נאמנות לעולם המהפכה. את הגוון העז המאמין ללא סייג בעולם המהפכה מיצגים יעקב ודב וקו זה הוא שהיה הקו המוביל בהראל, ואילו את הגוון המתון יותר והמסויג מייצג אברהם, גוון זה מצביע על סתירות פנימיות ועל הויכוח המתנהל במפ"ם עם עולם המהפכה אשר מתנכר לצינונות.

ד. הראל קיבוץ פוליטי

הדיון בפעילותה של הועדה פוליטית, חשף את היקף פעילותה של הועדה וניסיונותיה לרתום את חברי הראל לפעולות פוליטיות אינטנסיביות. עתה אנסה לאפיין את הרעיונות הפוליטיים שבהם תמכו חברי הקיבוץ, ולבחון את הוויכוח הפוליטי שהתנהל בהראל, כיצד הצליחה הנהגת הקיבוץ לסחוף את חבריו בעקבותיה, ומדוע תמכו חברי הראל ברעיונות של סנה וריפתין.

המאבק על הכיוון הפוליטי: כאמור מראשיתו לא היה הראל קיבוץ מגובש אלא מקבץ של גרעינים שהגיעו מרקע שונה. בשנותיים הראשונות הובילו את הקבוץ חניכי חברות הנוער.⁹² גישתם הייתה ימנית אקטיביסטית והם הושפעו מרוח הפלמ"ח, בתקופה זו הם לגלגו על חניכי צפון ת"א על גישתם "השומרניקית והילדותית".⁹³ רק אחרי שנתיים עברה המנהיגות לידי חניכי צפון ת"א, תוך מפנה, למחשבה שמאלנית אקטיביסטית. מפנה זה היה תוצאה של "התערותם של בוגרי התנועה מת"א", בהראל.⁹⁴ מעתה הפעילות היתה רעיונית חינוכית במושבי עולים, בכפרים, בישוב הערבי אבו גוש, בקיבוצים הסמוכים והגיע עד ירושלים.⁹⁵ "יוזמה זו הפיחה רוח חדשה והתלהבות בקיבוץ", הפעילות הייתה יסודית תוך ניסיון לקדם את ההשכלה הרעיונית של כלל חברי הקיבוץ".⁹⁶

ניתן לומר שמבחינת ההשקפה הפוליטית בהראל היו שני זרמים אך הם לא עמדו בשום אופן זה כנגד זה. לא הייתה ביניהם תהום. המיעוט הגדיר את עצמו כתומך בקו התנועה ורוב חברי הקיבוץ תמכו בעמדות השמאל בתנועה ובמפלגה.⁹⁷

המשאל (רפרנדום) שנערך בקיבוצי הקבה"א בסוף 1952 וראשית 1953 בנוגע למשפטי פראג הוכיח באופן מובהק מה היו יחסי הכוחות בקיבוץ: רוב מכריע התנגד לקו התנועה, שמען לחפותו של מרדכי אורן במשפט: ⁹⁸ 14 חברים היו בעד קו התנועה, 69 נגד, ו-4 נמנעים. בנוסף רוב הקיבוץ לא התייצב על בסיס קבלת מרות התנועה וקיום הקולקטיביות הרעיונית, ⁹⁹ בעד היו 32 ו-152 נמנעו. ¹⁰⁰ דוגמא נוספת ליחסי הכוחות בין שני הזרמים בקיבוץ היה בתגובה לבחירתו של אהרון ציזלינג כיו"ר הועד למען השלום, בהראל ארגנו עצומה נגד ציזלינג, כיוון שלטענתם הוא לא היה מספיק אמין ומחויב לשלום. קרוב ל-100 חברים חתמו ורק 7 נמנעו מלחתום. ¹⁰¹

יחסי הכוחות בקיבוץ והמאבק בין שני הזרמים באו לידי ביטוי גם בבחירות לוועדות, דוגמא לכך הוא רצונו של אלי יקיר שהיה מרכז המשק וצייד בקו התנועתי להיבחר לוועדת העלון, ניסיון שנכשל.

בסוגיה זו כותבת רעיה: "הבחירות בהראל הולידו צליל מסוכן, חברים מסוימים שוקלים באופן פוליטי כיצד לבחור. נדהמתי עת הקיבוץ הכריע מי יהיה במערכת העלון, והכרעה זו היתה פוליטית ולא על פי הקוד המוסכם אצלנו כשרון והתאמה אישית לתפקיד. צריך אחת ולתמיד להשלים עם העובדה שבקיבוץ הראל יש ויכוח, וזכותם המלאה של החברים להתווכח בכבוד בביתם. לפחות נדרוש מעצמנו את מה שאנו דורשים מהתנועה חופש בויכוח". ¹⁰²

רשימתה של רעיה גררה שתי תגובות:

אליק טען שכתובת המאמר והגשתו לדפוס לאחר הבחירות "מלמדת מי שואף להמשיך את האווירה המורעלת...לטובת הקיבוץ אני תובע מן החברים גם אם יצאו בלתי מסופקים מהבחירות(שנקבעו ברוב גדול), כי יחדלו ממעשי ייאוש". ¹⁰³

צפורה בקשה להפסיק את "יבבות המקופחים והמשמיצים, שבהם התחיל אלי יקיר", היא מוסיפה ש"החבר היחידי שהסביר

בשיחה ובעלון שהחברים בעלי דעה פוליטית אחרת משלו אין להם

זכות להיבחר לתפקידים מרכזים היה אלינו(אליהו יקיר) עצמו".¹⁰⁴

דיון זה מלמד על טיבו ועוצמתו של המאבק בין שני הזרמים בקיבוץ. יש לזכור שעלון הקיבוץ

נתפס כבעל חשיבות בהעברת מסרים, ובהתוויית כיוון ודרך ולכן הייתה חשיבות רבה לזהות העורך וחברי המערכת. אך מעבר לכך, דומה שרשימותיו של יקיר, שתוקפות באופן חזיתי ובוטא את ההנהגה הפוליטית של הקיבוץ ואת אופן התנהלותה, גרמה דווקא לתוצאה הפוכה מזו שהוא התכוון אליה, היא גרמה להתנגדות החברים, שמרביתם הזדהו עם הנהגת הקיבוץ ולכן התנגדו לבחירתו של יקיר.

כיצד הצליחה ההנהגה הפוליטית של הקיבוץ לסחוף את חבריו בעקבותיה, למרות שהיא דגלה בקו שהתנגד לקו התנועתי, אותו הובילה ההנהגה ההיסטורית של הקב"א. יש לזכור שהתנגדות

מסוג זה לא היתה מקובלת ודאי שלא בעוצמה כזאת. על חריגותו של הראל מלמד משאל החברים שנזכר לעיל. באותו משאל בנושא משפטי פראג תמכו בקו התנועתי 86.5 אחוז מכלל המתפקדים בקב"א, ו 93.9 אחוז תמכו בקולקטיביות הרעיונית,¹⁰⁵ שני קיבוצים צעירים בלמו

באי ציות לקו התנועתי בנושא פראג הראל וכרמיה,¹⁰⁶ וארבעה בלמו באי קבלת קיום

הקולקטיביות הרעיונית וקבלת מרות התנועה והם: ספיח(בית-קמה), הראל, זיקים וכרמיה.¹⁰⁷

כאמור הנהגה הפוליטית של הקיבוץ היתה מגרעין מצפון ת"א מגדוד אילון של השוה"צ. אביבה

יקיר ורותי אילת(אלקון) מתארות את הגדוד כבעל תודעה פוליטית עמוקה מאוד, שבאה לידי ביטוי בלימוד שיטתי של הרעיונות המרכסיסטיים והסוציאליסטיים ובמאבק באצ"ל עד אלימות.

תודעה זו הונחלה לחברי הגדוד ע"י מדריכים בעלי שיעור קומה אינטלקטואלי כבומה (אברהם

יסעור) ממרחביה, תאודור המוזיקאי מבית אלפא, שמשון עמיצור ועוד. החינוך לא היה רק

בתחום הפוליטי אלא אף בשטח המוזיקה והאומנות. "ככלל את הרחבת הידע שלנו קיבלנו

בתנועה ולא בגימנסיה הרצליה. התחושה שלנו היתה שאנו הגדוד הכי טוב בשוה"צ. התודעה

הפוליטית הזו עברה לקיבוץ".¹⁰⁸

את הכריזמה של ההנהגה הפוליטית ובמיוחד של יעקב אגמון, ועל הדרך בה הצליחה ההנהגה זו

לסחוף אחריה את חברי הקיבוץ, תארו חברי הראל בדרך הבאה:

רותי אילת: ליענקלה הייתה השפעה גדולה עוד בהיותנו בקן צפון. הוא לא התבייש להגיד את דעתו, כולם חשבו שהוא חכם וגם הוא חשב שהוא חכם... פעם הוא אמר שהוא יכול להוכיח דבר והיפוכו ולשכנע את כולם... היו המון ויכוחים ויענקלה היה צריך להיות הפוך לא משנה מה אמרו. אנחנו היינו משוכנעים שהרעיון הדו-לאומי זה הרעיון הכי טוב והכי צודק בעולם. והוא היה בעד תוכנית בלטימור, כאשר חזן הגיע לקן יענקלה התווכח עמו בנושא".¹⁰⁹

זהבה זילברברג: "העירוניים מקן צפון היו יותר פעילים בתחום הפוליטי והם הדביקו בכך את כל הקיבוץ. אנו מאוד הערכנו את החברים שארגנו את הפעילות הפוליטית (יענקליה, מירי, שמואל ועוד כמה) הם היו אנשים מאוד מקובלים ואהובים, מעמודי התווך של הקיבוץ. רוב הקיבוץ הלך אחריהם. זה התאים לגיל ולאווירה".¹¹⁰ "יענקלה ארגן דברים בתוך הקיבוץ, הוא וחסידיו קבעו מה יהיה ומה לא יהיה בקיבוץ... יענקלה מנהיג כריזמטי, חכם בעל השפעה, הומור, יכול להיות רק כינור ראשון".¹¹¹

עמליה גלעדי: "אנחנו פחדנו מיענקלה שארגן את הפעילות הפוליטית. הדעות השמאלניות שלנו התגבשו, אנחנו האמנו כמו רבים וטובים בברה"מ ובעולם המחר, כשסטלין נפטר בפורים היינו באבל וביטלנו את מסיבת הפורים. אותי הוריי חינוכו על בירכי הקומוניזם. ליענקלה היתה השפעה מאגית על החברים ואף אחד לא העיז לומר מילה, אך זה לא היה מתוך אונס. והועדה הפוליטית לא לחצה עלינו, היה מין קו שמי שלא עשה את המוטל עליו הסתכלו עליו לא יפה. זו היתה דרך החיים שלנו".¹¹²

החבר א': "היה גרעין קטן שגילה עניין עמוק בפעילות הפוליטית ציבורית והוא ידע להשפיע עלינו בצורה חכמה ומתוכננת, גרעין זה נתפס לקו קיצוני ונון קונפורמיסטי ביחס לתנועה, והצליח למשוך את מרבית הקיבוץ לקו זה. אצל כולנו הייתה אמביציה להיות הטובים ביותר... וכך גם בפוליטיקה".¹¹³

החבר ר': "בראש ההנהגה הפוליטית השמאלנית עמדו יעקב אגמון, דני קרוון ודב בברוביץ, ההנהגה תפסה את הקיבוץ כתא פוליטי, והשליטה טרור פוליטי נגד כל מי שלא הלך אחרי המנהיגות של הקבוצה השמאלנית, י. אגמון מנהיג מוכשר, נערץ, חכם ושתלטן".¹¹⁴

יקיר מתאר את פעילותם היסודית והחיובית של הגרעין השמאלני בשטח התרבותי והפוליטי, "היוזמה הכללית שגילה הקיבוץ כולו בהאדרת שם מפ"ם באזור הפיחו רוח חדשה, והתלהבות. בנוסף ארגן הגרעין השמאלני פעילות לקידום ההשכלה הרעיונית, פעילות זו היתה בגיבוי ובהדרכת מוסדות המפלגה. בנוסף המרצים הטובים ביותר שהגיעו להראל היו מקרב השמאלנים שבהנהגת התנועה והמפלגה. סנה, ריפתין, ואורן, הם עוררו התלהבות עצומה והעמיקו את נגע השמאלנות על חלקו הגדול של הקיבוץ... נגע שהגיע לשיאו בזמן משפט פראג".¹¹⁵

מדברי המרואיינים ניתן להסיק שהגרעין שגילה עניין עמוק בפעילות הפוליטית ציבורית, היה קטן, ואותו הובילו אגמון בברוביץ וקרוון שהיו בעלי כריזמה, ולכן הצליחו להשפיע על מרבית חברי הקיבוץ לנקוט בקו שהאמינו בו, דרך לימוד רעיוני מכוון, הרצאות של אנשי השמאל במפלגה ובתנועה, ופעילות ציבורית.

הוויכוח על הדרך הרעיונית פוליטית בין אנשי קו התנועה וחברים אשר צידדו ברעיונות השמאל, התנהל בשני מישורים: הראשון במישור התיאורטי שהתבטא בעיקר ביחס לברה"מ ודרכה של מפ"ם, והשני היה במישור המעשי, והכוונה כאן ליחסי הראל והקבה"א.

בדיון על דרכה של מפ"ם התקיים פולמוס מאלף אותו פותח אלי יקיר איש הקו התנועתי ביולי 1953, משמע כחצי שנה אחרי סילוק סנה וחטיבתו ממפ"ם.¹¹⁶ ברשימתו "נגד דמוקרטיזם כביכול". יקיר כותב שיש חברים אשר חושבים שיש לשתף פעולה עם אנשי סנה ומק"י, במאבקים מקצועיים בפעילויות למען השלום, וכמו כן יש לאפשר להם לבוא לדיונים

בקיבוצים,¹¹⁷ יקיר תוהה על עמדתם של אותם חברים אשר אמורים לשמור על מפ"ם ממעשי פלגנות, ואינם רואים את המציאות כפי שהיא, הוא מתפלא האם תמימות היא זו או "מסתתרות כאן כוונות זדון". יקיר הדגיש כי א. סנה בגד במפ"ם. ב. סנה וסיעתו מנסים לחרחר ריב בקיבוצי מפ"ם ועוסקים בהשמצות ובטיפוח פלגנות. ג. למרות הכל ניסתה מפ"ם לשתף פעולה אולם מאמציה הוכשלו ע"י אנשי סנה. המסקנה היא שמי שמחבל בפעולותיה של מפ"ם מביא נזק למעמד הפועלים ולכן יש להלחם בו בכל האמצעים. "יש להיגמל מנגע זה של האובייקטביזם האפיפיורי".¹¹⁸

בתשובה עונה דב שהיה עורך העלון וממנהיגי השמאל בקיבוץ ברשימתו "על הצגה מגוחכת של נושא רציני". דב שואל ממתי מתנים מרכזיסטים "את שיתוף הפעולה להשגת אינטרסים משותפים בפעולה משותפת לאורך כל החזית". לדעתו יש לחייב שיתוף פעולה כאשר יש אינטרסים משותפים, גם עם מפא"י וגם עם סנה ומק"י. דב כותב שידוע הדבר שסנה מסכן את הקבה"א אולם יש להפריד בין המאבק לשלמות הקבה"א ומאבקים פוליטיים ארציים ובשניהם יש לקחת חלק. דב מצר על כך שיקיר זונח את הרעיונות של המרכזים לניזום, ומסביר שיש לראות כל בעיה חברתית דרך הפרספקטיבה של טובת המהפכה העולמית.¹¹⁹

הויכוח נמשך גם בעלון הבא שיצא לאור לאחר כשלושה שבועות ב-14.8.1953, יקיר משיב לדב ומסביר שאין להפריד בין המאבק הפנימי בתוך הקבה"א למאבק הפוליטי, ומי שעושה את ההפרדה מועה. יש להבין שסיעתו של סנה מהווה איום על מפ"ם ועל תנועת הפועלים.¹²⁰

דב ומירי עונים לאלי בעלון הבא שיוצא ב28.8.1953 דב מוען שהוויכוח עם יקיר אינו על הסכנה מסנה וסיעתו וממק"י, אלא הוא לגבי מגמת פניה של מפ"ם. והשאלות המרכזיות הן:

א. האם מפ"ם חותרת לשיתוף פעולה מעמדי. ב. האם המאבק למען השלום או למען הידידות עם ברה"מ הן מטרות חשובות שיש לחתור אליהן תוך שיתוף פעולה רחב. דב מסכם וגורס ש"את המאבק חייבים להבין לא רק מנקודת ראות לוקאלית, אלא כחלק מהמאבק המעמדי המתנהל במתכונת בינלאומית עולמית".¹²¹

באותו העלון כותבת מירי שעבדה כמחנכת והייתה פעילה פוליטית במחנה השמאל בקיבוץ. לדבריה, המצב בארץ מעיד על צורך דחוף להקים חזית שתעסוק במאבק מקצועי ובמלחמה לשחרור לאומי. בתחום של המאבק המקצועי רק מפלגות בעלות אוריינטציה מהפכנית כמו מפ"ם, מפלגת השמאל ומק"י יכולות לעמוד בראש המאבק של מעמד הפועלים בישראל. לכן בתחום זה יש למצות את המשותף דבר זה הכרחי במאבק נגד הבורגנות ומפא"י שעומדים בראש המשמר בישראל.¹²²

יעקב אגמון סבור שעמדותיו של יקיר סופות ימינה מעמדות התנועה והם זהות לעמדה של אחדות העבודה. דעות אלה נוגדות את מצע חיפה, שהוא המצע של נאמני התנועה והמפלגה בה מאמינים מרבית חברי הראל.¹²³

מניתוח הרשימות עולה:

א. כל הדוברים רואים במפ"ם את ביתם הפוליטי והוויכוח ביניהם מתמקד בדרך בה מפ"ם צריכה ללכת כדי לקדם את רעיונותיה. יקיר מוען שאין לשותף פעולה עם סנה וסיעתו ועם מק"י כיוון שהם חותרים לפלג את מפ"ם. דב ומירי מוענים מנגד שהם מכירים בסכנה הסנהאיסטית, אך לדעתם יש להפריד בין המאבק לשלמות הקבה"א לבין מאבקים פוליטיים וארציים שבמסגרתם יש לחבור לגופים אשר קרובים למפ"ם ודעותיה רק בתחום מסוים.

ב. ניתן לחוש את להט הוויכוח שגולש לעיתים לחוסר אמון בין יקיר ודב. יקיר תוהה האם אין ברעיונות השמאל, משום מעשה פלגנות, ודב מתגונן ומשיב שאין הדבר כך, הוא מודע מחד גיסא לסכנה ומאידך גיסא אינו מוותר על המאבק המעמדי המתנהל במתכונת בינלאומית, עולמית.

הדיון בסוגיה מדגים את אופי הוויכוח שהתנהל בחצר הקיבוץ שהינו אספקלריה למאבק שהתנהל בתנועה. המיעוט שהיה מנאמני התנועה נוקט בקו מבית מדרשם של יערי וחזן, ואילו מרבית חברי הקיבוץ מצדדים בעמדתם של סנה וריפתין.

הסוגיה השנייה שעלתה בוויכוח נגעה ביחסי הקיבוץ והתנועה, אשר במהלך השנים ובמיוחד מאז משפטי פראג הגיעו לשפל המדרגה. בראשית 1954 כותב יקר:

”אין הקיבוץ יכול להמשיך בדרכו האופוזיציונית בקבה”א, ללא גבול, הדבר פסק להיות משחק ילדים. הרגשתי כי אותה קבוצת חברים....אינה מבינה במידה מספקת את חומרת מעשיה והאחריות המוטלת עליה כלפי כל הקיבוץ. אחרת היו חברים מעדנים את סגנון דיבורם...אחרת היה אפשר לוותר על כמה מעשים וכמה סיכומים ומעשים מהפכניים וצודקים אולי כשלעצמם, אך טפלים וחסרי חשיבות למעשה. דרכו של קיבוץ הראל בתנועה תהיה מלווה מאבק ממושך, אולם במסגרת התנועה”¹²⁴.

דב עונה ליקר ”כיצד צריך להבין את תביעותיך לוותר על כמה מעשים וכמה סיכומים ומעשים מהפכניים וצודקים אולי כשלעצמם, ולראות ויתור זה כצורך משקי ממדרגה ראשונה? האם התנהגות משקית נבונה פירושה מהפכן בביתך ופשרן בצאתך”¹²⁵.

הד להמשך הדיון ולסגנון הכתיבה הבוטא אנו מוצאים לקראת סוף השנה. דב עורך העלון כתב שאין נכונות מצד התנועה לעזור ולתת לקיבוץ פלוגה מקובצת ושהתנועה אינה מטפלת בהשלמה להראל. דחיית מתן ההשלמה היא ”חבלה בביטחון ובגבולות המדינה”.

ומזכיר הקיבוץ באותה התקופה (כנראה היה יעקב אגמון)מציע פגישה בין מ. קול(היה אחראי בסוכנות היהודית על הקצאת חברות נוער לקיבוצים) ומשה דיין לשיחה על חשיבות קיבוץ הראל כיוון שהקבה”א אינו מסוגל להסביר זאת לקול.¹²⁶

מנגד יקיר איש קו התנועה אשר מנסה לסכם את פעילות המזכירות לשנת תשי"ג כותב שאחת המשימות המרכזיות של המזכירות הייתה "הסדרת היחסים עם התנועה". יקיר טוען שהרוב במזכירות נכשל בביצוע משימה זו כשהמשיך לנהל מאבק רצוף נגד התנועה. תחילה התמקד המאבק בפעילות הפוליטית ולאחר עזיבת סנה ופרישת אחה"ע, הוא הוסט לשטח כוח האדם. יקיר טוען שהמאבק מוצדק אולם הדרך אינה נכונה וגורמת נזק רב לקיבוץ. "יש להזהיר את הרוב במזכירות מהתגלגלות במדרון זה של אופוזיציוניות עקרה".¹²⁷

באשר ליחסי הקיבוץ והתנועה, הוויכוח הער שהתנהל מעל דפי העלון מדגים לנו מחד גיסא את היחס והסגנון של מנהיגי השמאל בהראל להנהגת הקבה"א, אשר יש בו בוטות וחוסר אמון ומאידך גיסא אנו מוצאים את הלהט האידיאולוגי שאינו יודע פשרות. לעומתם מנסה יקיר, איש קו התנועה להזהיר מפני המשך דרך זו.¹²⁸ יקיר סבור שהמאבק לקבלת השלמה הוא מוצדק וחשוב מאין כמוהו, אולם הוא מתריע על אופן ואופי המאבק. דומה שיקיר היה האיש שצפה למרחוק והבחין בחושיו המחודדים לאן העגלה מתדרדרת. הוא ראה את המאבק הממושך ואת התבצרות הצדדים בעמדותיהם. הוא ניסה להשפיע על חבריו בקיבוץ לשנות את סגנון מאבקם, כיוון שזאת הייתה זירת השפעתו המרכזית. אולם דרכו לא צלחה משני טעמים.

הראשון: כיוון שמרבית חברי הקיבוץ נהו אחרי הנהגת השמאל הכריזמטית בקיבוץ. והשני: עקב סגנון פעולתה של מזכירות הקבה"א, שאף היא ליבתה את אש הקונפליקט.

פרק שלישי: יחסי קיבוץ הראל והקבה"א-סקירה על התפתחות הפרשה

א. עמדתו האופוזיציונית הייחודית של קיבוץ הראל

עמדתו האופוזיציונית של קבוץ הראל גרמה לקונפליקט בינו ובין מזכירות הקבה"א, קונפליקט שבעטיו התפרק הקבוץ. על השתלשלות פרשת הראל ניתן ללמוד מסיכומים שנערכו על ידי הקבה"א וקבוץ הראל, מזכירות הועד הפועל של הקבה"א, סיכמה את הפרשה במסמך שהוציא ב-27.10.1955. ואילו חברי הראל סיכמו אותה במכתב קצר ששלחו לועד הפועל של הקבה"א זמן קצר לפני פירוקו, וע"י אלי יקיר חבר הקיבוץ ששלח מכתב למאיר יערי

1.20.3.1956

שני הצדדים מתחילים את סקירתם בתיאור הרוח האופוזיציונית שאפיינה את קיבוץ הראל עוד מראשיתו(1948), "רוח זו הייתה פרי סטייה ימנית" כפי שהגדיר אותה יקיר,² והיא המשיכה

ב-1950 עת 7 חברים מתוך 73 מחברי הראל סירבו לחתום על הצהרת ההצטרפות לקבה"א ועוד 5 הסכימו לחתום בצירוף הסתייגותם מחלק מההצהרה.³

ב-30.9.1952 כותב נתן פלד מזכיר הקבה"א לקיבוץ הראל ומעיר מספר הערות הקשורות לדיונים שנערכו בקיבוץ לקראת המועצה השמינית של מפ"ם שהתקיימה ב-7.12.1952. הערותיו נוגעות לניסיון של הועדה הפוליטית בקיבוץ לנסח תפיסה פוליטית חברתית עצמאית, במקום לקבל ולדון בהצעת הועד הפועל, כפי שהדבר התרחש במרבית הקיבוצים לקראת המועצה. סוגיה נוספת היא שהקיבוץ הוציא במסמך שהכין את המילים "ציונות, ציונות חלוצית, והקיבוץ כתא חלוצי של החברה החדשה", פלד מסביר ונוזף בקבוץ "שאלה מושגי יסוד של מצע המפלגה, והתנועה".⁴ סירובם של חלק מחברי הראל לחתום על הצהרת ההצטרפות לקבה"א ומכתבו של פלד מסמנים לנו את הכיוון האידיאולוגי העצמאי שחברי הראל בחרו ללכת בו, נתיב אשר היה למורת רוחם של קברניטי הקבה"א.

קו השבר שחידד את יחסי הראל עם הקבה"א, כמו עם כל השמאל במפ"ם, היו משפטי פראג. בעיקר עקב העמדת מרדכי אורן לדין וההתקפה על התנועה הציונית.⁵ השאלה שעלתה במלוא חריפותה הייתה מה קודם למה "הסולידריות הציונית או הסולידריות עם עולם המהפכה

הסוציאליסטית". על רקע זה התפתח משבר סנה. סנה וריפתין הובילו את מחנה השמאל,⁶

ומולם התייצבה הנהגת מפ"ם, בקבה"א מאיר יערי ויעקב חזן, החליטו לחסל את השמאל האופוזיציוני בכלים אדמיניסטרטיביים. יערי האשים את משה סנה שהוא חותר תחת מפ"ם כיוון שהוא רוצה לפלגה.⁷

בישיבת הוועד הפועל של הקבה"א שנערכה ב-2.12.1952 חזן סיפר "על 16 חברי קיבוץ אחד שטוענים שאורן הוא בוגד והם לא היחידים יש רבים כאלה. מי שאומר אמירות כאלו אין לו מקום בתנועה כיוון שהוא בוגד".⁸ סנה וחטיבת השמאל סולקו ממפ"ם בסוף ינואר 1953,⁹ ואילו כדי לבחון מי תומך ומי מתנגד למהלכי הנהגת הקבה"א הכריזה זו 7.1.1953 על משאל חברים.¹⁰ אף בקיבוץ הראל התקיימו דיונים בנוגע למשפטי פראג. לקראת ההצבעה על משאל החברים, נערכו בהראל "7 שיחות ערות שהקיפו את כל חברי הקיבוץ ועמדו על רמה שלא ידענו כמותה עד כה",¹¹ תוצאות ההצבעה הצביעו במפורש על התנגדות הקיבוץ לקו הגוראלי שהובילה מזכירות הקבה"א בעקבות משפטי פראג.¹² הראל לא היה הקבוץ היחידי שהתנגד לקו הגוראלי של הקבה"א, היו עוד קיבוצים צעירים שערערו על גישת מזכירות התנועה אולם הראל, זיקים, וכרמיה היו הבולטים שבהם.¹³

בבואנו לבחון ולנתח מה הייתה הסיבה להצבעתם של חברי הראל ניתן לעקוב אחרי מאמר המערכת של עלון במשלם שיצא לאור ב-23.1.1953 ובו מנתח העורך (שהיה ככל הנראה דב ברוביץ) את הסיבות לאופן ההצבעה של חברי הקיבוץ. ראשית הוא טוען שאין החלטות המפלגה הנוגעות למשפט פראג, תואמות את מצע חיפה. שנית הוא מצר על-כך שהמפלגה אינה מסוגלת לעמוד מול גל ההסתה האנטי סובייטי שפושה במדינה, ועלשית הוא מסביר את "הרקע האובייקטיבי הכללי לסמיות קוסמופוליטיות וחסלניות כלפי הציונות שימיו כימי קיום השוה"צ". העורך יוצא נגד שיתוק המפלגה הנובע מהכניעה לאחדות העבודה שתומכת בקו של הימין, ומהסכנה ממפלגת מק"י שנמצאת בצד השמאלי של המפה הפוליטית. הוא מסכם "הקבוץ לא נתכוון בהצבעתו לומר דבר נגד דרכו ההיסטורית של השוה"צ, שע"י גיבושו בדרך הקולקטיביות הרעיונית הגיע להישגיו, וההפך מזה הנכון: הייתה זו הצבעה בעד הקולקטיביות הרעיונית של

השוה"צ, על מלוא תוכנה, שהיא הערובה היחידה להמשך התפתחותו של הקבה"א וכך גם לשלמותו ולחוסר כל סכנה לפעולה סיעתית בתוכו".¹⁴

בנוגע לדעה "אנטי ציונית", מסכימים דב המייצג את דעת הרוב בקיבוץ, ואלי יקיר המותח ביקורת על הצבעת הרוב בקיבוץ, שהיא דעה של בודדים, שחשוב לברר עימם את הסוגיה הזו.¹⁵

חברי הראל העידו על עצמם בראיונות שהעניקו שנים לאחר הפרשה שהם היו חניכים נאמנים של תנועת השוה"צ, ובמסגרתה הם חונכו על ברכי הרעיונות של סמלין ושמש העמים, ברה"מ כמולדת שניה העומדת בראש המאבק לשחרור לאומי וסוציאלי,¹⁶ הם ציינו שנקודת המשבר בין מזכירות הקבה"א ואנשי השמאל בקיבוץ הייתה בעת משפט פראג, כאשר מרדכי אורן הואשם בבגידה, מזכירות הקבה"א הובילה קו המזכה את אורן מכל אשמה, ואילו מרבית חברי הראל צידדו בגישתו של סנה, שהאשים את אורן בריגול. לכן מזכירות הקבה"א חשדה שחברי הראל חותרים תחת מנהיגותה ופעלה באופן אובססיבי נגד הקבוץ. כיוון שהניחה שלהנהגת השמאל בהראל תהיה השפעה על תנועת הנוער והקיבוצים הצעירים.¹⁷ אנשי השמאל בהראל הושפעו מסנה וריפתין שמצאו "חברה צעירים בעלי רמה אינטלקטואלית גבוהה ורצון גדול לעשייה".¹⁸

י' גורס שחברי הראל תמכו בקו של השמאל בתוך מפ"ם.¹⁹ ר' מציין שהשמאלנים ראו בקיבוץ "תא פוליטי", ושגמון היה "איש אמונים" של ריפתין.²⁰ אגמון סיפר:

ש"הוא אכן ראה בקיבוץ מוקד כוח פוליטי, ותמך בעמדותיו של ריפתין שהיה חבר התנועה וציוני. בנוגע לסנה אגמון מתאר את המפגש שנערך בביתו ונמשך כשלוש שעות, וממנו התברר שסנה איננו ציוני. לכן אחרי המפגש חזרתי לקיבוץ ואמרתי לחברים באופן פומבי, שסנה נפרד מהציונות, ולכן אין לנו מה להתחבר איתו פוליטית. בנוגע לקולקטיביות הרעיונית הרעיון נראה לנו כדיכוי חופש הדיבור, וכדיכוי חופש החשיבה".²¹

כאמור אנשי השמאל בהראל הושפעו מהשקפותיהם של סנה וריפתין, אולם דומה שעם ריפתין הם הזדהו, הן עם רעיונותיו, והן עם הדרך בה ניצב מול ההנהגה ההיסטורית של הקבה"א.

אמירה זו נסמכת על הפרשנות שנתנו אנשי השמאל בהראל לתוצאות המשאל בקיבוצם, כפי שהיא נכתבה בעלון במשלט מהתאריך 23.1.1953.²² ברשימה זו ניתן לזהות את השפעת דעותיו של ריפתין. אותה הציג בועד הפועל של הקבה"א שהתקיים בשריד , 31.12.1952, ריפתין דיבר:

"על השגיאות שיערי וחזן עשו בעקבות משפטי פראג והן : כניעה לאחה"ע שדורשת את הרחקת מנהיגי השמאל מהמפלגה, והעדפתם על פני שותפים מבית, תוך סילוף החלטות ועידת חיפה ; ברית זו עם אחה"ע מעמיקה את הקרע בינינו ובין עולם המהפכה, ומשתקת את המפלגה". בנוגע לקולקטיביות הרעיונית גורס ריפתין "שהוא היה מוכן להתפשר עם חזן, אך חזן לא היה מוכן לפשרות כיוון שהעדיף את הברית עם אחה"ע על פני מאמץ לגשר על הפער בתוך הקבה"א".²³

בסוגיית מסלול ההשמאלה, הגיע ריפתין, יחד עם סנה ואלעזר פרי להתנגשות חזיתית עם ההנהגה של הקבה"א, תוך כדי התפטרות מתפקידו כמזכיר מדיני של מפ"ם.

אולם הוא לא הקים יחד עם סנה את חטיבת השמאל ולא היה מוכן להצטרף אליו כאשר סולק ממפ"ם. כתוצאה ממהלך זה ריפתין תומרן לבדידות פוליטית הן בקבה"א, והן בקרב אנשי סנה.²⁴

הצבעת חברי הראל בעת המשאל משקפת את הזדהותם עם רעיונותיו של ריפתין ועם השמאל במפ"ם, הזדהות שגבתה מהקבוץ מחיר גבוה. דוגמא נוספת לתמיכת חברי הראל ברעיונות השמאל, מבטא דב בשתי רשימות ארוכות שיצאו בעלון במשלט. ברשימות אלה הוא חולק על גישתו החדשה של יערי שטען "שמבחינה מארכסיסטית תורות הלאומיות של סטאלין ובורוכוב אינן סותרות אחת את השניה אלא משלימות זו את זו" בניגוד לדעת השמאל בתנועה. גישתו של יערי הייתה חלק מהמאבק האידיאולוגי שניהלה הנהגת הקבה"א בשמאל, לאחר משפטי פראג.²⁵

דב במאמרו "תורתו הכללית של בורוכוב והמרכסיזם לניניזם", עורך בירור בין תורת הלאומיות של בורוכוב לזו של לנין וסטאלין ומוצא שהן מנוגדות זו לזו ולכן לדעתו יש לדחות כל ניסיון לשלב אותה בהשקפת העולם המארכסיסטית לניניסטית של התנועה.²⁶

משלושת הרשימות שהופיעו בעלון, מהראיונות, ומניתוח השפעתו של ריפתין על הנהגת השמאל בהראל, ניתן לומר שדפוס ההצבעה בקיבוץ בעת המשאל, כאשר מרבית החברים הצביעו בניגוד לעמדת התנועה, נבעו משני גורמים מרכזיים. הראשון היה אמונתם של חברי הראל הצעירים במשנה שעל ברכיה חונכו בשוה"צ. לכן הם לא היו מוכנים לפשרות וויתורים אידיאולוגיים לאחה"ע בנוגע למצע חיפה, כמו גם אמונתם בעולם המהפכה הסובייטי. ואילו הגורם השני היה ביטוי של עמדתם שהושפעה מעמדת מחנה השמאל בקבה"א ובמפ"ם, ובמיוחד מעמדתו של ריפתין אשר הוא ומחנהו קראו תגר על ההנהגה ההיסטורית של הקבה"א ומצאו את עצמם, או מורחקים מהמפלגה או מורחקים מעמדות מפתח במפלגה ובקבה"א. עמדתם העצמאית והייחודית של חברי הראל בין קיבוצי הקבה"א בעת משפט פראג ואחריו, התבטאה בכך שלמרות התנגדותם לדרכה של ההנהגה ההיסטורית, חבריו היו ונשארו חברי התנועה והמפלגה, ולא חברו לסנה ולמחנהו, כפי שעשו זאת חברים בשורה של קיבוצים. חברי הראל התנגדו לעמדתו האנטי ציונית של סנה, ולכן לא היו מעוניינים "להתחבר עמו פוליטית" כפי שהעיד אגמון, דומה שהחלטתו של ריפתין להישאר בקבה"א ובמפ"ם הקלה על חברי הראל את החלטתם לא להצטרף לחטיבת השמאל בראשותו של סנה.²⁷ זאת הייתה הסיבה שלהנהגת הקבה"א היה קשה להתמודד עם התופעה הייחודית שהתרחשה בהראל, בקיבוצים כרמיה ושובל למשל יכלה הנהגת הקבה"א יחד עם הנהגת הקיבוץ לערוך תהליך שבסופו של דבר הוצאו מהקיבוץ אותם החברים שהובילו את הגישה האופוזיציונית, ותמכו בסנה. ברם בהראל פני הדברים היו שונים, מחד גיסא הנהגת הקיבוץ לא שיתפה פעולה והובילה גישה אופוזיציונית לגישת מזכירות הקבה"א שנתמכה ע"י מרבית החברים, אך מאידך גיסא חברי הראל נשארו בתוך הקבה"א ולא הצטרפו למחנה סנה, תוך תמיכה בעמדותיו של ריפתין.²⁸

כיוון שכך נקטה מזכירות הקבה"א באסטרטגיה שונה בטיפול בקיבוץ. הערוץ הראשון היה ערוץ של ניסיון חינוכי של פעולות הסברה והדרכה מתוך תקווה להחזיר את חברי הקיבוץ למוטב תוך מגמה לנסות להחליף את הנהגת הקיבוץ,²⁹ כאשר מחלקת החברה של הקבה"א בראשות יהודה בן-חורין הופקדה על ביצוע המשימה.³⁰ הערוץ השני היה פוליטי חברתי, והוא התבטא בעיקר

בלחץ על הקיבוץ, דרך אי מתן השלמה איכותית להראל. בדרך זו ניסתה הנהגת הקבה"א לשדר להראל את מה שלא נאמר במפורש, והוא שהתנאי לקבלת ההשלמה צריך להיות תמיכה של חברי הקיבוץ בקו הגוראלי של התנועה, כמו גם הוצאת הנהגת הקיבוץ שמובילה את הקו האופוזיציוני לקבה"א.³¹ זאב צחור טוען שהנהגת הקבה"א מנעה מהראל אשראי בארגוני הקניות, לא מצאתי סימוכין לטענה זו בכתובים, ולעומת זאת יהודה פרלהפטר גזבר הקיבוץ בתקופה זו, ציין בפני שהנהגת הקבה"א לא מנעה מהקיבוץ אשראי בארגוני הקניות, ולכן בסוגיה זו עמדתו קבילה עלי.³² הערוץ השלישי היה ערוץ סמוי, ועליו הופקדה המחלקה לאיסוף מידע של הקבה"א, אשר תפקידה היה לאסוף מידע מודיעיני על חברי הראל, יהודה בין איש המחלקה מסביר שקבוצתו של יענקלה הפכה

"למוקד התארגנות בת"א, של אנשים עירוניים, לכן כל הקבוצה הזו הייתה במעקב, אנחנו ידענו על מקומות המפגש, אנחנו ידענו מי האנשים שנפגשים אייתם... הם נתפסו כגורם מתסיס, והייתה להם אחיזה בקהל הארצישראלי כיוון שהם הגיעו מהעיר, להבדיל למשל מהגרעין המצרי והשמאלני שהיה בעין-שמר שהגיע ממצרים. אנחנו ידענו שהם פעילים מאוד אבל לא ידענו לפרטי פרטים, איזה מטרה של הפעילות שלהם שהם מגדירים לעצמם, בעינינו הם היו נראים כקאדר של סנה בתוך הקבה"א".³³

כאמור בתחילת 1953 סנה וחטיבתו סולקו ממפ"ם אולם המאבק בשמאל במפ"ם נמשך עוד כשנה, כאשר מטרת ההנהגה הייתה להשאיר את הנהגת השמאל המובס בקבה"א, אך להרחיקו מכל תפקידיו. אולם כאשר שאלת פילוג המפלגה בין הקבה"א ואחה"ע ריחפה באוויר בקיץ 1954, השמאל בראשותו של ריפתין ניסה להרים ראש, ריפתין טען שאין אפשרות למונע את הפילוג, הוא האמין ותמך בפילוג מתוך הנחה שהוא יחזיר את השמאל למרכז הבמה במפלגה.³⁴ קיבוץ הראל המשיך לנקוט בקו אופוזיציוני לקו הגוראלי בתנועה גם לאחר סיומה של פרשת סנה, זאת למרות פעילותה הנחרצת של מזכירות הקבה"א בקיבוציה כנגד תומכי השמאל.

בהראל המשיכו להזדהות עם עמדות השמאל בתנועה ובמפלגה. כשבמפ"ם ובחזית הליכוד פעלו נגד מגמת הפילוג של אחה"ע, תבעו חברי הראל להיצמד לעקרונות חזית הליכוד "שהיא הערובה היחידה להתלכדות הקבה"א סביב ייעודו ההיסטורי, בטענה שהדיפרנציאציה במפ"ם היא המציאות במפלגה והיא בולמת את התפתחותה".³⁵ כשהנהגת מפ"ם התנגדה לשיתוף פעולה עם מק"י חייבו בהראל את שיתוף הפעולה, עמדתם הייתה שכאשר יש אינטרסים משותפים, יש לחבור גם למפא"י וגם לסנה ומק".³⁶

בתחום המאבק המקצועי טענה מירי גטר חברת הראל "שרק מפלגות בעלות אורינטציה מהפכנית כמו מפ"ם, ומפלגת השמאל בראשותו של סנה ומק"י יכולות לעמוד בראש המאבק של מעמד הפועלים בישראל. לכן בתחום זה יש למצות את המשותף דבר שהכרחי במאבק נגד הבורגנות ומפא"י שעומדים בראש המשטר בישראל".³⁷ דב חיוק את טענתה וסבר "שחייבים להבין את המאבק לא רק מנקודת ראות לוקאלית, אלא כחלק מהמאבק המעמדי המתנהל במתכונת בנלאומית, עולמית".³⁸

לאחר סילוקו של סנה ממפ"ם בחרו את אהרון ציזלינג מראשי אחה"ע כיו"ר הליגה לידידות ישראל-ברה"מ, בהראל ארגנו עצומה נגד ציזלינג, גישתם הייתה שהוא אינו מתאים לתפקיד "כיוון שאינו מספיק אמין וחותר לשלום". קרוב ל-1000 חברים חתמו על העצומה ורק 7 לא חתמו.³⁹

על פעולה זו גינתה מזכירות הקבה"א את החלטת הרוב בהראל.⁴⁰

על רקע זה התחדדו יחסי התנועה והקיבוץ ונוצר חוסר אמון טעון בין שני הצדדים. דוגמא לכך הייתה ביטול מועצת התנועה שאמורה הייתה להתקיים בהראל באביב 1953 ובוטלה כיוון "שאווירת הקיבוץ אינה מתאימה לקיום המועצה",⁴¹ בתקופה זו התנהלו מעקבים אחרי יעקב אגמון,⁴² פעולות אלה של הנהגת הקבה"א נבעו מחששה מהתארגנותה של מחתרת סנהאיסטית בקיבוץ. גישתה הייתה שהקושי בחשיפת המחתרת לא מעיד בהכרח על אי קיומה, צור טוען שניסיונות החשיפה של מזכירות הקבה"א נמשכו במהלך השנים 1953-1954.⁴³ הנהגת הקבה"א ראתה בכל גילוי אפוזיציוני פתח לשלב מסוכן יותר, ולכן תגובתה הייתה חריפה מעבר לכל

פרופורציה. היא דיברה על אותם אנשים "המוצלים את חומת הבטון של פרי ואת הערפל של

קובה והם מסתתרים שם ופוגעים בתנועה"⁴⁴.

דומה שהסיפור בהראל לא היה שונה, אך ניסיונות החשיפה של המחותרת הסנהאיסטית והלחץ

על הקיבוץ בכל הערוצים נמשכו גם בשנת 1955 ורק לאחר הבחירות שהתקיימו לכנסת ולהסתדרות בקיץ 1955 בה הצביעו חברי הראל עבור מפ"ם הודו נתן פלד ושלמה רוזן שחששה של ההנהגה מקיומה של מחותרת סנהאיסטית היה מוטעה, אולם יערי וחזן לא היו שותפים

לעמדה זו.⁴⁵

ב. הדיון סביב הצטרפותם של שלושה חברים מהראל למפלגת השמאל

ביולי 1954 מתחוללת בהראל סערת רוחות כללית בעקבות הודעתם של אלי שמעונוביץ, מירי גטר, דוד כרמלי, וישראל שהיו חברים מרכזיים בקבוץ על הצטרפותם למפלגת השמאל של סנה. הארבעה הסבירו את הסיבה למהלכם באכזבה מדרכה של מפ"ם, ומהשמאל בו.

חברי הקבוץ מתוך חברות לתומכי מפלגת השמאל הפעילו אליהם לחץ שהם יודיעו על עזיבת הראל כדי שלא יצטרפו לסלקם בהצבעה בשיחת הקבוץ. הפורשים הוקעו על מעשיהם אולם השיחות שהתקיימו בנושא הסתיימו בסופו של דבר ברוח טובה. בינואר 1955 עזב גם שמואל גטר שהיה גזבר הקבוץ לאחר תקופת חפיפה עם מחליפו. הוא הצטרף למק"י לאחר שמפלגת

השמאל התאחדה איתה⁴⁶

במאמר מערכת שנכתב לאחר עזיבתם מסכם הכותב שהיה כנראה דב את הפרשה.

הוא סבור שאין חילוקי דעות בקיבוץ לגבי חומרת הרעיון של פרישה למפלגת השמאל ומק"י, ומנתח את השינוי שחל בעמדתם.

"לאחר תקופה ארוכה בה הם נאבקו יחד עם עוד חברים רבים

בקבה"א, בחזית ובמפלגה על הגשמתו של מצע חיפה. מול

ההשפעות של האגף הימני במפלגה, וכנגד כל פשרה ונטישת ערכי

התנועה על מזבח האחדות, הם נשברו והגיעו למה שהגיעו כתוצאה

מן הייאוש שתקפם לנוכח המתרחש במפ"ם ובקבה"א. לא הספיק

להם כוחם לעמוד בפני הלחץ הקשה שחשנו כולנו, ובגדו בכל דרכם, בהכינם לנו שיעור לדוגמא על נושא: השפעת הגומלין בין שתי הסטיות-השמאליות והימניות. הם בחרו ללכת למפלגה, אנטי ציונית שאינה מכירה במהות האמיתית של הציונות, ומתכחשת לצווים חלוציים קונסטרוקטיביים⁴⁷.

מעזיבתם של שלושת חברי הראל על רקע אידיאולוגי, והצטרפותם למפלגת השמאל של סנה ניתן ללמוד על סערת הרוחות שעברה על הקיבוץ, כתוצאה מאבדן הדרך של חברים מרכזיים. על ההבנה למעשיהם נקב השפעת האגף הימני במפ"ם על מזכירות הקבה"א, ועל דבקותם של חברי הראל בדרכה של התנועה, תוך מאבק עיקש וחסר פשרות למען הגשמת מצע חיפה, והתנגדותם לפשרות עם אה"ע.

ג. מדיניות הקבה"א בנוגע להקצאת השלמה להראל, והפולמוס בסוגיה

אלי אברהמי מחוקרי הקיבוץ, מגדיר את המושג "השלמה" באופן הבא:

"השלמה: גרעין של בוגרי תנועת נוער או קבוצת צעירים המצטרפים לקיבוץ קיים, כדי להשלים את מספר חבריו ולחזקם. בד"כ הוקצו השלמות לקיבוצים ע"י מזכירות התנועות ושליטתן על המשאב החיוני אפשרה לתנועות לבצע את מדיניותן ולהפעיל את מרותן על הקיבוצים...היו פעמים שבהם השיקול להפניית השלמה היה הרצון לחזק את הקבוצה הנאמנה למנהיגות התנועה מול קבוצת החברים האופוזיציונית שהייתה בקיבוץ המסוים"⁴⁸.

דומה שהגדרתו של אברהמי אכן משקפת את ההתרחשויות ואת האינטרסים שהיו ביסוד מדינות הקבה"א בנוגע להקצעת השלמה להראל. סוגיה מרכזית זו בקונפליקט בין התנועה והקיבוץ, תיבחן בהרחבה בדפים הבאים תוך ניסיון לבאר מדוע היא הייתה לב הסכסוך, והגורם העיקרי להתפוררות הראל.

באוקטובר 1954 כאשר אלי יקיר סיכם את פעולת מזכירות הראל לשנה זו, הוא גרס שהפרידה מאחה"ע וההתרחשויות בזירה הבינלאומית הורידו מסדר היום את מרבית נושאי הוויכוח האידאולוגיים בין הראל לבין התנועה, כמו גם הבנת אנשי השמאל בהראל שיש לטפל בנושא המשקי באופן דחוף, ולכן "רוח של מתינות החלה מנשבת מכיוון זה והחברים התגייסו בכל הלהט כדי לשפר את מצבו הכלכלי של הקיבוץ". בתקופה זו הופנה הוויכוח והמאבק של הקיבוץ מול התנועה כדי לקבל השלמה גדולה ואיכותית,⁴⁹ כיוון שהקיבוץ היה זקוק לה כדי להחזיק את ענפי הקבוץ ולפתחם.⁵⁰ ראוי להעיר שכוונת הקיבוץ הייתה להשלמת גרעין שחבריו סיימו את הצבא כדי שיוכלו להרחיב את המאגר האנושי המתדלדל בקיבוץ.

סוגיה זו העסיקה את מזכירות הראל ואת מזכירות הקבה"א עוד מקיץ 1953. על הדיונים הרבים ועל מדיניות הקבה"א בנוגע להקצאת השלמה להראל ניתן להתרשם מישיבות מזכירות הקבה"א:

"11.8.1953: הקיבוץ מונה 87 חברים. 12 איש עזבו בחודשים

האחרונים.....המזכירות מחליטה להחיש את בואו של הנוער, ולדון בעניין ההשלמה.

23.10.1953: הוחלט להשלים את הראל ע"י גרעין נשרים, (גרעין שהיה לפני גיוסו לצה"ל, תוספת של ד.ג.).

2.12.1953: הוחלט להעביר להראל חברת נוער ארבע שנתית.

6.12.1953: קיבוץ הראל נדרש לסלק מיד את איש סנה, עד אז לא יישלח הגרעין. על הקיבוץ להציע מועמד להדרכת הגרעין. רק לאחר אישור המועמד יישלח הגרעין, מירי לא באה בחשבון להדרכת חברת-הנוער. על הקיבוץ להציע מועמדים אחרים.

26.5.1954: 1. לא לתת נוער. 2. להשאיר את נשרים. 3. לאסור את משלוח העלון של הראל לקיבוצים אחרים.

27.6.1954: הוחלט לשלוח חברת נוער

1. הגרעין (נשרים מתגייס). 2. להכין הצעת השלמה להראל.

30.7.1954 : (בהשתתפות משלחת קיבוץ הראל) בהראל כיום 79
חברים(4 פעילים, 3 חולים כרוניים, 3 צה"ל. עומדים לעזוב 5
חברים. 21 ילדים, 17-גרעין, (לאחר ש9 חברי הגרעין עזבו).
סוכם: 1. תצא משלחת להראל. 2. מזכירות הקבה"א תאשר את
המועמדים להדרכת-נוער. 3. לא תינתן השלמה, לפני שיהיה לנו
רוב.

14.9.1954 : 1. עזרה בעבודה. 2. תישלח חברת-נוער. 3. מכתב
מסביר בעניין ההשלמה.

24.10.1954 : 1. אושרה השלמה להראל וגם חברת נוער. 2. ח' נוער-
בתנאי שהמדריך יאושר על ידינו. 3. לתבוע לדין את מערכת העלון
על השמצת התנועה. 4. לקבוע סדרים של מגע קבוע עם הראל.

7.11.1954 : א. לטפל בהראל טיפול חברתי. ב. לארגן פלוגת
עזרה(גם רכזי ענפים).

9.1.1955 : משלחת להראל. 1. לאשר את תוכנית ההשלמה, לחברת
נוער. 2. ביקור של יהודה בן-חורין.

24.4.1955 : ביקור של שלמה ויהודה בן-חורין בהראל.

29.4.1955 : לסלק את יצחק שור מהדרכת ההשלמה.

22.5.1955 : עזיבות רבות : להתייעץ מה לעשות עם העוזבים.

7.8.1955 : בהשתתפות מזכיר הראל. בחודשיים האחרונים עזבו 20
איש. מקבוצת הילדים המבוגרת, שמנתה 7 ילדים נשאר 3.
1. לקבוע בישיבה הבאה השלמה. 2. להגיש עזרה מיידית לתקופת
המעבר.

19.8.1955 : לכתוב מכתב לקיבוצים, (לעזור לקיבוץ) לחצי שנה
להביא פלוגת עזרה. השלמת הראל ע"י ברזילאים.

23.9.1955 : חברת-נוער להוציא לגן-שמואל או נגבה".⁵¹

במשך שנתיים קיימה מזכירות הקבה"א 15 ישיבות על קיבוץ הראל. מסיכומי הישיבות ניתן להתרשם מאופי האסטרטגיה שנקטה המזכירות בטיפול בקיבוץ, עת סוגיית ההשמאלה מדריכה את כיווני הפעולה. פעולה זו מתבטאת במספר מישורים המקושרים ע"י הגיון אחד והוא ניסיון פיקוח, באמצעות התניית שליחת ההשלמה.

א. הנושא המרכזי נוגע להגעת השלמה איכותית וגדולה לקיבוץ, כאשר במהלך התקופה הנידונה שינתה מזכירות הקבה"א את התנאים לקבלת ההשלמה, אך לא את גישתה הבסיסית. תחילה דרישתה הייתה שלא תינתן השלמה להראל, לפני שיהיה רוב לתומכי הקו התנועתי בקיבוץ, כפי שהדבר בוטא בישיבתה מה 30.7.1954. בהמשך התנאי לקבלת ההשלמה שונה, התנאי היה שהנהגת הקיבוץ השמאלנית תורחק מהקיבוץ, תנאי זה לא נאמר באופן רשמי, כפי שניתן להתרשם מהמקורות בני הזמן שנכתבו ע"י חברי הראל.⁵² ההגיון שעמד מאחורי תנאי זה היה שראשית יש להרחיק את הנהגת השמאל מהקיבוץ ולאחר מכן יהיה קל יותר לשכנע את שאר החברים לתמוך בקו הגנראלי של התנועה. לעומת זאת חזן טען בראיון שהעניק לצבי בן-חורין כנראה בראשית שנות ה-80, שהתנאים לקבלת ההשלמה היו מפורשים וגלויים.⁵³

ב. בנושא הדרכת חברות הנוער וגרעינים הגישה הרשמית של הקבה"א הייתה שחברים וחברות המצדדים בגישת השמאל לא יכולים להיות מדריכים ולכן מירי גמר, ויצחק שור לא הורשו לעסוק בתחום, כפי שנאמר בישיבות המזכירות מה: 6.12.1953, 24.10.1954, 29.4.1955.

ג. הפצת העלונים, בניסיון לצמצם את הפצת המסרים הלא רצויים שכתובים בעלון הראל, הוחלט בישיבת המזכירות מה 26.5.1954, לא לשלוח את העלון לקיבוצים.

חזן הסביר את הגיון גישת המזכירות בנוגע להשלמה תנועתית:

"לא היינו מוכנים לשלוח אותה להראל כיוון שחששנו שהקיבוץ יעזוב אותנו וילך לסנה. חשוב לציין שהראל לחמו, ועמדו על זכותם להישאר בתנועה, אולם הנהגת הקבה"א, לא קיבלה את גישתם מפני שדעותיהם לא התיישבו עם דעותיו ועקרונותיו של

השוה"צ".⁵⁴ "התנועה הודיעה שהקיבוץ יקבל השלמה רק בתנאי שיערוך בירור פנימי ויוציא מתוכו את אלה אשר סוחפים את הקיבוץ אל מחנה המציג את עצמו כציוני אולם בפועל מטרתו היא כפירה בציונות. זה היה בתקופה שבמפלגה התחולל ויכוח מר על הוצאת סנה וחסידיו. באותה תקופה סנה התפאר שהוא יצליח להעביר למחנהו 12 קיבוצים. הראל היה בין הקיבוצים האלה ולכן לא יכולנו לפזר השלמות לקיבוץ שלא היה בקו התנועתי, לא הסתרנו את דעתנו זאת הייתה מלחמה גלויה. איך יכולנו לשלוח השלמה, שבסופו של דבר תחזק את מחנה היריב".⁵⁵

אליהו יקיר חבר הראל שהיה מתומכי הקו התנועתי והיה במגעים עם מזכירות הקבה"א מציין :

"במזכירות התנועה היו שתי דעות בנוגע למתן השלמה איכותית להראל. האחת דיברה על העברת השלמה גדולה להראל אשר מודרכת מבחוץ במגמה "לכבוש" את הקיבוץ מבפנים, והשניה דיברה על הוצאת 5-6 חברים שהיו גוררים אתם עוד 10 חברים כתנאי לקבלת השלמה. הצעות אלה נידונו זמן רב לפני התפוררות הקיבוץ, אולם המדיניות של מזכירות הקבה"א הייתה של שב ואל תעשה".⁵⁶

לקראת סוף שנת 1954 נשלחה להראל חברת נוער. עמליה גלעדי מספרת שהיה קושי רב בקליטת חברת הנוער כיוון "שהסיתו אותם לפני בואם נגד הקיבוץ ובכך יצרו התנגדות, וחוסר מחויבות של הנערים כלפי הקיבוץ".⁵⁷

המאבק לקבלת השלמה היווה עתה את לב ליבו של הקונפליקט בין הקיבוץ ומוסדות הקבה"א. המילה מאבק מקפלת בתוכה את מה שהתרחש בין שני הגופים, והוא התדרדר לחוסר אמון, תקשורת לקויה וקונפליקט גלוי וסמוי.

עלון במשלט מהתאריך 12.9.1954 מספק לנו הוכחה נוספת לעוצמת הקונפליקט:

דב כותב "שפרושה האובייקטיבי היחיד של דחיית תביעתנו או השהיית פתרונה(הכוונה לקבלת השלמה-תוספת שלי ד.נ)אינו, אלה חבלה בביטחון המדינה גבולות המדינה בנקודה חיונית ביותר, הפחתת עוצמתו וכוחו של הקבה"א...ועניבת החנק, שהייתה מהודקת בלאו הכי, ונתהקה על צווארנו ביתר שאת".⁵⁸

באותו העלון כותב יעקב אגמון:

"הניסיון להתנות את מתן השלמה לקיבוץ הראל בשינוי עמדותינו הפוליטיות יוצר לא רק מצב אישי חדש, אלא גם מצב תנועתי וקיבוצי חדש...האם הביאה אותנו התנועה מהדמוקרטיה העממית הפולגית כדי לחסל אותנו כאן בהראל?!...יש לומר ברורות לא נהיה אזרחים ממדרגה שניה בתנועה ובקבה"א. והשאלה היא האם הכריעה התנועה את הכף? אם כן יוגד הדבר במלוא הבהירות וידע הקיבוץ, וכל אחד מחבריו לקבוע את עתידו".⁵⁹

בעלון שיצא ב-7.10.1954 יוצא אליהו יקיר נגד הסגנון הבוטה של כותבי הרשימות, הוא טוען שהבקשה למתן השלמה היא צו השעה אך "המלחמה" נגד התנועה גורמת נזק לקיבוץ ולא משרתת את העניין.⁶⁰

בעקבות רשימות אלה נתבעו יעקב אגמון שהיה חבר מערכת העלון ומזכיר הקיבוץ ודב ברוביץ שהיה עורכו, ע"י בית הדין של התנועה, שתפקידו היה לדון בסוגיות חריגות בעיקר בתחום של עשה ועל תעשה הקשורות ליחסי התנועה והקיבוצים, וקונפליקטים שנתגלו בין הקיבוצים. המשפט נערך ב-2.12.1954 התובע היה נתן פלד מזכיר הקבה"א שייצג את מזכירות הועד הפועל של הקבה"א. טענת התביעה הייתה שמערכת עלון במשלט פרסמה "דברי עלילה נגד מוסדות התנועה". התביעה הסבירה שנוסח כתיבה כזה אינו מקובל בתנועה, וההתלבטות של הקבה"א בנוגע למתן השלמה לקיבוץ הוא פועל יוצא של הקו האופוזיציוני הנקוט בידי חברי הראל. התביעה הציגה כראייה את העובדה שמדריכת חברת הנוער נשרים, שהגיעו כהשלמה לקיבוץ, עזבה אותו והצטרפה לשורות השמאל. התביעה סבורה ש"מטרת האחראים לפרסום העלילות, לקומם ולהסית את חברי קיבוץ הראל נגד הקבה"א, ועל כך על האחראים לתת את הדין".

טענות הנתבעים היו כדלקמן: דב סבר שחשוב להתרכז בפעילות של הקבה"א ולא במילים הכתובות, ובתחום זה הייתה הבטחה למפל בנושא השלמה לקיבוץ "ומאז לא נעשה דבר".

אגמון טען שנוצר מצב בקיבוץ של חוסר ודאות לגבי עתידו. למרות הכל, נוהרו החברים במשך שנתיים מלכת ביטוי לתחושתם מעל גבי העלון. אולם בסופו של דבר "לא יכולנו יותר לשתוק, ואיננו מוכנים לשקר כדי לקבל השלמה". אך מצד שני גורס אגמון שהקיבוץ התגייס לשורה של פעולות מפלגתיות כיוון שידע שבכך תלוי עתידו, הראייה לנאמנות הראל לקבה"א למרות חילוקי הדעות האידיאולוגיים היא שרק מיעוט קטן הצטרף לשורות מק".

בסוף המשפט פסק הדין היה כדלקמן:

"א. נוסח הפרסומים בעלון במשלט ..... אין לו מקום בתנועתנו.

ב. בית הדין קובע כי קו ההתנהגות של חברי המערכת ... אינו מתיישב עם חברות נאמנה בתנועה.

ג. בית הדין תובע מהנתבעים, כי יסורו מקו כושל ומכשיל זה. התנועה אינה יכולה ואינה רשאית לסבול בתוכה מעשים כאלה, והישנותם, תעמיד את מוסדות התנועה בפני הכרח של הסקת מלוא המסקנות."

הנימוקים העיקריים של בית-הדין היו שטענות הנתבעים כי מוסדות הקבה"א פעלו בזדון, קיפחו ולא סיפקו את צרכיו הקיומים של הקיבוץ הן חסרות כל יסוד.

בית הדין הסביר שקיים קושי במתן השלמות לקיבוצים, ו"אין להתעלם" מהסיטואציה המיוחדת של קיבוץ הראל אשר דרכו מנוגדת לדרך התנועה. אולם למרות הקושי עזרה להראל ניתנה ע"י חברת הנוער נשרים שהגיעה לקיבוץ. הבעיה היא חוסר האמון והרגשת חוסר הביטחון במתן השלמות להראל, כיוון שאין בטחון שהשלמות אלה יתחנכו לאור רעיונות התנועה.

בית הדין מסכם את נימוקיו וגורס "ייתן הקיבוץ בכלל דין וחשבון לעצמו וכל חבר בו אשר נחלשה זיקתו לתנועתו, כי קו התנהגות זה מוליך למדרון ואבדון. יש לגבור על המצב שנוצר, ע"י ביקורת

עצמית כנה, חיזוק הזיקה לתנועה ומוסדותיה, למען היות קיבוץ הראל שותף נאמן בין קיבוצי

הקבה"א".⁶¹

המשפט המחיש את עומק הקרע ואת חוסר התקשורת בין הנהגת הקיבוץ להנהגת הקבה"א. בברוביץ ואגמון ציינו שהרשימות שנכתבו בעלון נבעו כתוצאה מהתעלמות התנועה ממצבו הקשה של הקיבוץ, ולמרות הכל נשארו חבריו נאמנים לתנועה והתגייסו לפעילות למען המפלגה. ואילו בית-הדין שייצג את התנועה, לא קיבל את דעת הנתבעים, והסביר את הקושי בנתינת השלמה לקיבוץ עקב הקו האופוזיציוני הנקוט בידי חבריו, הוא דרש מברוביץ ואגמון לגלות נאמנות לתנועה אחרת יוסקו נגדם מלאו המסקנות.

המשפט הוסיף שמן למדורת אי האמון ההדדי בין שני הצדדים. על רקע זה נמלו בחודשים האחרונים לקיום הקיבוץ אנשי קו התנועה אליהו יקיר וצבי דקל את הובלת הקיבוץ, כיוון שהנהגת השמאל בקיבוץ הבינה "כי הדברים מתפתחים לקראת שואה", וכי אולי אנשי קו התנועה יצילו את הקיבוץ. זאת הייתה הסיבה שצבי דקל החליף את אגמון בתפקיד המזכיר. בתקופה זו התנהל המאבק לקבלת השלמה בשני מסלולים האחד גלוי מול מוסדות התנועה באופן המקובל, והשני סמוי.

הערוץ הסמוי נוהל ע"י אנשי קו התנועה ובו התנהלו מגעים בלתי פורמאליים בניסיון לפתור את הבעיה. בסופו של דבר הצליחו נציגי הקיבוץ לשכנע את מזכירות הקבה"א בדחיפות הבעיה, והראל נכנסה לרשימת המקרים הדחופים. אולם גם אז "הסחבת" נמשכה וההכרעה בעניין ההשלמה נדחתה שוב ושוב. יקיר כותב שהתחושה הייתה "כי לא מגלים לנו את הכל".⁶²

במאי 1955 נסע יקיר לביקור בבית הוריו בגרמניה.⁶³ דקל המשיך בניסיונותיו לשכנע את מוסדות הקבה"א בדחיפות הבעיה.

במכתב שכתב ליקיר הוא סיפר על פגישה בה השתתף עם מזכירות הקבה"א בראשית אוגוסט 1955, ובישיבה זו הוא הסביר לחברי המזכירות "על חומרת המצב אליו נתדרדר הקבוץ מבחינה חברתית, תרבותית ומשקית", הוא תיאר את עזיבתם של עשרים חברים ואת מצבה העגום של קבוצת הילדים הבוגרת בהראל, שממנה נותרו שלושה ילדים לאחר שארבעה עזבו עם הוריהם. בסוף ישיבת מזכירות הקבה"א נקבע שיש להגיש להראל עזרה מיידית ודחופה⁶⁴ ואכן בישיבת

המזכירות הבאה שהתקיימה ב-19.8.1955 הוחלט לשלוח להראל השלמה של גרעין ברזילאי, כמו

גם להקים פלוגת עזרה שתגיע לקבוץ לחצי שנה.⁶⁵

דקל ציין במכתבו שלמרות החלטת מזכירות הקבה"א הוא נשאר פסימי בנוגע לסיכויים שההשלמה תגיע להראל, ראשית, כיוון שהחלטה זו נפלה בניגוד לעמדתו של יערי שהוא "המוציא והמביא בתנועה, ודעתו היא שכל עוד יענקלה, דב ודני יושבים בהראל הקיבוץ לא יוכל להבריא". ושנית, עקב שיחה שדקל קיים עם יהודה בן-חורין,⁶⁶ שהיה רכז ועדת חברה ויד ימינו של חזן בכל הנוגע ליחסי התנועה עם הראל.⁶⁷ השיחה עם יהודה בן-חורין "זעזעה" את דקל, ובה בן-חורין אמר לו:

"השתדל להרחיק מהר ככל האפשר את יענקלה מהקיבוץ ואפילו ע"י לחץ עליו אישית או ירידה לחייו דרך אישתו. כלומר לחייב את מרים להיכנס לעבוד בבית הילדים מחדש דבר שיביאנה לידי החלטת עזיבה. דבר זה יחיש את בואה של ההשלמה כיוון שגם עכשיו התנועה עוד לא שלמה עם העובדה שיענקלה ימצא במקום שתינתן בו השלמה תנועתית".⁶⁸

יש לציין שיהודה בן-חורין הכחיש את הדברים המיוחסים לו.⁶⁹ אולם מזכירות הקבה"א במסמך רשמי כאשר סכמה את הפרשה, והתייחסה למכתבו של דקל, לא הכחישה באופן מפורש את הנאמר בו.⁷⁰ בנוסף חשוב לזכור שכותב המכתב, דקל, צידד בעמדות התנועה, הוא לא התכוון לחשוף בפומבי את דבריו של בן-חורין, אחרת היה מספר על כך בשיחת קיבוץ כדי להרעיד את אמות הסייפים, הוא בחר לכתוב על כך באופן דיסקטי לידידו ששהה בגרמניה. דבריו של חזן שנאמרו בישיבת הועד הפועל ב-23.9.1955 מאששים את דבריו של דקל לגבי הקו שהיה נקוט בידי הנהגת התנועה. חזן אמר "ראינו שיש חברים שהשפעתם הורסת...לא רצינו לתת להם השלמה מהתנועה החינוכית, כדי לא לתת להם דריסת רגל לתנועה, הייתה דעה במזכירות לתת להם השלמה מבלי להוציא את יעקב"⁷¹. מדבריו של חזן ניתן להבין שלמרות שהייתה דעה במזכירות שיש לשלוח לקיבוץ השלמה למרות שיעקב אגמון נמצא בו, והיא התקבלה ברוב

קולות בישיבתה מה19.8.1955, חזן ויערי התנגדו לעמדה זו ולכן היא נשארה בגדר של דעה כפי שחזן ציין. מכל הנאמר ניתן להקיש שדקל לא בדה את דבריו מהרהורי לבו, אלא היו דברים בגו.

בכל מקרה לאחר המפגש עם מזכירות התנועה חזר דקל לקיבוצו ובישר בשיחת הקיבוץ על החלטת התנועה לשלוח להראל השלמה איכותית, ועד לבוא של השלמה, ישלח הקבה"א פלוגת עזרה לקיבוץ. השיחה הייתה סוערת ובה הודיעו החברים שחייב להימצא פתרון מידי, אחרת הם לא יוכלו להישאר בהראל. לאחר שבועיים הגיעו להראל שלמה רוזן שריכוז את מחלקת הכלכלה

בקבה"א ונתן פלד מזכיר התנועה. הם בישרו שנקבעה להראל השלמה ברזילאית שתתחיל להתקבץ בהראל בחודש ינואר, ועד ינואר תינתן לקיבוץ פלוגת עזרה. רוזן ופלד גם הודו בשיחה כי הצבעת חברי הראל להסתדרות ולכנסת הוכיחו כי הם חברי מפ"ם, בניגוד לחששות שהיו לקבה"א על התארגנות מחתרית בהראל. בתקופה זו המצוקה שהשתררה בקיבוץ הייתה גדולה עקב גל העזיבות, גידול בעבודה השכירה, ועדות שהפסיקו לפעול,⁷² מצב השרותים ובתי הילדים שהפך לבלתי אנושי, ורמת חיים הנמוכה. כל הגורמים האלה בנוסף לקונפליקט עם התנועה יצרו מצב שבחודשי הקיץ של שנת 1955 "הגיעו חברי הראל לאפיסת כוחות פיזית ונפשית, ועל ציבור החברים השתלט ייאוש כללי והדיבורים על פרוק ועזיבה הפכו לשיחת היום".⁷³

יש מקום להניח שביקורם המשותף של רוזן ופלד הפיחו תקווה בלב חברי הקיבוץ המיואשים והשבורים, אולם כמו במרגדיה יוונית נמצא מכתבו של דקל לפני שנשלח ליקיר, וחשף בפני חברי הקיבוץ את העובדה שלהראל לא תינתן השלמה תנועתית כל עוד אגמון חבר בהראל. התוצאה הייתה החלטתם של חברים מרכזיים על עזיבת הקבוץ ובעקבותיהם החליטו לעזוב עוד חברים. הנהגת הקבה"א ומחלקת הכלכלה בראשותו של שלמה רוזן הגיעו להראל לנסות לעצור את המפולת, אולם ניסיונותיהם לא צלחו, חזן נאם בפני חברי הקבוץ, אולם נאומו רק החיש את עזיבת החברים. בקיבוץ נותרו 20-25 חברים שבסופו של דבר לא ראו את עצמם כגרעין שיוכל להוביל את חידוש הקיבוץ ולכן החליטו להתפזר לקיבוצים שונים.⁷⁴

בספטמבר 1955 פירוק הקיבוץ היה לעובדה. לאחר הפירוק החליטו בקבה"א לשלוח בדחיפות, להראל השלמה ישראלית שהייתה אמורה להגיע ליסעור, כדי ליישב מחדש את הקיבוץ.⁷⁵ יש

להדגיש שלאחר התפוררות הראל התפוררו חבריו- חלקם הלך לקיבוצים,⁷⁶ וחלקם פנה לערים ומרביתם "הצטרפו לסניפי מפ"ם בת"א וברחובות", איש מהם לא "הצטרף לשורות מק"י".⁷⁷

השתלשלות הפרשה אכן חושפת את עומק הקונפליקט ואת פערי התפישות והגיל בין הנהגת הקבה"א וחברי קיבוץ הראל. פערים אלה בזמן אחר ובסיטואציה אחרת היו עשויים להיפתר באופן יותר מרוכך על רקע של משפטי פראג שהיווה את הזרז והעילה ליציאת ההנהגה ההיסטורית של הקבה"א למאבק הישרדות בשמאל העולה בתנועה ובמפלגה בכלים אדמיניסטרטיביים, כלים שבאופן טבעי פגמו בניסיונות הגישור ובשיקול הדעת של ההנהגה שנאבקה על עתידה. מולם התייצבו חברי הראל הצעירים והנהגתו, שדעותיהם, סגנונם וחוסר ניסיונם ניתב אותם לקונפליקט שהלך והסלים. הקיבוץ הפוליטי, הקיבוץ שעשאב את מקור כוחו מתנועת השוה"צ, קרס באחת. סיום הסאגה הזו התרחשה בספטמבר 1955 אולם מקורותיה והתהליך שהלך והחריף מצויים אי שם בראשית שנות ה-50.

פרק רביעי: קונפליקט ומשבר בין קיבוץ הראל להנהגת הקבה"א -דיון סביב

המחלוקת בגישות הפרשניות, בסוגיית האחריות לפירוק הקבוץ

א. הצגת הנושא והסבר על אופן הצגת העבודה

ייחודו של הקונפליקט בין הנהגת הקבה"א לקיבוץ הראל הוא בהתפוררות הקיבוץ ופירוקו, אשר היה קו שבר ונקודת ציון בתולדות התנועה. כיוון שתופעה כזו לא היתה מוכרת עד אז. בקונפליקטים דומים על רקע אידיאולוגי בקיבוצים צעירים אשר התרחשו בעקבות משפט פראג הצליחה הנהגת הקבה"א יחד עם מזכירות הקיבוץ להרחיק את חברי הקיבוץ שתמכו בסנה ומדיניותו מהקיבוץ. קיבוצים כגון: כרמיה, שובל וזיקים נפגעו מהמהלך באופן קשה ביותר,¹ כאשר בכרמיה 25 אחוז מהחברים עזבו את הקיבוץ.² אולם הקיבוצים נשארו על תלם והתאוששו אט אט.

דומה שהנהגת הקבה"א הופתעה מההתפוררות הדרמטית של הראל למרות האיתותים הברורים, שנשלחו ע"י אנשי קו התנועה בהראל להנהגת הקבה"א. ההפתעה של חברי הקיבוצים בתנועה שהיו מרוחקים ממרכזי קבלת ההחלטות היתה מוחלטת. מאז נזרה התנועה ונקטה יתר מתינות, ואף קיבוץ או חבר מקיבוץ מסוים לא הוצא על רקע אידיאולוגי, ציין יערי בראיון שנערך עמו בשנת 1978.³

פרשת קיבוץ הראל עלתה לכותרות מידי מספר שנים, ולא נתנה מנוח להנהגה ההיסטורית. דומה שפרשה זו, המשיכה להעסיק את הציבור עקב סיומה המראגי וכיוון שהנהגת התנועה לא חפצה לנתח באופן יסודי את המקור לפירוק הקיבוץ כפי שאמר יערי,⁴ משהו נשאר לא ברור ומעורפל והוא הזמין את התקשורת לעסוק בפרשה.⁵ עוזבי הראל אשר חשו שגורשו מקיבוצם ע"י מזכירות הקבה"א, סיפרו או כתבו בהודמנויות שונות על הפרשה.⁶

סוף המשבר היווה את ראשית הדרך לעיצוב הנרטיב ההיסטורי, תוך מאבק על התודעה הציבורית בנוגע "לפרשת הראל". התפוררות הקיבוץ גרמה באופן טבעי לשני הצדדים להאשים אחד את משנהו באחריות לפירוקו. הנהגת התנועה האשימה את הנהגת הקיבוץ באחריות להתפוררותו,

יערי מען ע"הראל היא פרשה עגומה למדי, הזרות שטיפחו ראשי הקיבוץ הזה לתנועה....הבשילה פרי ביאושים....האנשים הללו שעמדו בראש הקיבוץ חתרו בכל האמצעים שברשותם, כדי להביא את העניינים לידי משבר. משהגיעו עדי משבר, חלה שם התפרקות מאורגנת".⁷ חברי הקיבוץ האשימו את הנהגת הקבה"א באחריות לפירוקו. פירוק שנגרם עקב אמצעי ענישה שהטילה הנהגת הקבה"א על הקיבוץ, עקב קונפליקט על דעות פוליטיות, אמצעים אלה התבטאו בעיקר באי שליחת השלמה איכותית לקיבוץ, השלמה שהייתה סם חיים לקיבוץ.⁸

המחקר שנכתב בעקבות הפרשה ניסה אף הוא להתחקות אחרי הגורמים להתפוררות הקיבוץ, תוך מאמץ לשחזר את העובדות ההיסטוריות מבעד לערפל הזמן. הגישה השלטת במחקר, אודות הפרשה מאששת את פרשנותה של הנהגת התנועה. בן-חורין במחקרו טוען שהסיבה המרכזית להתפוררות הקיבוץ, נעוצה בהתנהלותה של הנהגת הקיבוץ. שבחרה לעסוק במטרות פוליטיות על פני בניין הקיבוץ, הוא מגדיר את שינוי אופי פעילותה, כ"העתקת מטרות".⁹

העיון במקורות בני התקופה, ומתקופות מאוחרות יותר מעלה אפשרות נוספת. אפשרות הגורסת ומטילה את האחריות לפירוק הקיבוץ על הנהגת הקבה"א, וכזאת היא תומכת בפרשנות חברי הראל.

בפרק האחרון שהוא גם המרכזי בעבודתי, אדון בהתפתחות הקונפליקט, בברור עמדות הצדדים בסוגיה, תוך הצגת מחקרו של בן-חורין ופרשנותי בסוגיית פרשת הראל.

ב. גישת הנהגת הקבה"א בסוגיית התפוררות הקיבוץ

המסמך הרשמי של התנועה שסיכם את "פרשת הראל" פורסם ב-27.10.1955 כחודש לאחר פירוק הקיבוץ. המסמך נפתח בהסבר על עזיבתם המראגית של חברי קיבוץ הראל ועל המשימה שבפניה ניצב הקבה"א והוא בניית הקיבוץ מהיסוד. המסמך מתאר את טענתם של חברי הראל שגרסו שפרשת קיבוץ הראל הייתה "מזימה של מוסדות התנועה להרוס את הקיבוץ".¹⁰

אך על מוסדות הקבה"א לא הייתה מקובלת טענה זו והם רואים "בחבר מסוים מהקיבוץ (הכוונה לאגמון תוספת שלי, ד.ג.) כאחראי העיקרי לאסון שהתרחש בהראל".

כותבי המסמך שאלו מה היו הגורמים לפרוק הקבוצה? ובתשובתם הם מסבירים את הרוח האופוזיציונית שנקט הקיבוץ מראשית דרכו ועד פירוקו. למרות זיקתו הרופפת של הראל לקב"א החליטה מזכירות הקב"א לנקוט בקו סובלני כלפי הקיבוץ מתוך תקווה שפעולות הסברה יחד עם הדרכה מתאימה יגרמו לשינוי מגמה. אך ניסיונות אלה לא צלחו כיוון שהמנהיגות בהראל טיפחה כל הזמן עמדה אופוזיציונית, לגבי העמדות המדיניות והפוליטיות של המפלגה והתנועה. הנהגה זו העמיקה את התהום בין הצדדים כאשר טענה שהקב"א מפעיל לחץ כלכלי על הקיבוץ ומחניקו ע"י מניעת השלמה.

חלקו האחרון של המסמך דן בסוגיית ההשלמה להראל. בו מצוין שכל הקיבוצים הצעירים סובלים ממחסור בכוח אדם, ולמרות הקשיים המיוחדים שהיו בהראל במתן השלמה עקב "החשש ואי האמון שהיה קיים במזכירות לגבי החינוך וההדרכה שיינתנו בהראל לגוף תנועתי צעיר". למרות הכל גישת מזכירות הקב"א הייתה שאין למנוע מהראל את העזרה ההכרחית בכוח אדם, תוך מאבק על שינוי דמותו של הקיבוץ.

לכן בינואר, ובדצמבר 1954 נשלחו להראל שתי חברות נוער. ביוני 1955 הודיעו להראל על "החלטה עקרונית" לשלוח לקיבוץ השלמה תנועתית, ובספטמבר 1955 נמסר שההשלמה התנועתית תגיע במרץ 1956. כמו כן הדגישו כותבי המסמך את העזרה הכספית והמשקית שניתנה לקיבוץ במידה רבה, ולכן הם קבעו בביטחון "שלא הייתה שום סיבה להתמוטטות הקיבוץ, התמוטטות זו נבעה עקב החתירה של הנהגת הקיבוץ תחת יסודות התנועה, והיא גרמה להתמוטטות כושר עמידתם של חברי הקיבוץ...כל ניסיון לקיים אופוזיציה בעלת יעוד עצמאי בתנועה-סופה כליון לקיבוץ ונושאה".¹¹

בבואנו לנתח את מהותו של המסמך "פרשת הראל", ניתן להצביע על מגמתו שהיא לזכות את התנועה מאחריות להתמוטטות הראל, תוך הפניית אצבע מאשימה כלפי הנהגת הקיבוץ באחריותה לפירוקו. המסמך כתוב ככתב הגנה אשר מנסה להזים את מענת חברי הראל שמוסדות התנועה אחראים להתפוררות הקבוצה תוך מניעת השלמה. הקו המנחה של המסמך הוא הדגשת הרוח האופוזיציונית שאפיינה את הראל מראשיתו, ואותו הובילה הנהגת השמאל בקבוץ בראשותו של יעקב אגמון. רוח אשר הגיעה לכלל גיבוש ועוצמה בעת משפט פראג ובמהלך

השנים אחריו. חוסר האמון שנוצר בין הצדדים הקשה על מתן ההשלמה, אולם גם לסוגיה זו נמצא פתרון בספטמבר 1955.

סיכום המסמך קובע שאין לסטות מדרכה של התנועה, והסטייה שהייתה בהראל היא אשר גרמה לפירוקו. מהמסמך ניתן ללמוד גם על סימני השאלה שהיו נחלתם של מנסחיו ועל האירוע הטראומתי שעבר על הנהגת התנועה והראיה לכך היא העובדה שהוא מנוסח ככתב הגנה. בנוגע לקבלת ההשלמה האיכותית לקיבוץ, שהיוותה את סלע המחלוקת והייתה הזרז המרכזי שבעטיו התפרק הקיבוץ, המפתח בסופו של דבר היה בידי חזן ויערי שהתנגדו לתת השלמה לקיבוץ.

חזן אמר בישיבת הוועד הפועל ב־23.9.55 ימים ספורים לאחר פירוק הקבוץ: "לא רצינו לתת להם השלמה מהתנועה החינוכית, כדי לא לתת להם דריסת רגל לתנועה".¹² אף יערי התנגד למתן ההשלמה,¹³ גישתו הייתה ש"אם הדרכת גרעין להשלמה נמסרת לידי חברה, שקימה מחתרת מק"יסטית בהראל, אין ספק שלא יימצא גרעין השלמה כזה, שיכול היה להוציא קיבוץ כמו הראל מהמיצר. אני בטוח שהאנשים הללו שעמדו בראש הראל, חתרו בכל האמצעים שברשותם, כדי להביא את העניינים לידי משבר".¹⁴

אולם בניגוד לעמדתם באוגוסט 1955 החליטה מזכירות הקבה"א לשלוח להראל השלמה תנועתית.¹⁵ יש להניח שהחלטה זו נבעה משלושה מניעים:

הראשון היה עקב השדרים המפורשים של אנשי קו-התנועה, על מצבו הקשה של הקיבוץ, שעומד על בלימה.

השני: נבע מקבלת גישתו של צבי דקל מזכיר הראל בחודשים האחרונים לקיום הקבוץ שסבר שההשלמה התנועתית עשויה לשנות את מאזן הכוחות בקיבוץ בין אנשי השמאל ואנשי קו התנועה.

השלישי: היה הבנתם שהחשש ממחלת סנהאיסטית בקיבוץ אין לה על מה להסתמך,

וחוץ מ-4-5 חברים שעזבו כבר בקיץ 1954 את הראל והצטרפו למחנה של סנה,¹⁶ שאר חברי הקיבוץ נשארו נאמנים לדרכה של מפ"ם, ותוצאות ההצבעה בבחירות להסתדרות ולכנסת שהתקיימו בקיץ 1955 אישרו את הדבר כפי שציינו בשיחת הקיבוץ פלד ורוזן.

אולם כיוון שיערי וחזן התנגדו למתן ההשלמה סימן שאלה ריחף על תוקף ההחלטה, כפי שאמר בן-חורין לדקל.¹⁷ בבואנו לבחון את גישתם של יערי וחזן ניתן לומר שלמרות השינויים שעברה המפלגה לאחר פילוגה באוגוסט 1954,¹⁸ למרות הצבעת חברי הראל לכנסת ולהסתדרות, ולמרות מצבו האנוש של הקיבוץ. חזן ויערי המשיכו לדבוק בגישה שהובילה הנהגת התנועה ממשפטי פראג, גישה אשר הסתמכה על ניתוח המצב שאמר שכל עוד הנהגה השמאל בהראל ממשיכה לחיות בקיבוץ, הקיבוץ לא יקבל השלמה תנועתית, כיוון שזו עשויה להשפיע על גרעין ההשלמה בכיוונים לא רצויים לתנועה.

כיצד התמודדו קברניטי הקבה"א עם פירוק הראל? על כך ניתן ללמוד מהראיונות שנערכו עמם במהלך השנים:

א. יעקב חזן- זאב צחור הביוגרף של חזן גורס "שבעוד יערי התייחס לטיעוני השמאלנים, התווכח וענה להם. חזן התעלם מהם וקיבל על עצמו את תפקיד "מטאמא הברזל" והמטרה הייתה להתגבר על השמאלנים. הוא נסע מקיבוץ לקיבוץ וברוח הקולקטיביות הרעיונית, נאם, שוחח והתווכח אך לבסוף דרש נאמנות לדרך". חזן בנה מטה מצומצם של נאמניו לטיפול בנושא שכלל את: ברוך רבינוב, יהודה בן-חורין, נתן פלד, מאיר תלמי ושלמה רוזן.¹⁹ ברעיון שערך עמו מיכה לין, חזן העיד על עצמו שהיה אחראי "להוצאתם של קרוב ל-200 איש" מהתנועה.²⁰ בתוכנית חיים שכאלה הוא נקב במספר של 256 איש.²¹

בראיון שהעניק לנועה לין, חזן העיד שקיבוץ הראל:

"היה אחד הקיבוצים הכי טובים.....מבחינה חברתית, מבחינת בנין

הקיבוץ, מבחינת יכולתם של האנשים ומבחינת יכולתם

האנושית.....הקיבוץ היה פעיל ער ורענן. ברם הנהגת הקיבוץ

הייתה קרובה בדעותיה לסנה, והשפיעה על מרבית חברי הקיבוץ,

ולמרות זאת פרט לחבר אחד הקיבוץ נשאר נאמן לדרכה של התנועה. חזן ציין שבשיחות שהוא וחבריו ניהלו עם חברי הראל הם לא הצליחו להגיע לפשרה, כיוון שנהגת הקיבוץ לא שיתפה פעולה עם מזכירות הקבה"א, כמו בקיבוצים אחרים שם הייתה תופעה דומה. חברי המזכירות לא היו מוכנים לקבל בתנועה דעות אנטי ציונית שמבטלות אותנו בפני העולם הקומוניסטי. פירוק הראל כאב לכולם אך לא הייתה ברירה. גם כיום הייתי נוהג באותו אופן...אני חושב שאז הצלנו את התנועה כי זה התחיל להתפשט וכמעט היה לארגון ארצי כדרכה של מערכת פוליטית. היינו יכולים להגיע לפילוגי".²²

חזן נשאל לגבי האשמת התנועה שהיא לא הדריכה את המשק ומנעה השלמות, תשובתו הייתה שבנוגע להדרכה ועזרה כלכלית לכל אורך הדרך סייענו להראל, ו"לא הפכנו את המלחמות הפוליטיות ללחצים משקיים וכלכליים", אולם בנוגע לגרעין השלמה התנועה מנעה מהקיבוץ השלמה, כיוון שחששה שהקיבוץ יעזוב את התנועה ויחבור לסנה ולמחנהו.²³ בראיון שהעניק חזן לצבי בן-חורין הוא גרס שהתנאי שהתנועה התנתה היה שהקיבוץ יקבל השלמה רק עם יערוך בירור פנימי ויוציא מתוכו את הנהגת השמאל אשר סוחפת אחריה את הקיבוץ אל מחנה סנה שכופר בציונות. "זאת הייתה מלחמה גלויה. איך יכולנו לשלוח השלמה, שבסופו של דבר תחזק את מחנה היריב".²⁴

ג. מאיר יערי- בראיון שנתן יערי לישראל זמיר בשנת 1978 הוא מכה על חמא, לדעתו כל פרשת הראל הייתה:

"שגיאה חמורה...אני מודה בשגיאתנו. היינו חלשים, היינו חסרי סובלנות לשמור את חברי הראל שיישארו בפנים. עשינו את ההפך ממה שצריכים היינו לעשות. החבר שטיפל בקיבוץ וניהל אז את מחלקת החברה היה יקה, שנהג כקצין פרוסי ביחס אליהם. מקבוץ הראל הוצאנו חברים מאוד מוכשרים כמו: דני קרוון ויענקלה

אגמון שנשאר במפ"ס. היום בקבה"א נוהגים בפרשות דומות
נוהרים מפעולות אלה "כמו מפני אש". לכן מאז פרשת הראל לא
הוצאו אף קיבוץ וטוב עשינו. יערי סבר "שתקופת הסנהאיזם
הייתה התקופה האומללה ביותר בתולדות התנועה... אך בסופו של
דבר סנה היה זה שדחף אותנו לפעול בדרך שפעלנו".²⁵

ג. מאיר תלמי: שהיה מראשי המנגנון התנועתי של הקבה"א, הדגיש שדעתו הייתה שונה מזו של
חזן, גם בזמן בפרשת הראל וגם בזמן הראיון שנערך בשנת 1983, תלמי התרשם "שבעניין זה אולי
עשינו אי-צדק לאנשים". הסיבה הייתה שחברי הראל היו קרובים בדעותיהם לסנה, אך בסופו
של דבר לא חברו אליו כאשר עזב את מפ"ס והקים את חטיבת השמאל. לדעתו המהלך של
הוצאת חברים מהקבה"א היה מהלך בלתי נמנע כיוון שהתנועה הייתה בסכנה בזמן פרשת סנה.²⁶
עמדה דומה לזו של תלמי הציג גם שלמה רוזן שהיה רכז מחלקת הכלכלה של הקבה"א, בתוכנית
חיים שכאלה עם חזן.²⁷

ד. נתן פלד: שהיה מזכיר הקבה"א בין השנים 1950-1955 גרס "שהקבה"א מתוך לימוד וניסיון
של פרשיות דומות בעבר הגיע למסקנה, שכדי להציל ולהבריא את הקיבוצים יש להוציא
מתוכם את האנשים שהכריעו נגד עמדת התנועה. לכן הקו התנועתי בסוגיה זו היה קשה
ואכזרי". הקבוצה שהנהיגה את הראל התנגדה לקו התנועתי והייתה קרובה בדעותיה לקבוצת
סנה, החשש של הנהגת הקבה"א היה מפני נמישת הציונות וסכנה למפלגה. תקוות מזכירות
הקבה"א הייתה שבמאבק שניהלה מול הראל היא תצליח לשכנע את רוב הקיבוץ להיות נאמן
לדרכה של התנועה. בנוגע לסוגיית השלמות פלד סבר שמענות הקיבוץ אינן נכונות והקיבוץ
קיבל השלמה אחת שעזבה, והשלמה אחרת לא יועדה לקיבוץ. בנוגע לפירוק הקיבוץ סבור
פלד שאולי אם הקבה"א היה מציב בשלב מוקדם יותר את החברים בפני ברירה ואומר
לחברים שמאמינים בברה"מ בסנה ובמק"י לעזוב היה ניתן להציל את הקיבוץ.
פלד מסכם:

"שיכול להיות שהקבה"א גם כן עשה שגיאות, סוף סוף כולנו בני-
אדם...יתכן שהיה אפשר לעשות את הדברים ביתר מתינות. אולי

אנחנו קצת הגזמנו בתחושת הסכנה. אך ביסודו של דבר המהלך היה הכרחי. אך גם יעקב אגמון שביסודו של דבר נשאר איש תנועת הפועלים הציונית סוציאליסטית, אך לחם ופעל כל הזמן באגף השמאלי שמאלני, היה יכול לנקוט בדרך אחרת באותה התקופה. זאת הייתה פרשה פוליטית ואידיאולוגית טראגית, שהושפעה מהמצב הפנימי בתנועת הפועלים בארץ, תוך כדי התפכחות מהרומן האומלל שלנו עם ברה"מ".²⁸

ד. מרדכי בנטוב: שהיה בתקופה זו עורך על המשמר מסביר שקיבוץ הראל היה בהשקפותיו קיבוץ שדגל בעמדות השמאל מבית מדרשם של סנה וריפתין. בקבה"א היה חשש גם שחברי הראל הם סוכנים של הקומוניסטים ומקיימים קשרים עם המפלגה הקומוניסטית והשגרירות הסובייטית. התחושה הייתה שבהראל "מסתירים את האמת, וכאשר לא מאמינים איש לרעהו קשה מאוד למצוא דרך טיפול נכונה". בנטוב סבור "שפירוק הקיבוץ לא היה מוצדק, מה שקרה שלחצו על הקיבוץ והציקו להם עד שהם התפרקו. היה ניתן לדרוש מהם שיתאימו את עצמם להחלטות התנועה".²⁹

לסיכום דעותיהם של מנהיגי התנועה בתקופה הנידונה ניתן לומר:

א. קיימת תמימות דעים בנוגע למהות המאבק בסנהאיזם שנסב סביב הסכנה, שמנהיגי התנועה ראו בגורמים המקורבים לסנה. החשש היה מפני סחף בקיבוצים הצעירים בעיקר, שיביא לנטישת הציונות וסכנת פילוג בתנועה ובמפלגה. לכן היה חיוני להוציא מקרב הקבה"א את אותם חברים שתמכו בסנה.

ב. בנוגע להתנהלותה של הנהגת קיבוץ הראל סבורים חזן ופלד שהנהגת הקיבוץ קבעה את דמותו והייתה קרובה בדעותיה לסנה, השפעתה ניכרה על מרבית חברי הקיבוץ. אך בניגוד לקיבוצים אחרים שם היו חברים שחתרו תחת אושיות הקבה"א כיוון שהיו קשורים למק"י, בהראל פרט לחבר אחד הקיבוץ היה נאמן לדרכה של התנועה, אך תוך תמיכה בסנה ורעיונותיו, לכן הנהגת הקבה"א לא הצליחה להגיע לפשרה עם חברי הראל. עמדתה הייתה שאסור לקבל בתנועה חברים עם דעות אנטי ציונית.

ג. בנוגע לסוגיית השלמת הקיבוץ ע"י גרעין תנועתי יש סתירה בין דברי חזן ופלד.

חזן טען, שבנוגע לגרעין השלמה הקבה"א לא היה מוכן לשלוח גרעין תנועתי להראל כיוון שהיה חשש שהקיבוץ יעזוב ויערוק למחנה של סנה או ישפיע על גרעין ההשלמה בכיוונים לא רצויים, לכן התנועה קבעה תנאי שהקיבוץ יקבל השלמה רק בתנאי שיערוך בירור פנימי ויוציא מתוכו את הנהגת השמאל. לעומתו גורס פלד שנשלחה להראל השלמה אחת שעזובה, והשלמות אחרות יועדו לקיבוצים אחרים.

ד. בנוגע לפירוק הקיבוץ חזן הוא היחיד שאף במבט לאחור חשב שדרך פעולתו של הקבה"א הייתה נכונה ביחס לקיבוץ הראל, עקב הדעה הסנהאיסטית בה החזיקו מרבית חברי הקיבוץ. לכן לא היה מנוס מפירוק הקיבוץ. לעומתו יערי, פלד, רוזן, ובנוסף סבורים בדיעבד, שניתן היה לפעול באופן שונה, ביתר מתינות וסובלנות ושנעשו שגיאות באופן הטיפול בקיבוץ. יערי היה הבומה ביותר הוא הגדיר את פעולת הקבה"א כ"שגיאה חמורה".

מעדויות מנהיגי התנועה שנערכו כ-25 שנים לאחר סיום הפרשה ניתן לראות שיש מתאם גבוה בין גישתם בזמן הראיונות ובזמן סיום הפרשה בנוגע לדרך המאבק בסנהאיזם, הוצאת חברים שתמכו בסנה, באופן התנהלותה של הנהגת הראל, ובסוגיית אי מתן ההשלמה לקיבוץ עקב דעותיו. שינוי בעמדות מנהיגי התנועה פרט לחזן ניתן לראות בנוגע לאופן הטיפול בהראל, המרואיינים סבורים שהיה ניתן לפעול בדרך אחרת יותר מתונה וסובלנית. גישה זו עומדת בסתירה למתאם שקיים בשלושת הסוגיות הראשונות שתומכות באופי המאבק של הנהגת התנועה, לכן היא מצביעה על סוג של חרטה שלאחר מעשה.

בבואנו לבחון אילו לקחים לטווח הארוך הופקו בקבה"א מפירוק הקיבוץ יש ללכת בעקבות יערי שגורס שלאחר פרשת הראל, אף קיבוץ, ואף חבר לא הוצא מהקבה"א על רקע אידיאולוגי.³⁰ הדוגמאות הבולטות ביותר היו הקיבוצים כרם שלום, הראל (הקיבוץ שהוקם לאחר הפרוק), שדה יואב וגבולות בהם בבחירות שהתקיימו בדצמבר 1974 מפלגת מוקד זכתה בהם לרוב, ולא ננקטו נגדם אמצעים אדמיניסטרטיביים.³¹ יערי התייחס לקיבוץ הצעיר כרם-שלום שבמאי 1977 מרבית חבריו תמכו במפלגת של"י ולמרות אופן הצבעתם, מזכירות הקבה"א לא הוציאה את חברי

הקיבוץ מהקבה"א.³²

ג. גישת מחקרו של בן-חורין בסוגיית התפוררות הקבוץ

בן-חורין חקר את תהליכי ההתפוררות של קבוצות מייסדים בקיבוצים. הוא מציין: "מתוך 134 קיבוצים שנוסדו בין השנים 1930-1948 התפוררו 12 קבוצות מייסדים. אלו לא הצליחו להקים משק המפרנס את עובדיו, ולגדל דור של ממשיכים, כדי להשיג מידה מסוימת של אוטונומיה המצמצמת את התלות במשאבים פיזיים ואנושיים הבאים מן החוץ".³³

חלק מהמחקר היה מוקדש לנושא "העתקת מטרות", ובו בן-חורין מגדיר "כבלתי יעילה מנהיגות קיבוצית, המקדישה את עיקר כוחה ומרצה למשימות חיצוניות (תנועה, פוליטיקה). עניין זה קשור בהעתקת מטרות, כאשר הקיבוץ איננו עוד מטרה בפני עצמה".³⁴ על הרקע הזה נבחר קיבוץ הראל להשתתף במחקר כיוון שלדעת בן-חורין "תופעת העתקת המטרות קיבלה בהראל, ממדים נרחבים, והקיפה את מרביתה של הקבוצה המייסדת, ואת מרבית הפוטנציאל המנהיגותי".³⁵ העתקת מטרות זו היוותה את הגורם המרכזי להתפוררות הקיבוץ.

בן-חורין מסביר שאת קיבוץ הראל ייסדו ארבעה גרעינים. שלושה התחנכו במסגרת עלית הנוער ואחד הגיעה מצפון ת"א. בשנתיים הראשונות בני עלית הנוער הובילו את הקיבוץ ברוח האקטיביזם מבית מדרשו של הפלמ"ח והקיבוץ המאוחד. לאחר שנתיים "עברה ההשפעה לידי החלק העירוני האינטלקטואלי, ומאז חל מפנה בכיוון למחשבה אקטיביסטית-שמאלנית". הגרעין המוביל של השמאל היה קטן אך חבריו היו בעלי כריזמה וכשרון רב, ובכוח השפעתם הם שכנעו את מרבית חברי הקיבוץ לתמוך בעמדותיהם.

קבוצה זו ניתבה את מירב האנרגיה שלה לפעילות פוליטית ביישובי פרוזדור ירושלים, לקראת מבצעים גדולים כגון 1 במאי ולבחירות, ובמישור הפנים קיבוצי בבירורים פוליטיים, ובמאמרים פובליציסטיים הקשורים לרעיונות המרכזיים לניזום. פעילות זו נעשתה על חשבון העבודה במשק. עבור הנהגת השמאל קבוץ הראל היה, כפי שהתבטאו, "בסיס ומכשיר לפעילות פוליטית".³⁶

בתחום המשקי קיבוץ הראל התבסס על משק מסועף, אולם בעוכריו היה חוסר ידע וניסיון, ומחסור בהדרכה מתאימה, דבר שגרם לכך שהמשק לא היווה מקור לקיום ופרנסה. לכן היה

נדרש לחפש אלטרנטיבות חדשות. אך "הקבוצה הדומיננטית לא הייתה בעלת נטיות משקיות וכל מרצה הושקע בפעילות פוליטית...נוצר מצב שבהראל עיקר תוכן החיים לא היה ביצירה משקית ובמובן זה היינו בעצם כישלון" גרס אחד החברים. בעבודה היה לחץ גדול, לעומת רמת החיים הנמוכה. זרם העויבות היה בלתי פוסק, גם של חברים ותיקים ובעלי תפקידים וכל הניסיונות לקלוע חברים חדשים לקבוצה דרך השלמות נכשל. כתוצאה מכך הופיעו סימני משבר התפוררות ויאווש מהמצב.³⁷

כאמור על "רקע הכישלונות המשקיים והעזובה החברתית, בולטת הפעילות הפוליטית", שאותה מובילה הוועדה הפוליטית. הפעילות הפוליטית גרמה לקונפליקט בין הקיבוץ לקבה"א, כיוון שמנהיגי הראל היו בקשרים עם סנה והנהגת הקבה"א חששה שאנשי סנה מתרחקים מהמסגרת התנועתית ומהציונות תוך ניסיון לפלג את מפ"ם והקבה"א. זה היה הרקע לכך שהקיבוץ האשים את מוסדות התנועה, שהם מעכבים השלמות להראל כיוון שהקיבוץ לא מתיישר לפי הקו התנועתי.

המחלוקת בין הקיבוץ ובין התנועה גרמה להיווצרות שני מחנות בהראל, ול"פילוג" פנימי בקיבוץ. נאמני התנועה מול שוללי עמדות התנועה. ראשית התנהל המאבק רק במישור הפוליטי, אך אט אט הוא גלש לכל תחומי החיים הן במשק והן בחברה. "הוויכוח פילג את הקיבוץ גם מבחינה חברתית",³⁸ נאמני התנועה גרסו ש"הפעילות הפוליטית המוגזמת, להערכתם, מוכרחה להביא להרס הקיבוץ מבחינה משקית וחברתית", הם האשימו את מתנגדי הקו התנועתי, "בפעולות חתרניות, וכי הם רוצים לצרף את הקיבוץ כולו למחנה סנה", בנוגע להשלמה הם טוענו שהקבה"א שלח להראל השלמות וחברות נוער אך הם לא נקלטו באשמת חברי הקיבוץ. לעומתם שוללי הקו התנועתי האשימו את הנהגת הקבה"א במצב הכספי הקשה, בכישלונות במשק ובאי מתן השלמות להראל. באותה תקופה "גבר גל העויבות ורוב העוזבים עברו למק"י...מכאן התפתחו הדברים ככדור שלג במדרון, עזיבה גוררת עזיבה, ענפים במשק מוזנחים ונעזבים, אנדרלמוסיה כללית, גוברת המתיחות החברתית, עד אשר הצדדים אינם יכולים עוד לחיות זה עם

³⁹ זה.

”קיבוץ הראל נכשל בבניין משק מפרנס ומרתק, המהווה כוח משיכה ואתגר הן לחבריו והן למצטרפים, וכתוצאה נכשל גם הניסיון לבנות חברה יציבה... בין גורמי הכישלון תופסת מקום מרכזי המנהיגות, אשר תחילה הייתה שותפה נאמנה ונלהבת לבנות חברה שיתופית ולאחר שנים מעטות העדיפה מטרות פוליטיות מעל המטרה המקורית. עבור מנהיגות זו חדל הקיבוץ להיות מטרה חשובה כשלעצמה והוא הפך להיות בסיס ומכשיר לפעילות פוליטית... גלי העזיבות אשר מוטטו את הקיבוץ היו על הרקע של העתקת מטרות”.⁴⁰

מחקרו של בן-חורין מצביע על כך שמרבית חברי הקיבוץ והנהגתו בפרט, העדיפו לקדם מטרות פוליטיות על בניין הקיבוץ. זאת הייתה סיבת כישלונם של הקיבוץ הן בתחום המשקי והן בתחום חברתי. הפוליטיקה על פי המחקר הייתה מרכז ההוויה בקיבוץ, ואותה הובילה הועדה הפוליטית, שהייתה החשובה והפעילה ביותר בהראל. הפעילות הזו תוך כדי תמיכה בסנה ורעיונותיו גרמו לקונפליקט עם מוסדות התנועה, וסכסוך זה יצר שתי מחנות בהראל, מצדדי הקו התנועתי ושולליו, מחלוקת זו פילגה את הקיבוץ מבחינה חברתית.

בן-חורין מדגיש שפירוק הקיבוץ נבע מהעובדה שעניי המחנות בקיבוץ הגיעו למצב של מתח פנימי לחשדנות הדדית, “עד אשר לא יכלו לחיות זה עם זה”.⁴¹

המסקנה הנובעת ממחקרו של בן-חורין היא שמנהיגות הקיבוץ ש”העתיקה מטרות”, יצרה בעקבותיה שני קונפליקטים שהובילו להתפוררות הקיבוץ. הקונפליקט הראשון היה עם מוסדות התנועה, והוא הוביל לקונפליקט שני עם מצדדי הקו התנועתי בקיבוץ. סכסוך זה הפך לפילוג חברתי, פילוג שעם קץ לקיומו של הקיבוץ. מכאן שמנהיגות זו כשלה בהובלת הקיבוץ לעבר יעדיו המקוריים, והיא האחראית להתפוררותו.

ד. גישת חברי הראל בסוגיית התפוררות הקבוצ

העדויות של חברי הראל לאחר פרוק קיבוץ מתחלקות לשתיים. הסוג הראשון הם מכתבים שכתבו חברי הקיבוץ בעיקר למאיר יערי סמוך לפרוק הקיבוץ, ומיד לאחר פירוקו. הם הביעו את מחאתם על אופן טיפול הקבה"א בפרשה. הסוג השני הנם ראיונות עם חברי הראל שנערכו משנות ה-70 ואילך, לכל מיני עבודות ולעיתונות. עדויות אלה שופכות אור על הפרשה מנקודת מבטם של חברי הקיבוץ.

חברי הראל מספרים שהם התחנכו בתנועת השוב"צ שחינכה אותם להאמין ברעיונות של סטלין שמש העמים, וברה"מ כמולדת שניה העומדת בראש המאבק לשחרור לאומי וסוציאלי.⁴² הם מתארים את נקודת המשבר בין הנהגת הקבה"א ואנשי השמאל בקיבוץ שהייתה בזמן משפטי פראג כאשר מרדכי אורן הואשם בבגידה. הקו הרשמי של הנהגת הקבה"א גרס שאורן אינו אשם, לעומתם מחנה השמאל בהראל האשים אותו בבגידה כיוון שסבר שעולם המהפכה אינו טועה. על רקע זה הנהגת הקבה"א חשדה בחברי הראל שהם מבצעים פעילות חתרנית ולכן הנהגת הקבה"א פעלה באופן אובססיבי נגד הקבוץ, חששה היה שלהנהגת השמאל בהראל תהיה השפעה על תנועת הנוער ועל הקיבוצים הצעירים. שלמה רוזן ובלומה מקובר ממחלקת הכלכלה בקבה"א תמכו בקיבוץ והבינו שהבעיה בהראל אינה פוליטית אלא חברתית אך דעתם לא התקבלה.⁴³ יש לציין את הביקורת הפנימית שהייתה לחלק מהחברי הראל שהיו במיעוט על התנהלותה של הנהגת השמאל בקיבוץ. הביקורת כוונה לשני מישורים הראשונה הייתה במישור האידאולוגי ואילו השניה ביקרה את הסגנון והדרך בה פעלה הנהגת השמאל בהראל, הן בקיבוץ והן מול התנועה. סגנון זה היה בעוכרי הקיבוץ, והייתה לו משמעות רבה במשבר האמון שנוצר בין הראל והנהגת הקבה"א.⁴⁴ מרבית חברי הראל שרואיינו היו בדעה שהבעיה המרכזית שהביאה להתמוטטות הקיבוץ הייתה אי מתן של תוספת כוח אדם משמעותי, בנוסף לחיים קשים, עבודה קשה, רמת חיים נמוכה מאוד והסכסוך המדכא עם התנועה שעבר את הקיבוץ. כאמור הנהגת הקבה"א ברובה חששה שחברי הראל יצטרפו למחנה השמאל. הפחד היה שחברים כמו יענקלה דני ודב שהיו מדריכים נערצים בתנועה והובילו את מחנה השמאל בהראל

תהיה להם השפעה על ההשלמה שתשלח ע"י הקבה"א, לכן הקיבוץ לא קיבל השלמה איכותית

כל עוד הם נמצאו בקיבוץ.⁴⁵

"הנהגת הקבה"א לא תפסה את הגישה הבסיסית של חברי הראל שפעלו בעיקר מחוץ מניעים של מרד בממסד, ובאבות המייסדים, הקולקטיביות הרעיונית נראתה לנו כדיכוי חופש הדיבור, ניסו לדכא את חופש המחשבה, ובהראל זה לא עבד".⁴⁶

חברי הראל מציינים שהמתיחות הפוליטית בין הראל לקבה"א גרמה ראשית למשבר אמון בין הצדדים והקשתה מאוד על ניסיונות ההידברות. הנהגת הקבה"א חששה יותר מאלה שדרשו ויכוח פנימי מאשר מאלה שעזבו את התנועה. המאבק לא היה רעיוני אלא על הסמכות. עקב כך "נתערער גם המצב החברתי" בקיבוץ. "חוסר האמון גרם לבילוש, פתיחת מכתבים, ומעקב אחרי חשודים, תחושת חברי הראל הייתה שהקבה"א מעוניין להחניק את הקיבוץ".⁴⁷ גישת הקבה"א הרשמית הייתה שהקיבוץ אינו מקבל השלמה כיוון שהיא איננה בנמצא, אולם מכתבו של דקל שנמצא "ווידאה לחברי הראל, את אשר חששו ומיאנו להאמין זמן רב, כי לקיבוץ לא ניתנה השלמה עקב שיקולים פוליטיים, ובאילו דרכים ניסו לגרום לעזיבתם של חברים מרכזיים בקיבוץ". נציגי קיבוץ הראל כתבו לחברי הועד הפועל של הקבה"א, מכתב המביע את רחשי ליבם, ובסיכומו הם מביעים את מחאתם.

"הסנקציות הפוליטיות של מזכירות הועד הפועל הביאו להרס הקיבוץ, לא בשל סטייה מדרך המפלגה או התנועה, לא בשל חתירה או פעולה סיעתית. בשל וכוח פוליטי פנימי מלפני שנתיים ומעלה ננקטו סנקציות אלה. הראל לא התפוררה ולא התפרקה. היא חוסלה והאחריות לחיסולה מוטלת על מזכירות הועד הפועל".

בעקבות מציאת המכתב והשיחה שהתקיימה עם חזן עזבו את הקיבוץ למעלה מ-30 חברים, ו-25 החברים שנותרו החליטו לעזוב לאחר זמן קצר.⁴⁸ חברי הראל טענו שהקבה"א היה צריך לטפל בקיבוץ ביתר מתינות והבנה ובמיוחד יעקב חזן ויהודה בן-חורין. כיוון שלמרות שפעילותו הייתה מנוגדת לרוח התנועה, היא נבעה מתסיסה חיובית של אנשים צעירים בראשית שנות העשרים

לחיייהם, חברי הראל לא חצו את הקווים ולא הצטרפו לחטיבת השמאל של סנה. העובדה שכמעט אף חבר מהראל לא הצטרף למק"י, מעלה את השאלה "בשביל מי ומה הייתה נחוצה כל הפרשה של חיסול הקיבוץ" ולכן היה כאן "משגה חמור" במיפול בקיבוץ.⁴⁹ לאחר פירוק הקיבוץ כתב אליהו יקיר שצייד בעמדות התנועה, מכתב ליערי ובו הוא מסכם את הפרשה:

"א. האופוזיציוניות היסודית של הראל לתנועה לקבה"א נבעה

מרפיפות הקשר לתנועה עוד מראשית הקמת הקיבוץ...מוסדות

התנועה לא עשו בשלב זה כל אשר ביכולתם לקרוב הלבבות.

ב. השמאלנות בהראל...הייתה הרת סכנות לתנועה ולשלמות

הקיבוץ. אך לכלל גילוי מחתרת או בגידה לא הגיעה...ראשיה

לא רצו מעולם לצאת מתחומי הקבה"א.

ג. שקיעת השמאלנות...וגורמים אובייקטיביים הביאו להחלשת

הויכוחים האידיאולוגיים בהראל ולהסחת המאבק לקבלת

השלמה. תביעה זו הייתה מוצדקת בחומרתה.

ד. מדיניות הקבה"א שמטרתה הייתה לתת לעניינים להתפתח

מעצמם, למנוע את ההשלמה, נכשלה. קבוץ הראל הגיע לידי

אפיסת כוחות פיזית ונפשית, זרם העזיבות הלך וגבר כשהוא

מזרז את תהליך ההתפוררות.

ה. בפרוץ המשבר גילו נציגי התנועה חוסר גמישות וזריזות

מדהימים, לא נעשה מאמץ מספיק ויסודי למנוע את הפירוק.

ו. באופן אישי אני מילאתי תפקיד מרכזי במאבק נגד

השמאלנות בהראל, תוך נקיטת עמדה בלתי פשרנית וחשדנית

כלפיהם. אולם כאשר אני מסכם פרשה זו נדמה לי כי כולנו

הפרזנו בהערכתנו את חומרת הסכנה הצפויה בהראל ולכן פרוק

הקיבוץ לא היה הכרחי וניתן היה למנוע אותו גם בשעת המשבר

הגדולה ביותר.⁵⁰

סיכום דעותיהם של חברי הראל:

א. חברי הראל מסבירים שתמיכתם בשמאל בעת משפטי פראג ובכלל הנה תוצאה של החינוך השומרי שהם ספגו בתנועה. הם מתארים את משפטי פראג כנקודת השבר בין הקיבוץ והקבה"א על רקע חילוקי דעות אידיאולוגיים.

ב. בנוגע לחשדות הקבה"א כי בהראל התארגנה מחתרת סנהאיסטית. גרסו חברי הראל שלחשדות אלה אין שום בסיס ושחברי הקבוץ לא רצו מעולם לפרוש מן הקבה"א. הם מסבירים את הרוח שאפיינה את הראל כמרד במסד, של אנשים צעירים.

ג. החברים שתמכו בקו התנועתי והיו במיעוט ביקרו את התנהלותה של הנהגת השמאל בקיבוץ. הביקורת כוונה בעיקר בנוגע לסגנון ולדרך בה פעלה הנהגת השמאל בקיבוץ, סגנון שהייתה לו משמעות רבה במשבר האמון בין הצדדים.

ד. חברי הראל סבורים שהסיבה המרכזית להתמוטטות הקיבוץ הייתה אי-קבלת השלמה איכותית. שנבעה ממניעים פוליטיים הקשורים לחששם של מנהיגי התנועה שהשלמה איכותית שתגיע להראל תושפע מהנהגת השמאל בקיבוץ. חברי הראל הטילו את האשמה לפירוק הקיבוץ על מזכירות הועד הפועל של הקבה"א.

ה. לדעת חברי הראל הנהגת הקבה"א הייתה צריכה למפל בקיבוץ בהרבה יותר מתינות והבנה לצורכי הגיל והשעה. סיכומו הכנה של יקיר אשר היה איש קו התנועה מבטא יותר מכל אמירה זו. " נדמה לי כי כולנו הפרזנו בהערכתנו את חומרת הסכנה הצפויה בהראל ולכן פרוק הקיבוץ לא היה הכרחי וניתן היה למנוע אותו גם בשעת המשבר הגדולה ביותר".

ה. גישת מחקרי בסוגיית התפוררות הקבוץ

פרשת קיבוץ הראל העוסקת בקונפליקט ובמשבר בין הנהגת הקבה"א לבין קבוץ הראל בין השנים 1952-1955, מקפלת בתוכה פולמוס החורג מעבר לזמן ולמקום ההתרחשות. פולמוס שניתן לחלקו לשתי תקופות. הראשונה ראשיתה במשפטי פראג עת הנהגת הקבה"א גמרה אומר למפל בשמאל העולה בכלים אדמיניסטרטיביים. קיבוץ הראל שתמך בריפתין וסנה ורעיונותיהם בפומבי, הגיע יחד עם עוד קיבוצים לקונפליקט עם הנהגת התנועה. הקרע שהתהווה

בשלהי 1952 לא אוחה, נהפוך הוא, הוא הפך לנתק שלא גושר מעולם, והסתיים בספטמבר 1955 עם פירוק הקיבוץ. התקופה השנייה החלה לאחר התפוררות הקיבוץ ונמשכה לאורך השנים. היא נבעה בעיקר מהאופן בו התפורר הקיבוץ. אז נשאלה השאלה, "מי אחראי לפירוקו?" הפולמוס בין הקבה"א והראל היה בשני רבדים- הראשון היה ברובד הפרטיקולרי בין התנועה והקיבוץ, ואילו השני כוון לדעת הקהל הקיבוצית, החוץ תנועתית, ולנרטיב ההיסטורי. העבודה אודות פרשת הראל מתחקה אחר קונפליקט שמזמן סיומו חלפו למעלה מ-50 שנה. המסקנה של העבודה תומכת בגרסת חברי הראל, שהאחריות להתפוררות הקיבוץ מוטלת על הנהגת הקבה"א, ולכן שוללת את גישת הממסד התנועתי ופרשנות מחקרו של בן-חורין. מסקנה זו מטבע הדברים אינה חד משמעית, מכיוון שבקונפליקט מעורבים שני צדדים. לכן היא מביאה בחשבון גם את חלקם של חברי הראל והנהגתם בהתפוררות קיבוצם. ברם משקלה של זו לא עומד בקנה אחד עם אחריות הנהגת הקבה"א. בדפים הבאים אבסס את מסקנתי ראשית דרך מענה לסוגיה, מדוע מרבית האחריות לפירוק הקיבוץ מוטלת על הנהגת הקבה"א ושנית דרך פולמוס עם מחקרו של בן-חורין. א. הנהגת התנועה ואחריותה לפירוק קיבוץ הראל: הסיבה המרכזית לקונפליקט בין הנהגת התנועה וקיבוץ הראל נבעה, ממאבקי כוח במפ"ם ובקבה"א בין ההנהגה ההיסטורית והנהגה אלטרנטיבית שצומחת שחברי הראל תמכו בעמדותיה.

צור גורס "שלמשבר שפקד את הקבה"א משלהי 1952 ועד אביב 1954

היו אפיונים אידיאולוגיים שזורים במאבקי כוח פרסונליים, עת

ההנהגה ההיסטורית של הקבה"א, חשה שיש ערעור על סמכותה

מצד המיעוט השמאלי בראשותו של ריפתין. ריפתין הואשם בניסיון

להקים הנהגה חדשה".⁵¹

המאבק האידיאולוגי היה קשור בכך שיערי וחזן גילו שאחרי ועידת חיפה שהתקיימה במאי

1951 התנועה נעה שמאלה עקב המאבקים עם אחה"ע, הרחק מעבר לעמדות האידיאולוגיות

המקובלות וההיסטוריות של התנועה. לאחר גילוי זה ניסתה ההנהגה לחזור לעמדתה ההיסטורית

בצעדים מדודים,⁵² משפטי פראג היוו את קו פרשת המים שאחריהם החליטה ההנהגה לחסל את האופוזיציה בכלים אדמיניסטרטיביים.⁵³ ההבדל בין הנהגת הקבה"א וחברי השורה התבטא באופן ברור בתפישת "האוריינטציה הפרו סובייטית, בעוד ההנהגה השתמשה בתפישת האוריינטציה לצרכיה הפוליטיים, חברי השורה האמינו בה כמו באמונה דתית שאין לערער עליה".⁵⁴ בנוגע לכישלונה של הנהגת השמאל במאבקה במפ"ם ובקבה"א, צור סבור שהיא כשלה עקב תחזית שגויה בשני תחומים: "ראשית היא הניחה שהגל המהפכני בעולם יימשך ויגיע לגבולות ישראל, אך במציאות הוא שכך בסביבות 1950, ושנית ההנחה שחברי הקבה"א תומכים בעמדות שמאליות הוכחה כמוטעית". מחיר המאבק היה גבוה הן בעזיבת חברי הקבה"א את קיבוציהם, והן במפלגה עצמה.⁵⁵ כאמור ההנהגה ההיסטורית אפשרה למנהיגי השמאל להישאר בקיבוצים ובמפ"ם בתנאי שיכו על חטא, בעוד שחברי הקיבוצים שתמכו בעמדות השמאל נצטוו לעזוב את קיבוצם. את הפער בגישת הנהגת התנועה למנהיגי השמאל ולחברי השורה נהגו להמשיל ל"רפתין העגלון הנוהג את חניכיו היושבים על פלטפורמה שטוחה פתאום, בעת סיבוב חד, עפים כל החניכים מהעגלה, ואילו ריפתין ממשיך לאחוז במושכות".⁵⁶ הקיבוצים הצעירים ובתוכם הראל אשר תמכו בעמדות השמאל ובמנהיגיו בתנועה ובמפלגה, נסחפו למאבק האידיאולוגי מנהיגותי.

אניטה שפירא בבואה לאפיין את דור הפלמ"ח כותבת:

"צעירים אלה חיו בהכרה שאין דבר אשר נבצר מהם לעשות. תכונה זו, האופיינית לנוער שטרם התנסה בניסיונות החיים וכנפיו לא נחרכו בכישלונות, הייתה אופיינית לנוער הארצישראלי. הביטחון העצמי, שניזון מתערובת של בורות, חוצפה ותעוזה של נוער שחש כי נועד לגדולות, אולי היה בסופו של דבר הנשק החשוב ביותר במחסני הפלמ"ח. בה-בעת הוא היה מכשול לא קטן במערכת השבירה של שיתוף הפעולה עם הבריטים, ומקור לאי-הבנות רבות".⁵⁷

האפיון של שפירא אכן מסביר במידה רבה את התנהלותם של חברי הראל, אשר מרביתם היו ילידי הארץ וכור מחצבתם היה השוה"צ ובהמשך הפלמ"ח. הם תמכו באמונה לוחטת בעקרונות

האידיאולוגים של השוה"צ שמופחו על ידי הנהגת התנועה, וצבעו אותם בצבעי שחור או לבן. מאפייני הגיל חקוקים עמוק באופן התנהלותה של הנהגת הקיבוץ וחבריו, אשר השדר שלהם היה חד משמעי, נטה לקיצוניות והיה בלתי מתפשר. על כן המסר שלהם להנהגת התנועה, היה לא לפשרה עם אחדות העבודה, אלא עמידה על דרכה של התנועה הכוללת: דבקות במצע חיפה, והיותנו חלק מעולם המהפכה. משל "העגלון" מציין באופן ציורי את הנפגעים העיקריים ממאבקי הכוח בצמרת התנועה והמפלגה. נפגעים אלה היו חברי השורה, מרביתם ממייסדי הקיבוצים הצעירים שאך קמו לאחר המלחמה. חברים אלה היו הכוח הצעיר והדינאמי בתנועה, הם אלה שעקב גילם ומסלול הכשרתם נחשפו ונשבו יותר מכולם בקסם ההשמאלה של עולם המחר שסימלה ברה"מ. חברי הקיבוצים הצעירים שהיו מרוחקים ממרכזי קבלת ההחלטות, התמקדו בויכוח האידיאולוגי ולא היו מודעים למלוא משמעותם של מאבקי הכוח הפוליטיים, שנמשו בצמרת התנועה והמפלגה. לחברי הראל היה קשה להבין מדוע הנהגת התנועה לא נהגה בהם ביתר מתינות והבנה, ומדוע פעולתה הייתה כה אובססיבית. דומה שהתשובה לסוגיה זו נעוצה אכן במאבקי הכוח שהתנהלו בצמרת התנועה וסימאו את עיני מנהיגיה.

כאמור הנהגת הקבה"א ניצבה בפני הקושי בטיפול בקיבוץ, כיוון שהראל היה הקיבוץ היחיד שהנהגתו וחבריו לא שיתפו פעולה עם הנהגת הקבה"א ולא היו מוכנים להוציא חברים אשר לא תמכו בעמדות התנועה, בעיקר כיוון שהנהגת הקיבוץ הובילה את הקו האופוזיציוני ונתמכה ע"י מרבית חברי הקיבוץ. התנגדות זו יצרה מצב חדש שהנהגת הקבה"א טרם הכירה. כיוון שביתר הקיבוצים בהם בעיית ההשמאלה הייתה חריפה, עדיין היה רוב של לפחות 75% למצדדי הקו התנועתי, כפי שהדברים התרחשו למשל בכרמיה,⁵⁸ לכן יכלה מזכירות התנועה להישען על תומכי הקו-התנועתי שיעשו עבורה את מלאכת המיהור בקיבוץ. בקבה"א עקב ההיסטוריה החברתית שלו ורעיון הקולקטיביות הרעיונית לא היה מקובל למשל כמו בקיבוץ המאוחד שהנהגה תפעיל כוח חיצוני פיזי לשם הוצאת חברי קיבוץ.⁵⁹ דילמה זו הכריחה את מזכירות הקבה"א לנקוט באסטרטגיה שונה בטיפול בקיבוץ. לכן הוחלט להפעיל לחץ עקיף על חברי הקיבוץ, דרך אי מתן השלמה איכותית לקיבוץ. משאב שהיה חיוני לקבוץ הצעיר להמשך התפתחותו. כוונת המזכירות הייתה שהלחץ יוביל את חברי הראל להוציא מקרבם את הנהגת הראל שמונוטת אותו לזרועות השמאל.

בבואנו לבחון מדוע יערי וחזן המשיכו לדבוק באסטרטגיה בה בחרו לנקוט, משלהי 1952 ולא שינו אותה עד ספטמבר 1955, למרות הסימנים, האיתותים והתמורות שהתרחשו בתנועה ובקיבוץ הראל, שינויים אלה היו קשורים למספר גורמים:

1. דיכוי הנהגת השמאל במפלגה ובתנועה, ועזיבתו של סנה.
2. המינהלים בקיבוצים שנמשכו במהלך שנת 1953 שמשמעותם הייתה שתומכי השמאל עזבו והועזבו יחד עם סנה. חברי הראל שתמכו בעמדותיו של ריפתין שלא הצטרף לסנה, ניתקו את הקשרים עם סנה משני טעמים. הראשון היה נאמנותם הבלתי מסויגת לתנועת השוה"צ בה גדלו והתחנכו, הם לא ראו את עצמם נוטשים את ביתם בשל חילוקי דעות אידיאולוגיים עם הנהגת הקב"א, ובנוסף הם חשו שהעמדות שהם מיצגים הם העמדות המקוריות של הקב"א. הטעם השני היה ההקצנה שחלה בעמדותיו של סנה כלפי הציונות, והישארותו של ריפתין במפ"ם.
3. פילוג מפ"ם בקיץ 1954, פילוג אשר הוריד מסדר היום את הוויכוחים האידיאולוגיים בין הקב"א והראל,⁶⁰ כיוון שהקב"א חזר לעמדות הפתיחה שלו, משום שלא היה תלוי יותר בשותפות עם אה"ע. כאמור מרבית אנשי הראל היו מסויגים מאוד מגישת אה"ע, ומניסיונות הפשרה האידיאולוגיים והפוליטיים עמה.
4. עזיבת 4-5 חברי הראל מתומכי סנה את הקיבוץ, והדיונים הסוערים שנלוו לעזיבתם. דיונים אלה שהתנועה הייתה שותפה להם דרך מחלקת החברה של הקב"א, ודרך עלוני הקיבוץ היו איתות חשוב של חברי הראל על נאמנותם לתנועה.
5. איתותי אנשי קו התנועה, שהיו בקשר גלוי וסמוי עם מזכירות הקב"א, הם צלצלו בפעמון והתריעו על מצבו הקשה של הקיבוץ שעומד על בלימה.
6. הבחירות לכנסת ולהסתדרות שהתקיימו בקיץ 1955 בהם הצביעו כל חברי הראל למפ"ם. בחירות אלה הוכיחו באופן מובהק את נאמנותם של כל חברי הראל לתנועה ולמפלגה. דומה שלמרות הכל יערי וחזן לא שינו את עמדתם כלפי קיבוץ הראל כיוון שגישתם הייתה ונשארה שהקשיים בחשיפת מחתרת השמאל בהראל לא מעידים בהכרח על אי קיומה. בנוסף

המשיך הקיבוץ לתמוך בעמדות השמאל במפלגה בראשותו של ריפתין, גם לאחר כל פעולות המיהור במפלגה בתנועה ובקיבוצים, והרחקתו של ריפתין ממוקדי הכוח במפלגה. תמיכה זו סימנה להנהגת הקבה"א שעדיין יש אופוזיציה חיה ונושמת. זה היה הרקע לכך שהנהגה ההיסטורית התנגדה לכל אורך הדרך למתן השלמה לקיבוץ כל עוד הנהגת השמאל בראשותם של יעקב אגמון, דני קרוון ודב ברוביץ יושבת בו.

חזן מען: "איך יכולנו לשלוח השלמה אשר תחזק את היריב, אשר מפיץ השפעה חזקה בקיבוצים אחרים ובתנועת-הנוער. השלמה זו שהייתה דרושה כ"כ במקום אחר-בהראל ספק, אם היא תישאר בתנועה או תחזק מחנה המסכן את שלמות התנועה".⁶¹

דבריו של חזן מעידים על חששה של ההנהגה ההיסטורית בשתי רמות: ברמת המקרה של קיבוץ הראל החשש היה שהשלמה איכותית שתגיע לקיבוץ תחבור למחנה "היריב", עקב השפעתה של הנהגת הקיבוץ וברמת ההקשר, קרי התנועה החשש היה שההנהגה הכריזמטית של הראל תשפיע על הקיבוצים הצעירים ועל חניכי תנועת הנוער. דומה שהלך רוח זה הכתיב את אופי פעולתה של הנהגת התנועה שהשליכה מרמת המקרה לרמת ההקשר והמחשבה שהנהגת הראל תכבוש את לבבות חברי הקיבוצים הצעירים ואת חניכי השוה"צ כפי שכבשה את קיבוץ הראל נראתה מאיימת. לדידם המהלך של פירוק האופוזיציה להנהגת התנועה, תוך כדי מיהורים בקיבוצים שנמשכו עד קיץ 1953 לא הסתיים, כל עוד הנהגת הראל איימה להצמיח מנהיגות צעירה אשר עשויה לבטל בבוא היום את כל הישגי המהלך שהחל ממשפטי פראג. לכך יערי וחזן לא היו מוכנים, והמשיכו לנקוט קו בלתי מתפשר כלפי הקיבוץ למרות הסימנים, האיתותים והתמורות שציינתי. על רקע זה יש להדגיש שמזכירות הקבה"א בניגוד לעמדתם של יערי וחזן השתכנעה והחליטה על מתן השלמה לקיבוץ באוגוסט 1955, דומה שבשעה קשה זו התעשתו חברי המזכירות והתעוררו לנוכח ההתראות של אנשי קו התנועה בקיבוץ על מצבו הקשה. חברי המזכירות הבינו שהוויכוחים האידיאולוגיים שהיוו את סלע המחלוקת בין הקבה"א והראל כמעט ירדו מסדר היום, והסימנים לנאמנותם של חברי הראל לקבה"א ניכרו בשטח. חברי המזכירות הצליחו להפריד בין הסגנון והתוכן, שמשמעו היה שסגנון הוויכוח של הנהגת הראל נשאר מתלהם, אולם תוכנו שונה מוויכוח אידיאולוגי לויכוח על מתן השלמה לקיבוץ, ויכוח שהיה על

סדר היום של חלק גדול מקיבוצי הקבה"א. דווקא חילוקי הדעות בסוגיה בין יערי וחזן ומזכירות הקבה"א מצביעים ביתר שאת על כישלונה של ההנהגה ההיסטורית בקריאת המפה שהיא כה חיונית בפתרון משברים, והיא הייתה לרועץ בפרשת הראל. ההנהגה ההיסטורית הוותיקה של הקבה"א שהייתה אחראית להשמאלת התנועה וקיבוציה, כשלה בפענוח תווי השמח, היא שהייתה מופקדת על ליווי הקיבוץ על כל המשתמע מכך, חייבת הייתה לפענח את האיתותים בזמן אמת ולשנות את האסטרטגיה בטיפול בהראל. פעולה שלא ננקטה והובילה לפירוק. המסקנה המתבקשת מהמצאים שהצגתי שהאחריות להתפוררות הקיבוץ הנה של הנהגת הקבה"א.

ב. השגותיי בנוגע לפרשנות מחקרו של בן-חורין: כאמור בן-חורין קבע במחקרו שהנהגת קיבוץ הראל "העתיקה מטרות", מבניין הקיבוץ היא בחרה להתמקד בביצוע מטרות פוליטיות. העתקת מטרות אלה גרמו: א. לכישלון בבניין משק מפרנס. ב. להתמקדות בתחום הפוליטי, דבר שגרם לקונפליקט עם התנועה, קונפליקט זה יצר בקיבוץ שני מחנות ופילג אותו. פילוג זה הוביל להתפוררות הקיבוץ. המסקנה הנובעת מכך שמנהיגי הקיבוץ כשלו עקב שינוי היעדים שלהם, שינוי שגרם לקריסת הקיבוץ, ולכן האחריות לקריסתו נופלת עליה. בשורות הבאות אנסה להציג את השגותיי למחקרו של בן-חורין.

א. ע"י בירור מצבו המשקי של הראל, תוך התייחסות לתנאים הסביבתיים, למשך קיום הקיבוץ, ולגישת חבריו והנהגתו לבניין המשק.

ב. בירור הסוגיה מדוע התפורר הקיבוץ, ומי האחראי לכך. תוך בחינה האם חברי הראל והנהגתו שינו את יעדיהם, האם היה פילוג בהראל שהוביל להתפוררותו, או שהסיבה לכך נובעת מקונפליקט עם הנהגת התנועה. בירור שאלות אלו יובילו אותנו לתת מענה לסוגיה מי האחראי להתפוררות הראל, תוך עימות עם פרשנות בן-חורין בפרשה.

א. בין פוליטיקה לבניין המשק והאם קיבוץ הראל היה כישלון משקי?

אחד המיעונים המרכזיים של בן-חורין הוא הקשר בין פוליטיקה ועבודה. למענתו:

"מנהיגות הקיבוץ העדיפה מטרות פוליטיות על בניית חברה שיתופית

והיא הייתה מהגורמים המרכזיים שקיבוץ הראל נכשל בבניין משק

מפרנס. עבור מנהיגות זו הקיבוץ חדל להיות מטרה חשובה כשלעצמה והוא הפך להיות בסיס ומכשיר לפעילות פוליטית, זאת ועוד על רקע הכישלונות המשקיים והעזובה החברתית בולטת הפעילות הפוליטית, החורגת מכל הסטנדרטים הידועים בתנועה הקיבוצית".⁶²

בן-חורין אשר דן בשיווי המשקל בין הפעילות הפוליטית ובניית המשק, דן בעצם בדיון אשר ליווה את תנועת השוה"צ כמעט מראשיתה. דיון זה נסב סביב השאלה האם הקיבוץ הוא תכלית לעצמו, או מכשיר למילוי משימות. תנועת השוה"צ ראתה את עצמה כתכלית וכמכשיר למילוי משימות וגישתה הייתה שיש לשמור על הפרופורציות הנכונות בין השניים. התנועה הסתייגה מדגניה אשר ראתה את עצמה כתכלית, ומגודוד העבודה שראה את עצמו כגוף למילוי משימות.⁶³ גם בשנות ה-50 נמשך המתח בין השניים, ואנו עדים למשל להקמת קיבוצים צעירים והראל ביניהם,⁶⁴ תוך כדי ליוויים המשקי, יחד עם משימות שהתנועה מטילה על כל קיבוץ כגון הקמת הבריגדות הפוליטיות בקיבוצים, החתמה על עצומת שלום הקמת סניפי מפ"ם ועוד.⁶⁵ יתרה מכך שנות ה-50 המוקדמות עמדו בסימן הקצנה אידיאולוגית והתחזקות השמאל בקבה"א ובמפ"ם בעוד הקיבוצים הצעירים הם האוונגרד של המחנה.⁶⁶ זאת אומרת שלתנועה היה אינטרס ממדרגה ראשונה לשמור על המתח המתמיד בין התכלית והמשימה, או במילים אחרות בין בניין הקיבוץ ובניין התנועה והמפלגה. במתח הזה נמצאו כלל הקיבוצים והראל בתוכם. מענתי היא שבבחינת התמונה הכללית, קיבוץ הראל לא נכשל בבניין המשק. הערותיי לסוגיה זו הם:

א. רכז המשק שהוביל את התחום המשקי היה אליהו יקיר איש קו התנועה, הוא ציין ש"קומץ נאמני התנועה היו מעורים ביותר בעשייה המשקית".⁶⁷ זאת אומרת שאת המשק הובילו דווקא נאמני התנועה.

ב. קיבוץ הראל התקיים סה"כ שבע שנים, מתוכן בשנה הראשונה חבריו היו עסוקים בעיקר במשימות של שמירה ובמחון,⁶⁸ ושנתיים וחצי במשלט, רק אז עבר הקבוץ בהדרגה לנקודת

הקבע, כדי להתחיל לבסס את המשק.⁶⁹ זאת אומרת שהקיבוץ התבסס בנקודת הקבע שה"כ כארבע וחצי שנים. גורם מרכזי באי הצלחת בניין המשק בראשיתו היה חוסר ידע וחוסר הדרכה מתאימה. הבעיות היו בסוג הקרקע דבר שגרם למשל למעת ולעקור גידולים. מים יקרים והשקעת המון משאבים בגידול טבק, גידול שנכשל בסופו של דבר.⁷⁰

בן-חורין שאל בראיונות שערך עם חברי הראל, האם הראל הייתה כישלון בתחום המשקי?

תשובות החברים היו: החבר צ' שהיה איש קו התנועה ומזכיר הקיבוץ בסוף דרכו משיב "לא הייתי מנסח את השאלה ככה, אף קיבוץ לא היה הצלחה משקית ב-6-7 שנים הראשונות שלו, אלו היו שנות השקעה, שאת פרותיה אפשר לקבל רק בשנים מאוחרות יותר... לא היה לנו שום ניסיון וידע, גם לא הייתה הדרכה ראויה לשמה ונעשו ניסויים שעלו כסף רב, אבל התוצאות היו אפסיות".⁷¹

החבר י', שהיה מרכז המשק ואיש קו התנועה, "בתחום המשק.. היו גורמים אובייקטיביים קשים ביותר, אדמות במדרונות ההרים, מטעים שנעקרו, עבודה קשה מאוד ואחרי העבודה שמירה בלילה ותכנון משקי לקוי, המשק היה מתוכנן ל-120 משפחות ואנו היינו רק 50".⁷² החברים מ' ושי' גורסים: "על המשק השקענו הרבה, חלק מן ההשקעות היו בבחינת כישלון".⁷³ אף החבר ד' סבור שקשה להגיע לביסוס משקי במספר שנים כל-כך מצומצם.⁷⁴ יוסף שוב שכתב ליערי לאחר פירוק הקיבוץ מציין שלמרות המצור שהטילה התנועה על הקיבוץ "נשאנו בעול המשק ולא נשברנו, המשק התפתח, והענפים פרחו".⁷⁵

ממקבץ התשובות ניתן להתרשם שחברי הקיבוץ נותנים מענה לתשובה באופן הרחב שלה, ואינם מתייחסים למילה כישלון כפשוטה. זאת אומרת שהם אינם רואים בעשייה המשקית כישלון, ומסבירים את הכישלונות בתנאים אובייקטיביים, וכהשקעה למווח ארוך.

את החשיבות לנושא המשקי ניתן אף לראות ברוב עלוני "במשלם", בד"כ חלקו הראשון של העלון מוקדש לנושא המשקי ובהרחבה, והדבר מצביע על חשיבות התחום להנהגת הקיבוץ ולחבריו.⁷⁶

נושא העבודה הקשה, ההשקעה במשק, ושעות העבודה לעומת ההשקעה ברמת החיים הנמוכה בה חיו חברי הקיבוץ, הם נקודה נוספת המצביעה על סדרי עדיפות הברורים בתחום המשקי.⁷⁷

את הקשיים ואת פריצת הדרך בתחום המשקי סיכם יקיר שהיה רכז המשק :

ב"סוף שנת תשי"ד... התחיל הקיבוץ... להרגיש לראשונה באופן מוחשי בתוצאות הפיגור המשקי, לאחר שהתגברנו על קשיים מקצועיים סובייקטיביים שונים... הגיעה הסתערות ותנופה משקית רצינית, שנעשתה בכל הלהט והמסירות בהם ידעו אנשי הראל לבצע משימות מבריקות, ואשר גרפה את חלקו הגדול של הקיבוץ, התנופה המשקית החלה לשאת פירות בתש"ו, ולא פסקה גם עד הפירוק ממש. ממדי ההתפתחות של השנתיים האלה לא תאמו לנושא

האנושי.⁷⁸

אישוש לדבריו של יקיר אנו מוצאים גם במסמך שהוציאה התנועה לאחר פירוק הקיבוץ, במסמך נכתב "צריך לציין שדווקא בזמן האחרון ובעזרתו הנמרצת של הקבה"א יצא משק הראל לדרך המלך ועבר התפתחות מהירה ומבטיחה".⁷⁹ מנתוני המחלקה לכלכלה ומשק של הקבה"א ניתן ללמוד מסיכומי השנים, תש"י, ותשי"ג, שהיו דווקא השנים הקשות בהראל מבחינה משקית, (לא נמצאו נתונים מהשניים האחרות לקיום הראל) שמצבו הכלכלי של הקיבוץ בהשוואה לקיבוצים צעירים אחרים, ולקיבוצים ותיקים היה ממוצע ומעלה, למשל בשנת תש"י ההכנסה ברוטו לעובד בהראל הייתה 622 לירות, והראל ממוקמת במקום ה-7 מתוך 22 קיבוצים. או למשל באותה השנה, האחוז של ימי עבודה בתמורה מכלל ימי העבודה בפועל עמד על 63.6%, אחוז זה מיקם את הקיבוץ במקום הרביעי מתוך ה-22 קיבוצים. בשנת תשי"ג אחוז העבודה המכניסה בהראל היה 61% והיא הייתה בפרמטר זה בין הקיבוצים היותר רווחים מתוך 69 מקיבוצי הקבה"א.⁸⁰

בן- חורין שאל את חברי הקיבוץ האם הפעילות הפוליטית באה על חשבון העבודה?

ותשובותיהם היו:

החבר ר': "אין ספק כי הפעילות הזו (הפוליטית) נעשתה על חשבון המשק, אם כי אנשי הפוליטיקה היו פועלים מצוינים ומסורים.... אבל כל המחשבה, המרץ, התכנון, היו מכוונים כלפי חוץ, לתחום הפוליטי. זאת הייתה הקבוצה דומיננטית, שעבורה המשק לא היה אלא, כפי שהתבטאו, בסיס ומכשיר לפעולה פוליטית".⁸¹

החברה מ': "הקבוצה המובילה לא הייתה שותפה ליצירה המשקית, ליוזמות חדשות, לחיפוש פתרונות אלטרנטיביים... בהראל היה פוטנציאל עצום של יכולת ואנרגיה ומאגר של מנהיגות בתחומי חיים שונים והפוליטיקה אחד מהם... עבדנו קשה מאוד, אבל לא היה בזה שום סיפוק, טבעי הוא שחיפשנו סיפוק בעיסוקים אחרים מחוץ לעבודה".⁸² החבר ד': "יש משהו מן הנכון בטיעון כזה. אבל גם אנשי הפוליטיקה עבדו במסירות רבה ואפילו היו בין הפועלים המצטיינים(אלי ש, יענקלה וכו')".⁸³ החבר ע': "אי אפשר לכוון אנשים בעלי נטייה פוליטית מובהקת לכיוון משקי... קיבוץ הראל ראה את עצמו כקיבוץ הצועד בראש וחלוץ בתחומים שונים, הרגשה זו טופחה ע"י האליטה אך הייתה נחלת הכלל".⁸⁴ החברה ב': "האנשים, גם אנשי הפוליטיקה היו מסורים למשק, הייתה נורמה, צריך לעבוד טוב. הפעולה הפוליטית לא הייתה תוכן החיים של הציבור. בזה עסק קומץ קטן, שהצליח לסחוב לפעמיים את הקיבוץ כולו".⁸⁵ החבר א': "הפעילות הציבורית האינטנסיבית הייתה יוזמה של מעטים..... אבל לקראת מבצע גדול הצליחו המעטים להפעיל את הרבים. אצל כולם הייתה אמביציה להיות הטובים ביותר, בהפגנות, תמרון צבאי, בחג החומש, בהצגות וגם בפוליטיקה".⁸⁶

החבר ק': "כולם הזדהו עם הקיבוץ....לא הייתה הדגשה לפעילות חיצונית, כל הפעולה הפנימית הייתה מאוד תוססת...אז הקיבוץ היה גם מכשיר שליחותי להגשמת הציונות, הליכה למעברות ליישובי עולים. היינו תלמידים נאמנים של השוה"צ. אבל קיבוץ הראל היה גם בית".⁸⁷ עמליה גלעדי: "מנסים להוכיח שאנחנו רק עסקנו בפוליטיקה ולא עבדנו, ולכן אחד הכישלונות של הראל היה בגלל שעסקנו בפוליטיקה והראש שלנו לא היה בעבודה, ובכן זה מאוד לא נכון. החוגים הרעיוניים התקיימו בערבים, אנחנו עבדנו מאוד קשה, לאחר פירוק הקיבוץ האמרה השגורה בפי חברי הראל הייתה שחברי הראל השאירו בקיבוץ "המון שבתות". יענקלה עבד בבניין לא פחות טוב מהאחרים למרות שהיו לו עיסוקים פוליטיים. את הפעולה הפוליטית עשו על חשבון הזמן הפרטי ולא על חשבון העבודה". עמליה מתארת את סדר יומה: "קמה בשעה 3.30 לחליבת בוקר ואחה"צ בשעה 16.00 הייתה נוסעת לבית שמש יחד עם עוד חברים לצרף למפלגה אנשים, וילדים לקן של השוה"צ".⁸⁸

ממקבץ התשובות ניתן לומר שיש הסכמה בין הנשאלים שקומץ של חברים שהיווה גם את מנהיגות הקיבוץ עסק באופן אינטנסיבי בפעילות פוליטית. יש הסכמה על כך שגם החברים שעסקו בפוליטיקה היו מסורים לעבודתם. לגבי השאלה האם הפוליטיקה הייתה תוכן החיים בקיבוץ, והאם העיסוק בפוליטיקה באה על חשבון העבודה כאן כבר יש חילוקי דעות בין הנשאלים.

לסיכום: בבואנו לנתח את הסוגייה האם קבוץ הראל נכשל בתחום המשקי, ומה היה חלקה של הנהגת הקיבוץ בו, יש לערוך הבחנה בין ההנהגה הפוליטית חברתית, אשר ראתה חשיבות בקידום מעשים ורעיונות פוליטיים, וההנהגה המשקית שקידמה את הצד המשקי, הנהגה זו מרביתה צידד בקו התנועה. תופעה זו דרך אגב לא הייתה ייחודית רק להראל, ויש לה קשר רב לנמיות אישיות ולתחומי עיסוק- ועדת המשק מובילה את התחום המשקי, והמזכירות מובילה את

התחום החברתי ואת הכיוונים הפוליטיים יחד עם ועדה פוליטית, תופעה זו מאפיינת את המבנה של הקיבוץ. חשוב לציין שהמאבקים הפוליטיים פגעו בצורה זו או אחרת בהתנהלות המשקית, אולם צריך לזכור שלכל פעולה פוליטית תרבותית וכו' יש להקדיש ימי עבודה, והתנועה תמכה בכך. חברי הראל מספרים שבענייני הפוליטיקה עסקו קומץ קטן של מאמינים בד"כ לאחר יום העבודה והם סחפו אחריהם את מרבית הקיבוץ הן למבצעים ספציפיים, והן בהשקפת העולם. זאת ועוד, חלק מהמשיבים מצביעים על העובדה שהפוליטיקה לא הייתה תוכן החיים בהראל ויש לזכור שבאותם הימים הקיבוץ היה גם מכשיר לשליחות. לכן גם בקיבוצים שהיו נאמנים לקו התנועתי התבצעה פעילות תנועתית שאותה עודדה כאמור התנועה. ומאותה קונסטלציה אנו למדים שבעצם היחס בין הפעילות הפוליטית והמשקית לא היה שונה במהותו מקיבוצים אחרים. ההנהגה המשקית הייתה מופקדת על תוכנית המשק וביצועה ועיקר הקושי בהקמת משק שנושא את עצמו היו תנאים אובייקטיביים, אנשי הפוליטיקה שיחפו פעולה במאמץ לקדם את המשק, למרות שהם לא יזמו בתחום. צריך לזכור שקשה מאוד להגיע למשק מפרנס במספר שנים קטן כל כך, ומצב זה אפיין חלק גדול מהקיבוצים בראשית דרכם, ולא רק את הראל- התנאים האובייקטיביים בשטח הם קשים, לחברי הקיבוץ אין כל ניסיון בתכנון משקי ועבודה חקלאית וההדרכה אינה מסודרת. לכן לומדים תוך כדי ניסוי ומעייה, וכאשר עושים ניסיונות ההשקעה היא לטווח ארוך. בהראל, למשק הייתה חשיבות רבה והדבר ניכר הן בהשקעה המסיבית בתחום המשקי לעומת רמת החיים הירודה בה חיו חברי הקיבוץ והן בכתיבה עזרות הנושאים המשקיים בעלוני הקיבוץ.

זאת אומרת שהגורמים לקשיים המשקיים, היו מורכבים ואין לראות בקשיים אלה כישלון, אלא חלק מהתפתחותו של המשק בהראל. נתוני המחלקה לכלכלה ומשק של הקבה"א מלמדים אותנו שמבחינה אובייקטיבית קיבוץ הראל היה במצב כלכלי סביר בהשוואה ליתר הקיבוצים הצעירים. יתרה מכך רכז המשק הצביע על כך שבשנותיים האחרונות התנופה המשקית החלה לשאת פירות עת כמעט כל חברי הקיבוץ התגייסו למאמץ המשותף, ואישוש למענתו אנו מוצאים אף במסמך של מזכירות הקבה"א.

מכל האמור לעיל אני חולק על התזה של בן-חורין שלמענתו מנהיגות הקיבוץ "העדיפה מטרות פוליטיות" על בניית חברה שיתופית, והיא הייתה מהגורמים המרכזיים שקיבוץ הראל נכשל בבניין

משק מפרנס. ראשית כיוון שהמנהיגות הפוליטית לא שינתה את תפיסתה בכל הנוגע לבניין הקיבוץ ובסוגיה זו ארחיב בסעיף הבא. שנית על התחום המשקי הופקדה ההנהגה המשקית שמרבית חבריה תמכו בקו התנועה ואילו חברי ההנהגה הפוליטית חברתית עבדו בענפי הקיבוץ כמו שאר החברים. שלישית קיבוץ הראל לא נכשל בבניין המשק, הקשיים שליוו את התחום המשקי בראשית דרכו היו חלק מהתהוות הקיבוץ תוך לימוד ניסוי ומעיייה שהביא בחובו גם כישלונות, אולם בשנתיים האחרונות לקיום הקיבוץ לאחר תקופת הלימוד החלה תנופה משקית שאת יכולה חברי הראל החלו לקצור. רביעית היחס בין הפעילות הפוליטית בהראל והפעילות המשקית לא היה שונה במהותו מאשר בקיבוצים אחרים, והסיבה להתפוררותו של הקיבוץ נבעה מסיבה אחרת שתובהר בהמשך.

ב. מדוע התפורר קיבוץ הראל? מי האחראי לכך? האם היה פילוג בהראל? והאם ההנהגה הפוליטית חברתית העתיקה מטרות? במוקד הדיון של ההערה השניה שלי לפרשנות מחקרו של בן-חורין, עומד הפולמוס בסוגיה מה היה הגורם המרכזי להתפוררות קיבוץ הראל, תוך בחינת שאר הסוגיות הקשורות למענה שהעלה בן-חורין.

בן-חורין זיהה בהראל, קיבוץ אשר הנהגתו הובילה אותו להעתיק מטרות. מבניין הקיבוץ היא העדיפה לקדם מטרות פוליטיות, מטרות אשר גרמו לקונפליקט עם התנועה ויצרו שני מחנות בהראל, דבר שהוביל לפילוג בהראל ולקריסתו. העתקת מטרות זו הייתה הגורם מרכזי להתפוררות הקיבוץ.⁸⁹

הטענות שאנסה לבסס הם: א. שהגורם המרכזי להתפוררות הקיבוץ היה הסכסוך עם התנועה, ואי מתן השלמה לקיבוץ ע"י התנועה. ב. שלא היה פילוג בהראל, שגרם לקריסתו. ג. שהמנהיגות הפוליטית חברתית לא שינתה את יעדיה ולא העתיקה מטרות, מבניין הקיבוץ להעדפת מטרות פוליטיות.

א. הקונפליקט עם התנועה כגורם מרכזי להתפוררות הראל, ואי מתן השלמה לקיבוץ ע"י התנועה: בבואנו לבחון את הסוגיה מה הייתה הסיבה המרכזית להתפוררות הראל, ניתן ללכת בעקבות מקורות בני הזמן, וראיונות שנערכו במהלך השנים עם המעורבים בפרשה. ממקורות בני הזמן שהם עלוני במשלם, התכתביות בין קיבוץ הראל והתנועה ומסמכים שונים של התנועה אותם

חשפנו בהרחבה בפרק "יחסי הראל והקבה"א-סקירה על השתלשלות הפרשה". ניתן להצביע על

התפתחות הקונפליקט בין הראל לקבה"א, כאשר משפטי פראג מהווים את עליית המדרגה בעוצמת הקונפליקט. כאמור ייחודו של הראל היה בכך שמרבית חבריו והנהגתו הכריזמטית התנגדו לקו התנועה. לכן בחרו מנהיגי הקבה"א להפעיל על הקיבוץ לחץ עקיף דרך אי מתן השלמה איכותית, לחץ זה היה אמור להוביל להוצאת המנהיגות הפוליטית חברתית מהקיבוץ. בשנים 1954-1955 שהיו השנתיים האחרונות לקיום הקיבוץ, הוסט המאבק בין הראל לקבה"א, ממאבק אידיאולוגי, למאבק לקבלת השלמה⁹⁰ שהקיבוץ היה זקוק לה להמשך התפתחותו.

אולם יערי וחזן ראו את פני הדברים באור אחר ולא היו מוכנים לשלוח את ההשלמה לקיבוץ על רקע חילוקי הדעות האידיאולוגיים.⁹¹ מכאן ניתן להקיש שלמרות שהקיבוץ שינה את אופי מאבקו, ממאבק אידיאולוגי, למאבק לקבלת ההשלמה, עמדותיו הפוליטיות היו לו לרועץ והם המשיכו להכתיב את גישת הנהגת התנועה להראל. כל האיתותים והתמורות שהיו נחלת התנועה והקיבוץ לא מניעים את יערי וחזן מעמדות הפתיחה שלהם.

מהראיונות שנערכו עם חברי הראל בסוגיה מצטיירת התמונה הבא:

החבר ב': "בשנתיים האחרונות היו התרחשויות פוליטיות, והחנק שגזר עלינו הקבה"א".⁹² החבר ד': "מה שלא יכולתי להשלים הוא מיתת חנק איטית. כזאת הייתה השיטה שנקטה ההנהגה הפוליטית של הקבה"א".⁹³ החבר ש': "הייתה סטיגמה על הראל זה קיבוץ שעושה צרות, צריך לגמור אותו אחת ולתמיד".⁹⁴ החבר י': "בתנועה הייתה גישה צנטרליסטית – סטליניסטית ביחס לכל סטייה. ההרגשה הייתה, רוצים להחניק אותנו. רוצים להכריח את הקיבוץ שנשלק את השמאלנים מן הנהגת הקיבוץ או להוציאם בכלל...לא הבינו שהקיבוץ עלול להתפרק....כך הצטרפו חיים קשים, עבודה קשה, רמת חיים נמוכה וחוסר תקווה לקבלת תגבור ... ההתנגדות להראל הייתה חריפה ולפעמים חסרת הגיון ומעבר לכל פרופורציה, ראו בנו סכנה לתנועה זה היה סכסוך מדכא אשר בסופו של דבר שבר

את הקיבוץ".⁹⁵ החבר ר': "ציפייה להשלמה כמו לישועה מצד כולם, כולל המפא"יניקים, ועל רקע זה גבר הקונפליקט שהביא למשבר".⁹⁶

עמליה גלעדי: "לא פירקו אותנו...הביאו אותנו למצב כזה שאנחנו התחלנו להתפרק מעצמנו כי אי אפשר היה להמשיך יותר, לא הייתה תקווה. ...אמרו לנו השלמה יש לכם סיכוי לקבל רק מנערים שאין להם עורף...כלומר חברות נוער...לא הייתה לנו התנגדות אולם המציאות הייתה נוראית".⁹⁷ זהבה זילברברג: "אם הקבה"א היה יותר סבלני...הקיבוץ היה ממשיך להתקיים עד היום".⁹⁸

שני מכתבים שנשלחו ליערי בסמוך לפירוק הקיבוץ ממחישים פעם נוספת את הסיבות לפירוקו יוסף שוב: "המצור החברתי והכלכלי שהטילה התנועה על הקיבוץ הכריע אותו".⁹⁹

אליהו יקיר: "התפתחות העניינים במפלגה (ההתגברות על השמאלנות ברחבי התנועה, הפרישה של אחדות העבודה וההתעוררות הארגונית במפלגה) וההתרחשויות בזירה הכללית הבינלאומית הורידו מסדר היום את מרבית נושאי הוויכוח הבווערים בהראל...ההתדרדרות האידיאולוגית שהתקרבה לפיצוץ התנוונה, המרץ והמאבק הופנו לתחום אחר.¹⁰⁰ התביעה להשגת השלמה לקיבוץ. תביעה זו הייתה מוצדקת בחומרתה לכל הדעות...מדיניות הקבה"א שמטרתו הייתה לתת לעניינים להתפתח בעצמם....מתוך תקווה כי הזמן פועל נגד השמאלנים...ולמנוע את השלמה המקווה, לא לנקוט יוזמה נכשלה. קבוץ הראל הגיע לאפיסת כוחות פיזית ונפשית, זרם העזיבות הלך וגבר כשהוא מזרז את תהליך ההתפוררות. בפרוץ המשבר הסופי גילו נציגי התנועה חוסר גמישות וזריזות מדהימים".¹⁰¹

המסמכים שיש ברשותנו מצד התנועה אף הם מצביעים על כך שהתנועה עסקה בשנתיים האחרונות לקיום הקיבוץ, בעיקר בסוגיית מתן השלמה, נערכו 15 ישיבות בנדון,¹⁰² כאשר ההנהגה ההיסטורית של הקבה"א בלמה כל ניסיון לשליחת השלמה להראל.¹⁰³

מסמכים אלה אשר מגיעים משני עברי המתרס מאששים את הטענה שהסכסוך עם התנועה ואי מתן השלמה איכותית¹⁰⁴ לקיבוץ היו אלה אשר גרמו בסופו של דבר לפירוקו. על פי עדויות אלה, המאבק בשנתיים האחרונות לקיום הקיבוץ הוסט ממאבק על הכיוון האידיאולוגי למאבק על קבלת השלמה. בהשלמה זו ראו חברי הראל את הסיכוי לצאת מהמצוקה הפיזית והנפשית שהקיבוץ נקלע אליה. אולם מתן השלמה היה כרוך באישור התנועה ואישור זה לא הגיע עקב הסכסוך המתמשך בין התנועה והקיבוץ. לכן העיון במקורות מלמדנו שפירוק הראל עונה נכון יותר לקטגוריה, של קיבוץ אשר התפורר כתוצאה מסכסוך עם התנועה כגון: הקיבוצים כרמיה וזיקים שהגיעו לסף התפוררות¹⁰⁵ כתוצאה מסכסוך אידיאולוגי עם התנועה.

ב. האם היה פילוג בהראל, שגרם להתפוררות הקיבוץ?

כאמור פרשנות מחקרו של בן-חורין מצביעה על העובדה, שהקונפליקט בין התנועה והקיבוץ, יצר שני מחנות בקיבוץ, מצדדי קו התנועה לעומת שולליו. קונפליקט שהפך מוויכוח אידיאולוגי, לפילוג חברתי פנימי בקיבוץ, ול"מאבק בין שני מחנות עוינים", היחסים המתוחים בין החברים גרמו לכך, ש"הצדדים אינם יכולים עוד לחיות זה עם זה", ולכן הקיבוץ התפורר.¹⁰⁶

מפרשנות זו ניתן להבין שהפילוג בהראל היה בסגנון פילוגים דומים שהתרחשו בקבה"מ,¹⁰⁷ והיחסים בין חבריו הפכו לקרע בל יאוחה כדוגמת השבר שהיה בעין-חרוד.¹⁰⁸ השוני היה בכך שבסופו של דבר כל החברים עזבו את הראל.

פרשנות זו לא עומדת בקנה אחד עם התמונה המצטיירת מהמקורות. חברי הקיבוץ מבהירים את

דעתם בנושא:

עמליה גלעדי "ניתן לומר שמבחינת ההשקפה הפוליטית בהראל היו שני זרמים אך הם לא עמדו בשום אופן זה כנגד זה. לא היתה ביניהם תהום. המיעוט הגדיר את עצמו כמקבל את קו התנועה ורוב

חברי הקיבוץ היו שמאלנים".¹⁰⁹ אליהו יקיר "בהראל לא קרה שום דבר של יריבות כמו שהיה בקיבוץ המאוחד, שהגיעו לאלמות, שום סימן, היינו חברים. הכל היה במילים בדיבורים, בהשמצות כן".
אביבה יקיר: "היריבות בין הצדדים לא בדרך של שנאה".¹¹⁰

יעקב אגמון "לא היו סכסוכים היחסים היו טובים".¹¹¹

גרסאות אלה קולעות לדעתי כמעט בשלמותם למציאות שהייתה בקיבוץ. הן מאשרות את הנחתי שלא היו מחנות בקיבוץ אלא זרמים לא שווים בגודלם. מצדדי התנועה מנו כ 20% ואילו מתנגדיו מנו כ 80%.¹¹² בנוגע ליחסים בין הזרמים יש לומר שבהחלט נוצר מתח ביניהם, על הרקע של חילוקי הדעות האידיאולוגיים,¹¹³ בנוגע לבחירות לוועדות,¹¹⁴ ועקב הסגנון המתלהם של ההנהגה השמאלנית מול התנועה.¹¹⁵ אולם מתח זה לא גרם בשום אופן לפילוג או לקרע בין שני הזרמים כפי שציינו המרואיינים. במסמכים בני התקופה לא נמצאה עדות לכך שהיה פילוג חברתי בהראל, מעבר למתח בין הזרמים. יתרה מכך בן-חורין מציין שבמהלך 1954 "גבר גל העויבות ורוב העוזבים עברו למק"א...בראשות מ. סנה".¹¹⁶ מתיאור זה ניתן להבין שחברים רבים עברו למק"א, בעוד מקורות בני הזמן מלמדים אותנו שסה"כ עברו למק"א לפי מקור אחד שלושה חברים,¹¹⁷ ולפי השני 4-5 חברים.¹¹⁸ נתונים אלה מצביעים שמספר החברים שחצה את הקווים בדרכו לסנה ומחנהו היה קטן ביותר, ושהזרמים בקיבוץ המשיכו להתדיין במגרש התנועתי. כאמור המתח האידיאולוגי התמוסס אט אט במהלך 1954 במיוחד לאחר פילוג מפ"ם ואז הוסט הוויכוח לקבלת השלמה. תביעה זו גובתה ע"י כלל חברי הקיבוץ, שחשו את מצוקת כוח האדם המתמדת הרובצת על שכמם.¹¹⁹ האופן שבו התפורר הקיבוץ מחוק ומאשש את ההנחה שהוא לא פורק כתוצאה ממתח פנימי ומפילוג. שלושת המסמכים בני הזמן שנכתבו ע"י צבי דקל מזכיר הקיבוץ ואלי יקיר רכז המשק ששניהם צידדו בעמדת התנועה, ומכתב של חברי הראל לוועד הפועל של הקבה"א מאששים הנחה זו. מסמכים אלה שנכתבו בסמוך לקריסת הקיבוץ ואחריו, אינם מזכירים את הנושא. הם עוסקים בהסבר על מצבו הקשה של הקיבוץ, הם מציינים את המתח בין הזרמים, את הייאוש שפשה עקב חוסר התקווה לקבלת השלמה, את הניסיונות לשכנע את מזכירות הקבה"א בדחיפות העניין, ואת אחריות מזכירות הקבה"א בפירוק הקיבוץ. ממסמכים

אלה אנו למדים עוד "שהקש ששבר את גב הקיבוץ", היה כאמור מציאת המכתב שדקל שלח ליקיר ובו נכתב שכל עוד יענקלה, דב ודני יישארו בקיבוץ לא תגיע השלמה עקב דעותיהם. בנוסף המכתב חשף בפומבי את האמצעים שמנהיגי הקבה"א היו מוכנים לנקוט כדי לטהר את הקיבוץ מהנהגת השמאל. תגלית זו גרמה למפולת אשר כתוצאה ממנה עזבו את הקיבוץ כ-300 חברים מתוך 55, וה-25 הנותרים עזבו לאחר זמן קצר מאוד.¹²⁰ כמו כן גם במסמכים שפרסמה התנועה אודות פרשת הראל אין שום אזכור על פילוג שהתרחש בהראל.¹²¹ בשום מסמך לא מדובר על מחנות עוינים, שאינם יכולים לחיות זה עם זה, או על פילוג. יתרה מכך אם אכן המחנאות והעוינות בין הצדדים הייתה כה חזקה, ניתן היה לשער שהמחנה של מצדדי הקו התנועתי יישארו בהראל לאחר שמבוקשם ניתן להם עת הנהגת השמאל וחבריו עזבו את הקיבוץ, אולם לא כך היו פני הדברים. כל העדויות אם כן מצביעות על כך שהסיבה המרכזית לקריסת הראל הייתה, כתוצאה מקונפליקט עם התנועה, ולא כתוצאה מפילוג פנימי.

ג. האם הנהגת הראל העתיקה מטרות? כאמור בן-חורין סבור שהנהגת הראל, העתיקה מטרות, והיא שינתה את יעודה מהמשך בניין הקיבוץ, היא בחרה לקדם מטרות פוליטיות. כדי לבחון את הסוגיה הזו חשוב לזכור שוב שהתחום הפוליטי היה תחום בעל משמעות עליונה בתנועת השוה"צ והתנועה עודדה ודרשה מהקיבוצים לעסוק בו. או כפי שהגדרנו כי חברי השוה"צ והנהגת הקבה"א ראו את תנועתם כתכלית וכמכשיר למילוי משימות. הרעיון היה שיש לשמור על הפרופורציות הנכונות בין בניין הקיבוץ והמשימה הפוליטית אידיאולוגית. חברי הראל שהיו בוגרי תנועת השוה"צ התחנכו על ברכי הרעיונות הללו והשילוב בין "התכלית למשימה", היה לחם חוקם.¹²² הפעילות המרכזית של חברי הראל בתחום הייתה במעברת הרטוב בבית-שמש הסמוכה בלימוד עולים, גיוס חניכים לשוה"צ, ולחברות נוער בקיבוצים, הקמת סניף של מפ"ם במעברה, וקשר עם הכפר הערבי הסמוך.¹²³ ההתנגשות עם התנועה הייתה על הרקע של הגישה העצמאית של הנהגת השמאל בקיבוץ, ולא עצם הפעילות המעשית של חברי הקיבוץ שבמספר הזדמנויות צוינו לשבח. ניתן לשער שאם הנהגת הראל הייתה מבצעת את כל הפעילות הפוליטית האינטנסיבית שלה הן בקיבוץ, והן מחוץ לקיבוץ, תוך תמיכה בהנהגת התנועה, היא לא הייתה מגיעה לקונפליקט עם התנועה, קונפליקט שהוביל להתפוררות הקיבוץ. את ההנהגה הפוליטית

חברתית הוביל יעקב אגמון, חבריו מציינים את הכריזמה שלו, את בטחונו האישי ואת נטייתו להיות כינור ראשון, ולהתווכח עוד מימי קן צפון ת"א.¹²⁴ דומה שהסגנון המתלהם של הנהגת הראל בקונפליקט עם הנהגת התנועה הושפע מאופיו של אגמון וליבה את אש הסכסוך. אך סגנון זה אינו מעיד על העתקת מטרות, אלא על אופי ועל דרך להעברת מסרים. כבר ציינו את העובדה שחברי הראל סיפרו שהנהגת השמאל עבדה במסירות בענפי הקיבוץ, למרות שלא יזמה בתחום, ואילו מירב הפעילות הפוליטית התרחשה לאחר שעות העבודה. הנהגה זו התגייסה יחד עם אנשי קו התנועה כדי לתבוע מהתנועה את קבלת ההשלמה, בעוד שהמחלוקות האידיאולוגיות כמעט ירדו מסדר היום. היא הבינה כפי שציין יקיר שכדי לשפר את הפיגור שהתהווה בתחום המשקי ולעמוד בתוכנית המשק יש להיאבק על מתן השלמה לקיבוץ¹²⁵ שכמובן תרענן את השורות גם מבחינה חברתית ותרבותית. או בפרפרזה, היא הסיטה את המאבק, ממאבק אידיאולוגי ברומו של עולם, למאבק על קיום הבית, ומתן לחם. דווקא התגייסותה של הנהגה השמאלנית למאבק חסר פשרות לקבלת השלמה מחזקת את הטענה שהנהגה זו לא העתיקה מטרות, כיוון שראתה בקבלת ההשלמה את המפתח להמשך קיומו ובנינו של הקיבוץ.

מכל האמור לעיל ניתן לומר שהנהגת השמאל בקיבוץ שהייתה גם הנהגה הפוליטית חברתית שהובילה את הראל לא העתיקה מטרות. אלא המשיכה לנסות להגשים את המטרות שלאורם היא התחנכה ולאורן היא ייסדה את הראל, והם היו שילוב בין התכלית למשימה, בין בניין הקיבוץ, והפעילות הפוליטית מחוצה לו. הקונפליקט עם התנועה נבע מויכוח אידיאולוגי ולא מעצם הפעילות הפוליטית.

המאבק המשותף בין מצדדי קו התנועה ותומכי השמאל להשגת השלמה מאשש ומחזק את ההנחה שהנהגה הפוליטית חברתית בהראל לא העתיקה מטרות וראתה בבניין הקבוץ והמשך קיומו את המטרה החשובה ביותר שיש להיאבק עליה.

סיכום פרשנותי בסוגיה, לאחר בירור השאלות, ניתן לקבוע:

א. קיבוץ הראל לא נכשל בבניין המשק, הקשיים שליוו את התחום המשקי בראשית דרכו היו חלק מהתהוות הקיבוץ תוך לימוד ניסוי וטעייה שהביא בחובו גם כישלונות, אולם בשנתיים

האחרונות לקיום הקיבוץ לאחר תקופת הלימוד, החלה תנופה משקית שאת יכולה חברי הראל החלו לקצור.

ב. קיבוץ הראל התפורר כתוצאה מקונפליקט, שהתפתח לסכסוך חריף עם מזכירות הקבה"א. קונפליקט זה נוצר על רקע חילוקי דעות אידיאולוגיים. האסטרטגיה של הנהגת הקבה"א הייתה להפעיל לחץ על הראל ע"י אי מתן השלמה לקבוץ כל עוד יושבת בו הנהגת השמאל. השלמה זו הייתה ההבדל בין לחיות או לחדול.

ג. קיבוץ הראל לא התפורר כתוצאה מפילוג חברתי פנימי, אלא כפי שכבר הדגשתי מקונפליקט עם התנועה.

ד. הנהגת הראל לא העתיקה מטרות, אלא המשיכה לנסות להגשים את המטרות שלאורן היא התחנכה ולאורן היא הקימה את קבוץ הראל. מטרות אלה היו שילוב בין התכלית למשימה, בין בניין הקיבוץ והפעילות הפוליטית מחוצה לו.

התובנה מבחינת הסוגיות הנ"ל מחזקת ומאששת את הנחתי שמירב האחריות להתפוררות הקיבוץ נופלת על הנהגת הקבה"א ובראש וראשונה על "ההנהגה ההיסטורית", יערי וחזן. שתפקודם בעת הקונפליקט היה לקוי הם לא הצליחו לפענח את האיתותים הברורים שזרמו מקיבוץ הראל, איתותים שסימנו ראשית על התמורה שהתחוללה בקיבוץ בנוגע למהות המאבק בין הראל והקבה"א ושנית הם הצביעו על מצבו הקשה, התלוי על בלימה.

סיכום

ההנחות שרווחו עד כה ב"פרשת קיבוץ הראל" שהרעידה את התנועה הקיבוצית ואת הקבה"א בפרט בשלהי 1955, הזנו ע"י שלושה אפיקים. אפיק הנהגת הקבה"א, אפיק קיבוץ הראל, ואפיק המחקר. בתודעה הציבורית השתרשה ההנחה אותה הובילה הנהגת התנועה, שבהראל הייתה הנהגה כריזמטית סנהאיסטית שהובילה את חברי הקיבוץ לתמיכה בסנה ובעמדותיו, תוך קיום מחתרת "מק"יסטית"¹. על הרקע הזה נוצר קונפליקט עם התנועה - הנהגת הראל לא הייתה מוכנה לפשרות וסכסוך זה הוביל לפירוק הקיבוץ, שלאחריו חברו אנשי הראל לסנה ולמק"י. מכך ניתן להסיק שפירוק הקבוץ נבע מהתנהלותה של הנהגת הקיבוץ, ולכן היא האחראית להתפוררותו.

מחקרו של בן-חורין אודות פרשת הראל תמך בפרשנות הנהגת התנועה וקבע אף הוא שהאחריות להתפוררות הקיבוץ נבעה מהתנהלות הנהגתו. גישת הנהגת התנועה השתרשה בתודעה הציבורית הודות לתמיכה הציבורית הרחבה בה זכו יערי וחזן ברחוב הקיבוצי, ועקב שליטתם במנגנון התנועתי ואמצעי התקשורת שלו. לכן עמדת חברי הראל שגרסה כי הנהגת התנועה אחראית לקריסת הקיבוץ, לא זכתה לאזון קשבת ולהד ציבורי. מתוך ניתוח המקורות ומציאת ההקשרים הקיימים ביניהם לבין החומר שכבר פורסם, נוצרו תובנות החושפות את תמונת המציאות כפי שהיא באה לידי ביטוי בעת התרחשות הפרשה. תובנות אלו מהוות את חידושה של עבודה זו.

ניתן לומר שהקונפליקט והמשבר בין הנהגת הקבה"א להראל שהוביל לפירוק הקיבוץ, היה תוצאה של תמהיל אשר בו היו מעורבים ההנהגה ההיסטורית של הקבה"א אשר נאבקה על המשך מנהיגותה דרך מאבק אידיאולוגי בהשמאלה, מול חבריו הצעירים של קיבוץ הראל שמשלול הכשרתם ניתב אותם למחנה השמאל בתנועה שקרא תגר על מנהיגותם של יערי וחזן. בני דור הפלמ"ח שהתחנכו בתנועת השוה"צ, ניחנו בביטחון עצמי בדרך, בחוצפה ותעוזה, דבר שסייע להם רבות בהקמת הקיבוץ, בפעילות פוליטית ותרבותית ענפה. ברם הביטחון, החוצפה והתעוזה היו גם מכשול רם בנקודת הזמן הספציפית בה הנהגת הקבה"א נאבקה על המשך שליטתה בתנועה ומי שעמד בדרכה היה עשוי להיכנות ברותחין. הקיבוץ הצעיר היה תלוי בתנועתו הן

בתחום הכלכלי והן בנושא כוח אדם, בתחומים אלה יכלו קברניטיה לשלוט על שני משאבים יקרים אלה. הנהגת הקבה"א, כיוון שלא יכלה להרחיק את הנהגת השמאל בקבוץ באופן ישיר בחרה להפעיל עליו לחץ עקיף דרך אי מתן השלמה איכותית, השלמה שהייתה נחוצה לו כאוויר לנשימה להמשך התפתחותו. בנוסף היא ערכה מעקבים אחרי הנהגת השמאל בקיבוץ ודרבנה את אנשי קו התנועה בהראל לפעול להוצאת הנהגת השמאל, פעולה שלא בוצעה. פעולות אלה היו אמורות להחיש את בואה של ההשלמה. דומה שהאובססיה שאפיינה את חזן ויערי בטיפול בקיבוץ הייתה תוצאה של הדי המאבק שהם ניהלו על המשך שליטתם בתנועה. הנהגת התנועה השליכה מרמת המקרה לרמת ההקשר והמחשבה שהנהגת הראל תכבוש את לבבות חברי הקיבוצים הצעירים ואת חניכי השוה"צ כפי שהיא כבשה את קיבוץ הראל נראתה מאיימת. המהלך של פירוק השמאל האופוזיציוני להנהגה שבוצע מראשית 1953 לא תם עת הנהגת הראל איימה להצמיח מנהיגות צעירה אשר בבוא היום תבטל את הישגי הממסד התנועתי. לכך יערי וחזן לא היו מוכנים.

אובססיה זו פגמה בשיקול דעתם, אחרת קשה להבין מדוע הם המשיכו להתנגד לכך שהקיבוץ יקבל השלמה בניגוד לדעת רוב מזכירות התנועה, לאחר שעברה למעלה משנה בה הם יצאו כשירים על העליונה מול השמאל המובס בתנועה ובמפלגה, ולאחר כל האיתותים שהגיעו מהראל שבישרו על נאמנות חברי הקיבוץ לתנועה, והצביעו על מצבו הקשה של הקבוץ. נאמנות זו הוכחה באופן ברור עת כל חברי הראל הצביעו בבחירות של שנת 1955 לכנסת ולהסתדרות בעד מפ"ם. גם לאחר פירוק הקיבוץ כאשר חברי הראל נפוצו לקיבוצים, ולערים, המשיכו חבריו להיות נאמנים לתנועתם, מרביתם הצטרפו לסניפי מפ"ם ואיש מהם לא עבר לשורות מק"י. המחקר אודות "פרשת הראל" שהתרחשה בין השנים 1952-1955 לערער על התפישה שהייתה מקובלת הן בקבה"א והן במחקר ובוזה חידושו. תפישה שהטילה את האחריות לפירוק הקיבוץ על הנהגתו, תוך הסבר על הדרך האופוזיציונית, והפעילות הפוליטית שנקטה הנהגתו שהובילה להתפוררות הקיבוץ. ההיסטוריה הרלוונטית מלמדת אותנו שיש דווקא לקבל את גישת חברי הראל הגורסת כי האחריות לפירוק קבוץ הראל מוטלת על הנהגת הקבה"א, תוך התאמות הלוקחות בחשבון את העובדה שבקונפליקט יש שני צדדים.

הערות

הערות למבוא

- ¹ קומטיק מאיר, משפט פראג, ת"א, (1985), עמ' 9, 73, 90 (להלן: קומטיק-משפט); כפכפי אייל, אמת או אמונה, טבנקין מחנך חלוצים, ירושלים, (1992), עמ' 145 (להלן: כפכפי-אמת ואמונה).
- ² ישיבת הוועד הפועל (להלן: הועה"פ) בעין-החורש (2.12.1952), ארכיון השומר הצעיר (להלן: אש"צ), 5-10. (15)
- ישי יעל, "החזון ולקחו-השפעת משפט פראג על מפ"ם", מדינה ממשל ויחסים בנלאומיים, מס'7, (1975), עמ' 77-81.
- ³ צור אלי, נופי האשליה מפ"ם 1948-1954, ירושלים (1998), עמ' 196, (להלן: צור-נופי האשליה).
- ⁴ סנה משה, "מהגיונות הימים הללו", ברכה אשל (עורכת), משה סנה כתבים, 1948-1954, ת"א, (1999), עמ' 242, 377 (להלן: סנה-כתבים, מהגיונות).
- ⁵ צור אלי, "פרשת פראג-ההנהגה והאופוזיציה בקבה"א", זית דוד, מרגלית אלקנה, אלי צור, (עורכים), מאסף, גבעת-חביבה (1988) עמ' 43-53 (להלן: צור-פרשת פראג).
- ⁶ אשל ברכה, "מבוא", סנה כתבים, עמ' 25 (להלן: אשל-סנה כתבים).
- ⁷ ישיבת הועה"פ בעין-החורש, אש"צ, 2.12.1952, 5-10. (15), עמ' 39-40.
- ⁸ ישיבת הועה"פ בעין-החורש (2.12.1952), אש"צ, 5-10. (15), עמ' 39-40.
- ⁹ צור אלי, "בין איחוד לפילוג: מפ"ם וחטיבותיה", (עורך) מרגלית אלקנה, השמאל המאוחד, חיפה (1991), עמ' 128-129 (להלן: צור-בין איחוד).
- ¹⁰ יהודה (בן-חורין), חזן, בישיבת הוועה"פ במה (15.2.1953), עמ' 14, 17, אש"צ, 5-10. (11)6; צור-נופי אשליה, עמ' 213-216.
- ¹¹ סנה-כתבים, עמ' 30.
- ¹² צור-נופי האשליה, עמ' 1-13; צור-בין איחוד, עמ' 133-146, צור-פרשת פראג, עמ' 37-61.
- ¹³ כפכפי אייל, "תמורות באידיאולוגיה של הקבה"מ בתקופת המלחמה הקרה 1944-1954, חיבור לשם קבלת ד"ר, אוני ת"א, (1986), עמ' 29-30, 5 (להלן: כפכפי-תמורות); כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 2-1.
- ¹⁴ אשל-סנה כתבים, עמ' 3-37.
- ¹⁵ צור-נופי האשליה, עמ' 225-228, 213-217, 232-234; כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 169-173.
- ¹⁶ מזכירות הוועד הפועל, "פרשת הראל, הקבה"א, העוה"צ", (27.10.1955), אש"צ, 20.4 (1), (להלן: מזכירות-פרשת הראל); ראיון עם שמואל גמר (14.12.07) שערך עימו נדיב דורון (להלן: נדיב-שמואל גמר).
- ¹⁷ שם, עמ' 7-1.
- ¹⁸ ללא ציון שם הכותב, והתאריך, "לחברי הוועד הפועל של הקבה"א", אש"צ, 95-69. (8)2; אליהו יקיר, "לכב' החב' מאיר יערי", אש"צ, 95-14.7 (8), עמ' 6-1 (להלן: יקיר-ליערי).
- ¹⁹ צור-נופי האשליה, עמ' 212.
- ²⁰ אשל-סנה כתבים ברכה, עמ' 30.
- ²¹ בן-חורין-התפוררות קבוצות, עמ' 1.
- ²² שם, עמ' 28.

²³ שם, עמ' 159-160.

²⁴ כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 173.

²⁵ יקיר ליערי, עמ' 6.

הערות לרקע

¹ זית דוד, חלוצים במבוכ הפוליטי, ירושלים (1993), עמ' 268-269, (להלן: זית-חלוצים); שמואלי שושנה, הקשר בין צמיחתה של סיעה ב' במפא"י לבין פעולתן של האופוזיציות השמאליות בשנים 1935-1938,

עבודת מוסמך למדעי הרוח-m.a, (1980) במסגרת אוני' ת"א, עמ' 5-1.

² מרגלית אלקנה, "האידיאולוגיה החברתית כלכלית של מפ"ם 1948-1954", מרגלית אלקנה(עורך),

השמאל המאוחד, חיפה (1991) עמ' 215-217 (להלן: מרגלית-השמאל).

³ גרינברג יצחק, "עמדותיה של מפ"ם בשאלות ההסתדרות", מרגלית אלקנה (עורך), השמאל המאוחד, חיפה

(1991) עמ' 224 (להלן: גרינברג-עמדותיה של מפ"ם).

⁴ זית, חלוצים, עמ' 269.

⁵ ללא ציון שם הכותב, "קמה מפלגת הפועלים המאוחדת", על המשמר, (25.1.1948) עמ' 1.

⁶ החלטות הוועידה מצע האיחוד 1948. 1. 23-24, ארכיון הקיבוץ המאוחד, (להלן: אק"מ) 3-9, עמ' 83-86.

⁷ דיונים לקראת ייסוד מפ"ם 21.11.1947, אק"מ 13-ח', עמ' 8; זית דוד, "איחוד השמאל הציוני סוציאליסטי",

מרגלית אלקנה(עורך), השמאל המאוחד, חיפה (1991) עמ' 56-57, (להלן: זית-איחוד); כגרי, ברוך, טבנקין

בארץ ישראל, ירושלים (2003), עמ' 590-591, (להלן: כגרי-טבנקין); קדיש אלון, "מפ"ם וביטחון: עמדותיה

הפומביות של מפ"ם בנושאי צבא ובטחון, 1947-1954, צור אלי(עורך), לא יוכלו בלעדיו עמדות מפ"ם

בשאלות חוץ ובטחון 1948-1956, ח"א (2000), עמ' 74-76.

⁸ צור-נופי האשליה, עמ' 40-42; כגרי-טבנקין, עמ' 591.

⁹ כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 96.

¹⁰ זית-חלוצים, עמ' 269.

הערות לפרק ראשון

¹ צור-נופי האשליה, עמ' 38.

² שם, עמ' 38, "חשבון-הדור על אדם יהודי", סנה כתבים, עמ' 47-50, (להלן: סנה-כתבים, חשבון);

אלי שאלתיאל, תמיד במרי, משה סנה 1909-1948, ח"א, (2000), עמ' 431-434.

³ אשל, סנה כתבים, עמ' 5-6.

⁴ זית-איחוד, עמ' 62-63; אגמון יעקב, שאלות אישיות, ח"א, (1994), עמ' 138 (להלן: אגמון-שאלות).

⁵ ברל בלטי, במאבק על הקיום היהודי, לדמותו של משה סנה, ירושלים, (1981), עמ' 19-20, (להלן: בלטי-במאבק).

⁶ זית-איחוד, עמ' 62-63.

⁷ כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 114.

⁸ צחור זאב, חזן תנועת חיים השומר הצעיר הקיבוץ הארצי מפ"ם, ירושלים, (1997), עמ' 192, (להלן: צחור-חזן).

⁹ כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 114.

¹⁰ צחור-חזן, עמ' 188.

¹¹ צור-נופי האשליה, עמ' 94.

¹² צחור-חזן, עמ' 191; צור-נופי האשליה, עמ' 94-98.

- 13 בן-נוב מרדכי, ימים מספרים, ת"א, (1984), עמ' 115.
- 14 צור-נופי האשליה, עמ' 112-113.
- 15 סנה משה, "אחדות במערכה", סנה כתבים, עמ' 57-58.
- 16 צור-נופי האשליה, עמ' 112-113.
- 17 שם, עמ' 210.
- 18 שם, עמ' 189; אשל-סנה כתבים, עמ' 21-25.
- 19 מאיר יערי, "הקבה"א אחרי האיחוד ואחרי הקמת המדינה", אוקטובר 1949, אש"צ, 5. 20. (4)5 מרחביה, עמ' 13(להלן: יערי-אחרי האיחוד).
- 20 כפכי-אמת ואמונה, עמ' 46; יערי-אחרי האיחוד, עמ' 14; מרגלית אלקנה, השוה"צ מעדת נעורים למארכסיזם מהפכני, ת"א, (1971), עמ' 227-248.
- 21 אשל-סנה כתבים, עמ' 11.
- 22 צור-נופי האשליה, עמ' 189.
- 23 שם, עמ' 193.
- 24 קומיק-משפט פראג, עמ' 9, 73, 90; כפכי-אמת ואמונה, עמ' 145.
- 25 ישיבת הועה"פ בעין-החורש (2.12.1952), אש"צ, 5-10. (15)5, עמ' 43.
- 26 צור-נופי האשליה, עמ' 196.
- 27 סנה- כתבים, מהגינות, עמ' 242, 377.
- 28 ישיבת הועה"פ בעין-החורש (2.12.1952), אש"צ, 5-10. (15)5, עמ' 39-40.
- 29 צור-נופי האשליה, עמ' 203, 200; וראה: דיון על פרשת משפטי פראג ועל דפוסי המנהיגות בקבה"א בין שני החוקרים איל כפכי ואלי צור, אשר חלוקים בניתוחם את הסוגיה. כפכי טוענת ש"כפרשת פראג באה אפוא לידי ביטוי היריבות בין חזן ויערי...למחלוקת זו היו שני פנים אידיאולוגית ושלמונית. בידי שניהם שימשה האידיאולוגיה קרדום לחפור בו: חזן ניסח במונחים בולשביסטיים את הצורך במיהורים נגד הקומוניסטים בקבה"א, יערי ניסח בשפתה של תנועת-הנוער, שפת החברות והמיצוי המשותף מתוך ריבוי הגוונים את המשך היקלעותו של השוה"צ בין ציונות לקומוניזם" בנוסף יערי ניסה "לשמור, ככל האפשר את סנה במפ"ם, על מנת שלא ילשין על המפלגה בפני עולם המהפכה ובכך יגזור עליה נידוי מאותו עולם, כפכי אייל, "דפוסי מנהיגות בקבה"א, כפי שנחשפו בפרשת פראג", זית דוד, מרגלית אלקנה, אלי צור, (עורכים), מאסף, גבעת-חביבה(1988), עמ' 32-33, (להלן: כפכי-דפוסי מנהיגות), צור אינו מקבל את גישתה הוא סבור ש"מאמרה של כפכי חוטא, בעיוותים הן בתיאור התהליכים והן בניתוחם. עיוותים אלה נובעים מפריודיזציה מוטעית, מביטול הערך של הוויכוח הרעיוני כמרכיב מרכזי במשבר והתרכוז מעבר לכל פרופורציה במחלוקות בתוך הקבה"א. הדרמה הפוליטית והאנושית משמשים לה אך רקע ואוביקט למחלוקת בין יערי לבין חזן, מחלוקת שלא היה לה שחר במציאות דאז", צור- פרשת פראג, עמ' 57.
- 30 צור-נופי האשליה, עמ' 210.
- 31 ישיבת הועה"פ במעברות, (4.1.53), אש"צ, 5-10. (15)5.
- 32 ישיבת הועה"פ בשריד, (31.12.52), אש"צ, 5-10. (15)5.
- 33 צור-נופי האשליה, עמ' 212.
- 34 שם, עמ' 217-218.
- 35 אשל-סנה כתבים, עמ' 25.

- 36 צור-בין איחוד, עמ' 128; בלטי-במאבק, עמ' 23-18.
- 37 ללא ציון שם הכותב, "גילוי דעת", במת השמאל, (17.1.53), עמ' 6.
- 38 החלטות ישיבת הועד הפועל, גבעת חביבה, (17.1.53), אש"צ, 5-10. (16).
- 39 אשל, סנה כתבים, עמ' 27.
- 40 צור-בין איחוד, עמ' 128-129.
- 41 כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 166-167.
- 42 אשל-סנה כתבים, עמ' 28.
- 43 מ סנה, א ברמן, פ טובין, ר בוסתוני, "אל חברי מועצת מפ"ם", במת השמאל, (12.2.53), עמ' 6.
- 44 משה סנה, "בהפרד דרכים", במת השמאל, (12.2.53), עמ' 4.
- 45 צור-נופי האשליה, עמ' 224-225.
- 46 יהודה(בן-חורין), חזן, בישיבת הוועה"פ במשמר-העמק (15.2.53), אש"צ, 5-10. (11), עמ' 14,17;
- צור-נופי האשליה, עמ' 213-216.
- 47 אילת גידי, "מפלגה ביטחון-תבנית ותדמית (1948-1956)", אלי צור (עורך), לא יוכלו בלעדינו, ת"א (2000), עמ' 131 – 132, (להלן: אילת- מפלגה) חשוב להדגיש שלמחלקה זו לא היה שם פורמאלי כיוון שהיא היתה עלומה, היא הייתה חלק ממחלקת הבטחון של הקבה"א, את השם תבע במחקרו גידי אילת; רעיון עם גידי אילת, (25.11.2005), שערך עמו דורון נדיב(להלן; נדיב- אילת גידי).
- 48 ראיון עם יהודה בין, (5.12.2005), שערך עמו דורון נדיב(להלן-נדיב-בין).
- 49 החלטות מזכירות הועד הפועל, בדבר משפטי פראג הצעות החלטה בקיבוצים, (1.7.1953), אש"צ, 5-10. (16).
- 50 צור-נופי האשליה, עמ' 216.
- 51 ללא ציון שם הכותב, "כינוס מזכירי הקיבוצים", השבוע בקבה"א, 15.1.1953, עמ' 1.
- 52 ישיבת הוועה"פ של הקבה"א בגבעת חביבה, (16.1.1953), אש"צ, 5-10. (15), 117, 120.
- 53 ישיבת הוועה"פ במשמר-העמק (15.2.53), אש"צ, 5-10. (2), עמ' 25.
- 54 שם, עמ' 2-1.
- 55 שם, עמ' 3, 17.
- 56 יערי, ריפתין וחזן, במועצה הכללית השמינית של הקבה"א, גבעת-חביבה, (1954. 4. 5-2), אש"צ, 5-20. (2), עמ' 1,2; ללא ציון שם הכותב, "דו"ח על המועצה השמינית של הקבה"א", השבוע בקבה"א, (23.4.54), עמ' 2.
- 57 צור-בין איחוד, עמ' 127-128; צור- נופי האשליה, עמ' 237.
- 58 פ.טובין, "אזיקים, זיקה וזיקים", שמאל, (16.9.1954), עמ' 3; וילי פוקס, "הפרשה העגומה בזיקים לא מסתיימת", שמאל, (16.9.1954), עמ' 3, פוקס מציין ברשימתו על הוצאת 4 חברים מקיבוץ זיקים עקב השקפתם, השמאלנית במהלך חודש ספטמבר 1954; מזכירות-פרשת הראל, עמ' 2; יקיר- ליערי, עמ' 2.
- 59 צור-בין איחוד, עמ' 127-128; צור- נופי האשליה, עמ' 237.
- 60 חזן, במועצה הכללית השמינית של הקבה"א, (1954. 4. 5-2), אש"צ, 5-20. (2), עמ' 3; צור-נופי האשליה, עמ' 225-227.
- 61 משה סנה, "על המתרחש בקיבוצים", שמאל, (19.3.1953), עמ' 4,1.
- 62 שומרת, "אל חברי בקבוץ הארצי", דרך השמאל, (6.3.1953), עמ' 7.
- 63 תוכנית המלוויה חיים שכאלה עם יעקב חזן, 12, 19.7.1983, (להלן: חזן-חיים שכאלה); ראיון עם יעקב חזן

- 12.1983 שערכה עמו נועה לין, בתוך: נועה לין, משה סנה ופירוק קיבוץ הראל ב-1955, עבודת גמר י"ב, משמר-העמק (1984) עמ' 68 (להלן: לין-סנה, חזן). ראיון עם יעקב חזן, ללא ציון תאריך הראיון, שערך עמו צבי בן-חורין, 73-95. 2(2), (להלן: בן-חורין-חזן); צחור-חזן, עמ' 211.
- 64 חבר שמאל בכרמיה, "שביתת שבת בכרמיה, שמאל, 16.4.1953, עמ' 7 (להלן: חבר שמאל).
- 65 ראיון עם יוחנן כהן (20.7.2004), שערך עמו דורון נדיב (להלן: נדיב-כהן); חבר שמאל, עמ' 7; בסוגיית המיהורים בקיבוצים, חשוב לציין שהיו גם קיבוצים שהקיבוץ הוציא ממנו חברים בודדים כמו למשל בלהבות חביבה. ראה: ראיון עם שלמה לבנה חבר קיבוץ להבות חביבה בעבר, (4.4.2005) ראיון שערך עמו דורון נדיב, שלמה מספר שבזמן משבר סנה הוצאו מלהבות חביבה שני חברים שתמכו בעמדות של מק"י. "הם הוצאו ע"י חברי הקיבוץ לאחר שיחת קיבוץ בה השתתפו יהודה בן-חורין ויצחק פמיש. השנים סיפרו שעניי חברי הקיבוץ נצפו כאשר הם נכנסים לסניף של מק"י".
- 66 לין-סנה, חזן, עמ' 68, וראה: דברי חזן בנושא בישיבת הוועד הפועל בתל-עמל (21.4.53), אש"צ 10-5. 6(11), עמ' 23, חזן אמר "בכל הקיבוצים החליטו בעצמם בלי המזכירות".
- 67 כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 172.
- 68 מ.ב, "להגנת קיבוצינו", בקיבוץ, 18.2.1953, עמ' 3; ישיבת המזכירות המרכזת (18.1.53), אק"ם, 1 ב' 9\51, עמ' 67; יזהר אורי, בין חזון לשלטון-מפלגת אחדות-פועלי ציון בתקופת הישוב והמדינה, ירושלים, (2005), עמ' 118-119 (להלן: יזהר-בין חזון).
- 69 ישיבת המזכירות המרכזת (18.1.1953), אק"ם, 1 ב' 9\51, עמ' 67-62; מסקנות המרכז החקלאי בעניין הסכסוך ביד-חנה, (10.3.1953), מ.ב, "לחברים בכיסופים", בקיבוץ, (3.6.1953), עמ' 4; כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 172-173.
- 70 מסקנות המרכז החקלאי בענין הסכסוך ביד חנה (10.3.1953) אק"ם, 3-ג\3; י. אונגר, "תגרות ידיים ביד-חנה קול העם, (8.3.53), עמ' 2; מכתב תגובה בקשר לרשימתו של י אונגר, ללא תאריך ושם הכותב, אק"ם, 3-ג\3; 3; כנרי-טבנקין, עמ' 681-680, כרמית גיא, מסע ליד חנה, ת"א, (1992), עמ' 118-122.
- 71 ראיון עם אליהו יקיר (5.4.05), שערך עימו דורון נדיב (להלן: נדיב-יקיר).
- 72 לין-סנה, חזן, עמ' 68.
- 73 בן-חורין-חזן.
- 74 פרומוקול שיחת קיבוץ שמרת (3.1.53), ארכיון שמרת, עמ' 102 (להלן: א"ש).
- 75 ראיון עם שמואל גבעוני (19.6.05), שערך עמו דורון נדיב, (להלן: נדיב-גבעוני); ראיון עם רבקה הרן מה 30.5.06 על כוח השכנוע של סנה ראה: ראיון עם רבקה הרן (4.4.2005) שערך עמה דורון נדיב, רבקה מתארת את "כוחו הרטורי של סנה, ועל כך שחברי שמרת נסעו במיוחד במשאית לקריות כדי לשמוע אותו".
- 76 פרומוקול שיחת קיבוץ שמרת (16.6.1953), א"ש, עמ' 136-137.
- 77 נדיב-גבעוני.
- 78 צור-פרשת פראג, עמ' 52.
- 79 חזן-חיים שכאלה.
- 80 צור-פרשת פראג, עמ' 56, צור-נופי האשליה, עמ' 236-237.
- 81 יהודה בן-חורין, חזן, בישיבת הוועה"פ במשמר-העמק, (15.2.1953), אש"צ, 10-5. 6(11); צור-נופי האשליה, עמ' 216.
- הערות לפרק שני

- ¹ ללא ציון שם הכותב והתאריך, "עלון חמש שנים להראל", אש"צ, 103-1.26(2), (להלן: חמש שנים).
- ² פרלה וינגרטן, קיבוץ הראל 1948-1986, עבודה במסגרת לימודים באורנים, אש"צ, (1986), 103-26. (2) עמ' 7-7. (להלן: וינגרטן-הראל); נדיב-שמואל גפר.
- ³ זהבה קרון, "מכתב אל מזכירות הועד הפועל של הקב"א", (7.11.1955), אש"צ, ה-20.4 (1); נדיב-שמואל גפר; ראיון עם אלי שמעוני (7.12.07) שערך עימו נדיב דורון (להלן: נדיב-שמעוני); ראיון עם דוד נהיר (7.12.07) שערך עימו נדיב דורון (להלן: נדיב-נהיר); לין סנה, ראיון עם עמליה גלעדי, עמ' 78 (להלן: לין-סנה, גלעדי). בנוגע לגיוס לפלמ"ח דוד נהיר ואלי שמעוני גורסים שחברי ההכשרות "הימרו" את פי התנועה כאשר התגייסו לפלמ"ח, ואילו עמליה גלעדי סבורה שחברי הראל קיבלו אישור מהתנועה להתגייס לפלמ"ח.
- ⁴ וינגרטן-הראל, עמ' 7.
- ⁵ נחמה גנוסר, "הראל", השבוע בקב"א, (31.5.1951), עמ' 4.
- ⁶ ללא ציון שם הכותב, "נסתיימה המועצה הכ"ז לקב"א השוה"צ", על-המשמר, (14.12.1948) עמ' 2.
- ⁷ מזכירות- פרשת הראל, עמ' 4-1.
- ⁸ ללא ציון שם הכותב, "הראל-על גבול עמק איילון", לוי דרור (עורך), ספר השוה"צ-כרך ג', מרחביה, (1964), עמ' 153.
- ⁹ ראיון עם החברה ע, (ללא ציון תאריך הראיון) שערך עמה צבי בן חורין, אש"צ, 95-2.73 (2), עמ' 5; בן-חורין בעבודת הד"ר שלו לא ציין את שמות המרואיינים, ולא את תאריך הראיון, לכן בעבודתי שמות המרואיינים, שדבריהם נלקחו מהארכיון האישי של בן-חורין, יופיעו בשם קוד, למשל: החברה ע, השמות המלאים שמורים בתיק הטיזטא של עבודתי (להלן: בן-חורין, ע, בן-חורין ב וכו').
- ¹⁰ בן-חורין-ש.
- ¹¹ וינגרטן-הראל, עמ' 8.
- ¹² לין-סנה, גלעדי, עמ' 78.
- ¹³ רעיונות עם אבי שביט, ברלה וזהבה זילברברג, שערכה עמם וינגרטן פרלה, בתוך: וינגרטן-הראל, עמ' 7-7.
- ¹⁴ 11 (להלן: וינגרטן-הראל, שביט, ברלה, זהבה).
- ¹⁵ בן-חורין צבי טיזטא של עבודת הדוקטוראט. בקיבוץ הראל אין ארכיון לכן כל החומר על הראל נמצא בארכיון השוה"צ בגבעת-חביבה. יש מסמכים שלא נמצאו בארכיון בצורתם המקורית, והם מצוטטים בטיזטא של עבודת הדוקטוראט של בן-חורין צבי (להלן: בן-חורין-טיזטא) "דף לאינפורמציה של קיבוץ הראל", (11.4.1949), ללא ציון שם הכותב והעמ', אש"צ, 95-2.73 (2).
- ¹⁶ ללא ציון שם הכותב והעמ', "דף לאינפורמציה של קיבוץ הראל", (7.11.1949), אש"צ, 103-1.26(2).
- ¹⁷ ראיון עם אליהו יקיר שערכה עימו וינגרטן פרלה, בתוך: וינגרטן-הראל, עמ' 12-13, (להלן: וינגרטן-הראל, יקיר). חמש שנים.
- ¹⁸ שם; שם; בנוגע לגידול הטבק: מדריך הטבק הממשלתי מסר, שיבול הטבק בהראל היה השני ביבולו והשלישי באיכותו בשנות תשי"א, ללא ציון שם הכותב, "טבק בהראל", השבוע בקב"א, 27.3.1952, עמ' 7.
- ¹⁹ וינגרטן-הראל, יקיר, עמ' 12-13.
- ²⁰ גנוסר נחמה, "הראל", השבוע בקב"א, (31.5.1951), עמ' 4; אליהו יקיר, רותי ושאל דגן (עורכים), עצוב למות באמצע התמוז, ללא ציון תאריך הוצאה, עמ' 39-43 (להלן: דגן-עצוב למות).
- ²¹ בן-חורין-ב.

- 22 גנוסר נחמה, "קיבוצינו בפרוודור הראל", השבוע בקבה"א, (1.1.1953), עמ' 7- (להלן: גנוסר-קיבוצינו), וראה: ללא ציון שם הכותב, שיאים בהראל", השבוע בקבה"א, (21.2.52), עמ' 6, כתב השבוע בקבה"א מצא קטע בעלון הראל, "המראה לא רק על מאמצים והישגיים, אלא גם על הרוח של פעילות ויוזמה, המפעמת בקיבוץ הצעיר ורב פעלים זה", וכוונתו לשיאים שחברי הקיבוץ הגיעו בחפירת בורות לעצי פרי נשירים ולגפנים, בשתילת גפנים ותילולם, ושתילת עצי יער.
- 23 חמש שנים.
- 24 ביברמן עמי, "פרקי קיבוץ", השבוע בקבה"א, (20.11.1952), עמ' 5.
- 25 יקיר-ליערי, עמ' 3; וראה: ללא ציון שם הכותב, "הקיבוץ הארצי השווה"צ המחלקה לכלכלה ומשק, סיכומי נתונים משקיים מהשניים תש"י, ותש"י"ג", אש"צ, 8.10(7-9), (לא נמצאו נתונים מהשניים האחרות לקיום הראל), (להלן: הקבה"א-סיכומי נתונים).
- 26 בן-חורין-י.
- 27 ראיון עם רוטי(אלקון)אילת, (25.11.2005) שערך עמה נדיב דורון, (להלן: נדיב-רוטי אילת).
- 28 בן-חורין-ק.
- 29 בן-חורין-ע.
- 30 גנוסר-קיבוצינו, עמ' 7.
- 31 בן-חורין-י.
- 32 ללא ציון שם הכותב, "התערוכה", במשלט, (10.1953), אש"צ, 26-103.1(2), עמ' 6.
- 33 פבדה גלעד, ראיון עם אגמון יעקב, "שיודע לשאול", חותם מוסף על-המשמר, (1.4.1994), עמ' 5.
- 34 רוטי דגן, דגן-עצוב למות, עמ' 34-35.
- 35 חמש שנים.
- 36 גנוסר נחמה, "עם חג החומש בהראל", השבוע בקבה"א, (15.10.1953), עמ' 7, (להלן: גנוסר-חג החומש).
- 37 יעקב אגמון, "חגנו-פתח להסתערות ותנופה", במשלט, (10.1953), אש"צ, 26-103.1(2), עמ' 7, (להלן: אגמון-חגנו).
- 38 גנוסר-חג החומש, עמ' 7.
- 39 ראה למשל: במשלט, מתאריכים: 11.5.1952, 20.7.1953, 28.8.1953 ועוד ועוד.
- 40 חמש שנים; וראה: בן-חורין-י, ר, ש, מ ועוד.
- 41 מזכירות-פרשת הראל, עמ' 3-1; יומן המזכירות של הקבה"א, (פברואר 1953), אש"צ, 6.5(1); "פרוטוקל מישיבת הועה"פ" (רשום בתוך מחברת של מחלקת החברה), אש"צ, 5.20(1), במשאל (רפרנדום) התנועתי שהתקיים בראשית 1953, בעקבות משפטי פראג, בקיבוץ הראל היו בעד קו התנועה 14, 69 נגד ו-4 נמנעים, הרוב לא התייצבו על בסיס הקולקטיביות הרעיונית: 32 בעד, 51 נמנעים; וראה למשל: בן-חורין-י וב ועוד.
- 42 מזכירות פרשת הראל עמ' 6-3; אגמון-חגנו.
- 43 בן-חורין-י, ר; יקיר ליערי, עמ' 6.
- 44 בן-חורין-טייטא, עמ' 130.
- 45 בן-חורין-ע.
- 46 בן-חורין-בצ, א.
- 47 בן-חורין-א.

- 48 בן-חורין-י.
- 49 בן-חורין-א, ע, י, ע, ר, ד; לין, סנה, ראיון עם זילברברג וזהבה, עמ' 76 (להלן: לין- סנה, זילברברג).
- 50 דב פרצובסקי, "הועדות הפוליטיות בפעולתן", השבוע בקבה"א, (1.5.1954), עמ' 8, 10.
- 51 לין סנה, זילברברג, עמ' 77-76.
- 52 ללא ציון שם הכותב, "סיכום הבחירות השנתיות", במשלט, (20.10.1953), עמ' 7.
- 53 בן-חורין טימא, מתוך, במשלט (20.7.1951), ללא ציון שם הכותב והעמ'.
- 54 הועדה הפוליטית, "לסכום הענה בועדה הפוליטית", במשלט, (16.9.1951), עמ' 1 (להלן: במשלט-לסכום).
- 55 שם, עמ' 5.
- 56 שם, שם.
- 57 שם, עמ' 2.
- 58 ללא ציון שם הכותב, "הפלוגות הפוליטיות פוקדות מעשיהן", השבוע בקבה"א, (13.11.1952), עמ' 4- (להלן- הפלוגות הפוליטיות).
- 59 ראיון עם אגמון יעקב (19.11.2004) שערך עמו נדיב דורון (להלן: נדיב-אגמון).
- 60 במשלט-לסכום, עמ' 5; צור- פרשת פראג, עמ' 43, "בפלוגות הפוליטיות היה ערבוב בין הפעילות הפוליטית המעוגנת במציאות הישראלית, לבין הביסוס לפעילות זו שנלקח ממציאות אחרת-הסוביטית. מערכת הטיעונים בהם השתמשו אנשי הפלוגות היתה מערכת הטיעונים של השמאל בקבה"א והנהגת הקבה"א חששה מהמסר האידיאולוגי שלהם, זאת היתה הסיבה להחנקתן של הפלוגות כבר בקיץ 1952".
- 61 הפלוגות הפוליטיות, עמ' 5-4; ללא ציון שם הכותב, "ביקור המחלקה לטיפול בפלוגה הפוליטית", במשלט, (6.6.1952), עמ' 8, כתוב על ביקורה של המחלקה לטיפול בפלוגה הפוליטית של הקבה"א בהראל "וסוכם כי במרכז עבודתנו בתקופה הקרובה יעמוד ארגון נוער בקבה"א. וכבר הוצאונו ילדים ממעברת הר-טוב לחברות נוער".
- 62 בן-חורין-טימא, "דף לאינפורמציה", (3.8.1951), עמ' 131-130.
- 63 בן-חורין-ר; נמרוד אשל, שביתת הימאים, (1994), ת"א, עמ' 154-153, 194.
- 64 יעקב חזן, מפ"ם, ישיבת הכנסת, (10.12.1951), חיק יעקב חזן ארכיון משמר-העמק (להלן: א"מ.ה), נאומים ודברים בכנסת 1949-1965.
- 65 אגמון יעקב, "לתכלית הפעולה הפוליטית בהר-טוב", במשלט, (11.5.1952), עמ' 5-4.
- 66 ללא ציון שם הכותב, "ושינוח לחברך", השבוע בקבה"א, (30.4.1952), עמ' 7.
- 67 ללא ציון שם הכותב, "מפעולות הועדה הפוליטית בהראל", השבוע בקבה"א, (20.11.1951), עמ' 5.
- 68 בברוביץ דב, "נגד המטיפים להסתגרות", השבוע בקבה"א, (5.6.1952), עמ' 7.
- 69 ללא ציון שם הכותב, "הראל", במשלט, (11.5.1952), עמ' 9.
- 69 פלוגות הפוליטיות, עמ' 5-4.
- 70 שם, שם.
- 71 בן-חורין-י.
- 72 ללא ציון שם הכותב, "התערוכה", במשלט, (10.1953), ללא ציון יום ההוצאה) אש"צ, 103-1.26 (2), עמ' 6.
- 73 מכתב עבור מפ"ם מדב בברוביץ מהראל (5.9.1953), אש"צ, ה- 4. 20 (1); נדיב-אגמון.
- 74 מירי, ללא ציון שם המשפחה, "ונשכלל את פעולת ההשתלמות הרעיונית", במשלט, ללא ציון יום ההוצאה

(10.1953), עמ' 14 (להלן: מירי-נשכלל).

75 "הקבה"א דגל בתאוריה המארכסיסטי לניניסטי שהיתה תערובת של דעות והנחות משימות ואסכולות שונות. הרעיון כלל אמונה בחוקיות תהליכים שיובילו למשמר סוציאליסטי. כמו חלקים אחרים באגף השמאלי של התנועה הסוציאליסטית העולמית, הניח הקבה"א שהשגת מטרה זו כרוכה במהפכה, ומלנין קיבל הקבה"א את הגישה האליטיסטית, שההמונים זקוקים לגוף מלוכד של מהפכנים מקצועיים כדי לקדם את המהפכה";

צור-נופי האשליה, עמ' 229.

76 דב, ללא ציון שם המשפחה, "לקראת הבאות", במשלט, ללא ציון יום ההוצאה (10.1953), עמ' 9, 11, 13.

77 מירי-נשכלל, עמ' 15.

78 בן-חורין-מיזמא, מתוך במשלט, ללא ציון שם הכותב, והעמ' 11.11.1953.

79 בן-חורין-מ.

80 בן-חורין-ע.

81 בן-חורין-ק; וראה ראיון עם רותי (אלקון)אילת, המתארת את החינוך הרעיוני שקיבלו חניכי השוה"צ בקן צפון ת"א, נדיב-אילת רותי.

82 ב דב א יעקב, "השביעי לנובמבר 1954", במשלט, 7.11.1954, 103 - 1.26 - (2), (להלן: דב, יעקב-השביעי).

83 ר אברהם, "מלאכת משטוש", במשלט, 4.1.1955, 103 - 1.26 - (2) (להלן: אברהם-מלאכת).

84 שור יצחק, "הערות ליחסינו אל מפא"י", במשלט, 5.3.1954, 103 - 1.26 - (2) (להלן: יצחק-הערות).

85 ב דב, "על מה יש להיאבק כדי להשלים את משימות מלחמת העצמאות", במשלט, 1.5.1954, 103 - 1.26 - (2), (להלן: דב-על מה).

86 דב, יעקב-השביעי, עמ' 3.

87 שם, עמ' 4-6.

88 אברהם-מלאכת, עמ' 3-4.

89 שם, עמ' 5, 9.

90 יצחק-הערות, עמ' 4.

91 דב-על מה, עמ' 3.

92 בן-חורין-י.

93 יקיד ליערי, עמ' 2.

94 שם, שם.

95 בן-חורין-י.

96 יקיד ליערי, עמ' 2.

97 לין-סנה, גלעדי, עמ' 80.

98 צור-נופי, עמ' 215.

99 הקולקטיביות הרעיונית היא: "משמר של בירורים חופשי ופתוח שמטרתו להגיע להחלטה מוסכמת לצורך

פעולה משותפת, הקולקטיביות הרעיונית נועדה לתת מענה בשלושה תחומים התחום הקיומי, הערכי והארגוני פוליטי. באופן היסטורי היא התגבשה בתקופת המשבר שפקד את גודד העבודה שהתפלג בסופו של דבר, בעקבות משבר זה הגיעו חברי השוה"צ למסקנה שקבוצה שיתופית אינה יכולה להתקיים בלי הסכמות משותפות של חבריה בתחום הרעיוני, ולכן ניתן לראות בקולקטיביות הרעיונית את הרחבת עקרונות

- השיתוף והערבות ההדדית לתחום הרעיוני של הקיבוץ; צור אלי, "שותפות רעיונית זוהת קיבוצית", בתוך, אלי צור, דוד זית, השותפות הרעיונית פוליטית, שותפות רעיונית זוהת קיבוצית, גבעת-חביבה, (1987), עמ' 24-25.
- 100 מזכירות- פרשת הראל, עמ' 4,2.
- 101 לין-סנה, זילברברג, עמ' 76-77.
- 102 רעיה, ללא ציון שם משפחה, "לאחר הבחירות", במשלט, 7.10.1954, עמ' 11.
- 103 אליק, ללא ציון שם המשפחה, "חידלו ממעשי ייאוש", במשלט, 26.10.1954, עמ' 6.
- 104 נהיר צפורה, "תופסקנה יבבות המקופחים", במשלט, 26.10.1954, עמ' 12.
- 105 הוועה"פ, במשמר-העמק, 15.2.1953, דברי חזן, אש"צ, 10-6.11(1), עמ' 2-1; צור-נופי האשליה, עמ' 303.
- 106 צור-נופי האשליה, 217.
- 107 יומן המזכירות של הקבה"א, פברואר 1953, 6.5 (1).
- 108 ראיון עם יקיר אביבה שערך עמה נדיב דורון (3.8.04), (להלן: נדיב-אביבה). נדיב-רותי אילת.
- 109 נדיב-רותי אילת.
- 110 לין-סנה, זילברברג, עמ' 76-77.
- 111 בן-חורין-זה.
- 112 לין-סנה, גלעדי, עמ' 80.
- 113 בן-חורין-א.
- 114 בן-חורין-ר.
- 115 יקיר ליערי, עמ' 2; וראה רעיונות שערכה לין עם זילברברג וגלעדי, אודות הופעתם של סנה וריפתין בקיבוץ. לין-סנה, גלעדי, עמ' 80; לין-סנה, זילברברג, עמ' 76-77.
- 116 צור-נופי האשליה, עמ' 236.
- 117 יקיר אלי, "נגד דמוקראטיזם כביכול", במשלט, 20.7.1953, 103-126(2), עמ' 4(להלן: יקיר-נגד דמוקראטיזם).
- 118 יקיר-נגד דמוקראטיזם, עמ' 4-5.
- 119 בברוביץ דב, "על הצגה מגוחכת של נושא רציני". במשלט, 20.7.1953, עמ' 4-5.
- 120 יקיר אלי, "תשובה לא חברית ושלא לעניין", במשלט, 14.8.1953, עמ' 4.
- 121 בברוביץ דב, "הדבקת תוויות רעשונית באצטלה של פניה חברית", במשלט, 28.8.1953, עמ' 6.
- 122 מירי, ללא ציון שם משפחה, "שתוף פעולה מעמדי-מדוע ולשם מה? תשובה חברית לאלי יקיר", במשלט, 28.8.1953, עמ' 3.
- 123 א יעקב, ללא ציון שם המאמר, במשלט, 8.1.1954, עמ' 5.
- 124 יקיר אלי, "תשובה לנפגעים", במשלט, 8.1.1954, עמ' 7-8.
- 125 דב, ללא ציון שם משפחה, "שלוש הערות אל אלי יקיר", במשלט, 8.1.1954, עמ' 8.
- 126 יקיר אלי, "הערות לסכום פעולת המזכירות", במשלט, 7.10.1954, עמ' 4(להלן: יקיר-מזכירות).
- 127 שם, שם.
- 128 מכתבו של דקל צבי, ללא ציון תאריך כנראה מספטמבר 1955, אש"צ, ה-4.20(1), (להלן: דקל-מכתב).

הערות לפרק שלישי

- 1 מזכירות-פרשת הראל, עמ' 7-1; ללא ציון שם הכותב, והתאריך, " לחברי הוועד הפועל של הקבה"א ",
אש"צ, 95-69. 2(8); יקיר ליערי, עמ' 6-1. חשוב לציין שפרט למכתב שחברי הראל שלחו לוועה"פ של
הקבה"א, הם לא סיכמו את הפרשה בצורה מאורגנת והמכתב היה ביוזמתו של יקיר, אולם לעניות דעתי הוא
בהחלט משקף את ההתרחשויות מנקודת מבטם של חברי הראל.
- 2 יקיר ליערי, עמ' 1, מזכירות פרשת, עמ' 5-2.
- 3 הצהרת הצטרפות, 15.5.1950, " הקבה"א מזכירות הוועה"פ-הצהרות של קיבוצים על הצטרפותם לקבה"א
1950 ", אש"צ, ה-3. 99(4).
- 4 מכתב של פלד נתן להראל בשם מזכירות הקבה"א, 30.9.1952, אש"צ, ה-4. 20(1).
- 5 קומיק-משפט פראג, עמ' 9, 73, 90.
- 6 צור-בין איחוד, עמ' 123.
- 7 צור-נופי האשליה, עמ' 213-210.
- 8 חזן בישיבת הוועה"פ של הקבה"א בעין-החורש 2.12.1952, עמ' 39-40, אש"צ, 5-10. 5(15).
- 9 צור-בין איחוד, עמ' 129.
- 10 החלטות מזכירות הוועה"פ, בדבר משפטי פראג הצעות החלמה בקיבוצים, 1.7.1953, אש"צ, 5-10. 5(16).
- 11 ללא ציון שם הכותב, " בשולי ההצבעה ", במשלט, 23.1.1953, עמ' 1(להלן: בשולי ההצבעה).
- 12 מזכירות-פרשת הראל, עמ' 2; בשולי ההצבעה, עמ' 2-1. חשוב להדגיש שבסעיף העליוני: שדיבר על
שליטת כל פעולה סיעתית בקבוץ, בקבה"א ובחזית, נמנע רוב הקיבוץ, אולם המספרים המדויקים אינם
בנמצא.
- 13 יומן המזכירות של הקבה"א, פברואר 1953, אש"צ, 5. 6(1).
- 14 בשולי ההצבעה, עמ' 2-1; וראה: את מאמריהם של יקיר אלי, "בעקבות ההצבעה", במשלט, 23.1.1953,
עמ' 5 (להלן: יקיר-בעקבות); בברוביץ דב, "תשובה לאלי", במשלט, 23.1.1953, עמ' 8-6(להלן: בברוביץ-
תשובה).
- 15 שם, שם.
- 16 בן-חורין-ד; לין-סנה, גלעדי, עמ' 78; חזן-חיים שכאלה, אילן רעיה; נדיב-אגמון.
- 17 בן-חורין-י; לין-סנה, גלעדי, עמ' 79.
- 18 לין-סנה, זילברברג, עמ' 77-76.
- 19 בן-חורין-י.
- 20 בן-חורין-ר.
- 21 נדיב-אגמון.
- 22 בשולי ההצבעה, עמ' 2-1; יקיר-בעקבות, עמ' 5; בברוביץ-תשובה, עמ' 8-6.
- 23 הווע"פ שריד, 31.12.1952. עמ' 88-85, אש"צ, 5-10. 5(15).
- 24 צור-נופי האשליה, עמ' 207-206, 212, 217-225, 229.
- 25 שם, עמ' 229-230.
- 26 בברוביץ דב, "תורתו הכללית של בורוכוב והמרכסיום לניניזם", חלק א, במשלט, 15.2.1953, עמ' 10-5,
בברוביץ דב, "תורתו הכללית של בורוכוב והמרכסיום לניניזם", חלק ב, במשלט, 29.2.53, עמ' 7-5.

- 27 הוּעָה"פּ בַּמְשַׁמֵּר-הַעֲמָק, 15.2.1953, אש"צ, 5-10. 6(11) עמ' 3; מִתּוֹךְ יוֹמֵן הַמַּזְכִּירוֹת שֶׁל הַקֶּבֶה"א, פְּבֵרֵוֹאֵר 1953, אש"צ, 5. 6(1); נְדִיב-אַגְמוֹן; צַחוּר-חֹזֵן, עמ' 211-212, נְדִיב-כֶּהֵן.
- 28 צַחוּר-חֹזֵן, עמ' 211-212, נְדִיב-כֶּהֵן.
- 29 מִזְכִּירוֹת-פְּרֶשֶׁת הַרְאֵל, עמ' 2.
- 30 נְדִיב-בֵּין.
- 31 בֶּן-חֹרֵי־חֹזֵן; לֵי־סִנְהָה, חֹזֵן; יְקִיר-לִיעֵרִי, עמ' 4-6.
- 32 צַחוּר-חֹזֵן, עמ' 212; רֵאיוֹן עִם יְהוּדָה פְּרֶלֶה־פֶּטֶר שֶׁעָרַךְ עִמּוֹ נְדִיב דוֹרוֹן, 24.1.06, לְהֵלֵן: נְדִיב –פְּרֶלֶה־פֶּטֶר).
- 33 נְדִיב-בֵּין.
- 34 צוּר-נוֹפֵי הָאֲשֵׁלִיָּה, עמ' 262,236.
- 35 ב דב, ג שמואל, "קצת על הפרשה העגומה", בַּמְשַׁלֵּם, 22.3.1954, עמ' 3-4; וְרֵאָה: מִזְכִּירוֹת-פְּרֶשֶׁת הַרְאֵל, עמ' 2;
יְקִיר לִיעֵרִי, עמ' 2.
- 36 בברוביץ דב, "על הצגה מגוחכת של נושא רציני", בַּמְשַׁלֵּם, 20.7.1953, עמ' 4-5.
- 37 מירי, ללא ציון שם משפחה, "שתוף פעולה מעמדי-מדוע ולשם מה?, תשובה חברית לאלי יקיר", בַּמְשַׁלֵּם, 28.8.1953, עמ' 4.
- 38 בברוביץ דב, "הרבקות תויות רעשונית באצמלה של פניה חברית", בַּמְשַׁלֵּם, 28.8.1953, עמ' 6.
- 39 לֵי־סִנְהָה, זִלְבֵּרְבֵּרְג, עמ' 76-77; מִזְכִּירוֹת-פְּרֶשֶׁת, עמ' 2.
- 40 ישיבות מזכירות הקבה"א, 6.12.1953, אש"צ, 5. 6(2).
- 41 מכתב של דקל מזכיר הקיבוץ, להנהגה הראשית, 16.3.1953, ה-4. 20(1).
- 42 לֵי־סִנְהָה, גִּלְעָדִי, עמ' 81, גִּלְעָדִי מִסְפֶּרֶת שְׂאֵגְמוֹן כְּאִשֶּׁר לִמַּד בַּת"א שֶׁם לֵב שֶׁעוֹקְבִים אַחֲרָיו, לִכְּנֵן הוּא הֵבִיא עוֹד עַד מֵהַקִּיבוֹץ, מֵאֲנִשֵּׁי קוֹ הַתְּנוּעָה, הַשְּׁנַיִם תַּפְסוּ אֶת הָעוֹקֵב שֶׁהוּדָה בִּכְךָ, אוֹלָם נִתֵּן פֶּלֶד הַכַּחֲשֵׁי זֶאת; וְרֵאָה:
נְדִיב-אַגְמוֹן; נְדִיב-בֵּין.
- 43 חֹזֵן, בַּמוֹעֵצָה הַכִּלְלִית הַשְּׁמִינִית שֶׁל הַקֶּבֶה"א בְּגִבְעַת-חֲבִיבָה, 5.2.1954, אש"צ, 7(2); צוּר-נוֹפֵי הָאֲשֵׁלִיָּה עמ' 226-227.
- 44 שם, שם.
- 45 מכתבו של דקל ליקיר, כנראה מאוגוסט 1955, תיק חיקה גרוסמן, 69-95. 2(8)לְהֵלֵן: דִּקְל-לִיקִיר).
- 46 ללא ציון שם הכותב, "מאמר מערכת", בַּמְשַׁלֵּם, 29.7.1954, עמ' 1-2 לְהֵלֵן: מֵאֲמֵר-מַעֲרַכַּת); יְקִיר-לִיעֵרִי, עמ' 2
מִגַּם אֵילָן, "על בריקדות", הַעִיר, 22.6.1986, עמ' 23; נְדִיב-שְׂמוּאֵל גַּמֵּר.
- 47 מֵאֲמֵר מַעֲרַכַּת, עמ' 1-2.
- 48 אברהמי אלי, לְקִסְיֹן הַקִּיבוֹץ, יֵד-טִבְנֹקִין, 1998, עמ' 112.
- 49 יְקִיר-הָעֵרֹת, עמ' 7.
- 50 יְקִיר-לִיעֵרִי, עמ' 3.
- 51 מִתּוֹךְ יִשְׁבּוֹת מִזְכִּירוֹת הַקֶּבֶה"א, בֵּין הַתְּאָרִיכִים: 11.8.53-23.9.55, אש"צ, 6(2).
- 52 ללא ציון שם הכותב, והתאריך, "לחברי הוועד הפועל של הקבה"א", אש"צ, 95-69. 2(8); בֶּן-חֹרֵי־טִיּוֹטָא, רִשְׁמִתּוֹ שֶׁל אֲגָמוֹן יַעֲקֹב "בַּמְשַׁלֵּם", 12.9.54; דִּקְל-לִיקִיר.
- 53 בֶּן-חֹרֵי־חֹזֵן.

- 54 לין-סנה, חון, עמ' 72-74.
- 55 בן-חורין-חון.
- 56 יקיר ליערי, עמ' 6
- 57 לין-סנה, גלעדי, עמ' 80.
- 58 הועה"פ, מזכירות בית-הדין של התנועה, 2.12.1954, ה.4.20(1) [להלן: מזכירות-בית הדין].
- 59 בן-חורין-טיזמא, מתוך העלון "במשלמ", 12.9.54; וראה: מזכירות בית-בדין, עמ' 2.
- 60 יקיר-מזכירות, עמ' 6.
- 61 מזכירות בית-הדין, עמ' 1-5.
- 62 יקיר-ליערי, עמ' 3.
- 63 ראיון עם יקיר אלי שעריך עמו נדיב דורון, 3.8.2004, [להלן: נדיב-יקיר].
- 64 דקל-ליקיר.
- 65 ישיבת מזכירות הקבה"א, 19.8.1955, אש"צ, 5. (2).
- 66 דקל-ליקיר.
- 67 צחור-חון, עמ' 210-212.
- 68 דקל-ליקיר.
- 69 בן-חורין-חון.
- 70 מזכירות-פרשת, עמ' 1.
- 71 חון בישיבת הועד הפועל בדין, 23.9.1955, אש"צ, 5-10. (11)6.
- 72 דקל-ליקיר.
- 73 יקיר-ליערי, עמ' 4.
- 74 שם, שם; לין-סנה, גלעדי, עמ' 81-82; שוב יוסף, מכתב, לחבר מאיר יערי, 2.6.1956, אש"צ, 7-95. (8)14. יוסף שוב כותב "שטענען התנועה שהיכוח בין הקיבוץ והתנועה גרם חסר נאמנות למשק ולחברה אינו נכון, כיוון שקיבוץ הראל עמד בצורה טובה תחת הלחץ הכלכלי והחברתי וה"מצור" שהתנועה הטילה על הראל, במשך תקופה לא מבוטלת, אולם לא לעולם חוסן ובסופו של דבר המצור הכריע את הקיבוץ".
- 75 חון בישיבת הועה"פ בדין 23.9.1955, אש"צ, 5-10. (11)6.
- 76 יערי מאיר, "על גילויים מדאיגים", השבוע בקבה"א, 27.1.1956, עמ' 2, [להלן: יערי-על גילויים].
- 77 יקיר-ליערי, עמ' 1.
- הערות לפרק רביעי
- 1 צור-נופי האשליה, עמ' 237.
- 2 נדיב-כהן.
- 3 זמיר ישראל, "ושוב לפרשה היא", ראיון עם מאיר יערי, הדף הירוק, 12.4.94, (ראיון שנערך בשנת 1978), עמ' 15 [להלן: זמיר-יערי].
- 4 יקיר-ליערי, במכתבו של יקיר ליערי מתאריך 20.3.1956, הוא טוען שהתנועה "חייבת לסכם את פרשת הראל" באופן "בהיר ואמיץ", 10.4.1956 יערי משיב ליקיר "תחת לגלגל את הפרשה סתם בעולמא, אולי מוטב שתחשבו על שיבת בנים לגבולם, כמובן של הנאמנים לתנועה...אם ענייך מצמצם רק במסגרת של הצלת פרסיז'ה וכתובת היסטוריה, אודה, שאותי זה מעניין כבר פחות"; מכתב יערי ליקיר 10.4.1956, אש"צ,

- 14-7-95(8); תשובתו של יערי מלמדת אותנו, שהוא היה מעוניין שנאמני התנועה ישונו להראל, אולם ערוך דיון רציני ולסכם את הפרשה תוך כדי הפקת לקחים בדיון זה יערי לא היה מעוניין.
- 5 ראה למשל: חזן-חיים שכאלה; רוביק רחנטל מראיון את יעקב אגמון, "לולא פרשת הראל הייתי היום חבר קיבוץ", חותם, 18.1.1985, עמ' 21-20(להלן: רחנטל-אגמון).
- 6 ראה למשל: מכתב מקרוון דני לחזן, אש"צ, 30-95.6(2); בן-חורין-ב, ד, ש, י, ר.
- 7 יערי על גילויים, עמ' 2; מוכירות-פרשת הראל, עמ' 1-7.
- 8 ללא ציון שם הכותב והתאריך, "לחברי הועה"פ של הקבה"א", אש"צ, 69-95.2(8); יקיר-ליערי, עמ' 6-1.
- 9 בן-חורין-התפוררות קבוצות, עמ' 160-159.
- 10 מוכירות-פרשת הראל, עמ' 1.
- 11 שם, עמ' 7; וראה את רשימתו של קרוון, על הפרשה בה הוא, יוצא נגד מלאכת השיפוץ והגיהוץ של ההיסטוריה של הראל שנכתבה בחוברת שהוציאה הקבה"א לסיכום הפרשה, קרוון דני, "סיכום הפרשה", השבוע בקבה"א, 8.1.1956, עמ' 2-1 (להלן: קרוון-סיכום).
- 12 חזן, בישיבת הועה"פ בן 23.9.1955, אש"צ, 5-10.6(11).
- 13 דקל-ליקיר.
- 14 יערי-על גילויים, עמ' 2.
- 15 ישיבת מוכירות הקבה"א, 19.8.55, אש"צ, 5.6(2).
- 16 ללא ציון שם הכותב, "מאמר מערכת", במשלט, 29.7.1954, עמ' 1.
- 17 דקל-ליקיר.
- 18 צור-נופי האשליה, עמ' 270-267.
- 19 צחור-חזן, עמ' 210-209.
- 20 לין מיכה, אנשים מספרים על עצמם עם יעקב חזן, 1979, עמ' 110, אמ"ה, ח-3.
- 21 חזן-חיים שכאלה.
- 22 לין-סנה, חזן, עמ' 72-68.
- 23 שם, עמ' 74-72.
- 24 בן-חורין-חזן; וראה: בתוכנית חיים שכאלה שנערכה לכבוד חזן הוא לא התחרט על התנהלות הקבה"א בפרשה לדעתו, "לתנועה לא הייתה ברירה", חזן-חיים שכאלה; וראה: את המכתב שכותב קרוון לחזן לאחר התוכנית חיים שכאלה, הוא מצד על כך שחזן גם לאחר שנים אינו מכה על חטא, "אני את פצע פרשת הראל נושא בנופי ואשא אותו איתי עד הסוף. את העוול שנעשה לי ולחברי אך ורק בשל כך שחלקנו על ההנהגה ההיסטורית בנקודה מסוימת ובקשנו את זכות הויכוח, המחשבה וההתלבטות...אני רציתי לחיות בקיבוץ ואתה לא רצית בי, כי העזתי לחלוק על דעתך". קרוון ממשיך "פעם התעוררתי בסיזם לילה ראיתי את חברי דובינו ויענקלה ואת עצמי על גבעה מול קיבוץ הראל...כשכיתת יורים ובן-חורין ז"ל מפקד עליה ויורים בנו"; קרוון דני, מכתב לחזן, 8.8.1983, אש"צ, 30-95.30.6(2)(להלן: קרוון לחזן).
- את מכתב התשובה של חזן לדני קרוון לאחר התוכנית הוא מסביר שוב שלא "יכולנו אחרת", שהנהגת התנועה פעלה כפי שהיא פעלה מול הראל כיוון שסנה שאף לפלג את הקבה"א והיה בטוח שלפחות 12 קיבוצים יעברו למחנהו ללא ציון שם הכותב, והתאריך, "לחברי הועד הפועל של הקבה"א", אש"צ, 95-69.2(8);

בן-חורין-מיטא, הקיבוצים שבראש ובראשונה נהו אחרי סנה היו הראל ושוכל, בנוגע לאופי פעילותו של יהודה בן-חורין הסביר חזן שהוא היה ה"תקיף מכולנו, כי מאחוריו היה כבר הניסיון המר של הפגישה עם החתירה הקומוניסטית בגרמניה", חזן, מכתב לקרוון, 1.9.1983, אש"צ, 95-30, 6. (2).

²⁵ זמיר-יערי, עמ' 14-15.

²⁶ לין-סנה, תלמי, עמ' 53-56.

²⁷ חזן-חיים שכאלה.

²⁸ לין-סנה, פלד, עמ' 58-64.

²⁹ לין-סנה, בנטוב, עמ' 65-67.

³⁰ זמיר-יערי, עמ' 15.

³¹ בכרם שלום-אמת 2.1% קנ (מוקד) 87.5%, הראל-בעד אמת הצביעו 18 חברים, קנ (למוקד) הצביעו 23 חברים, שדה יואב, אמת 13, ק"נ (מוקד) 34, גבולות אמת 17, קנ 19; ללא ציון שם הכותב, "נתונים מהבחירות", על-המשמר, 1.1.1974, עמ' 2; וראה: אריה סלוצקי, מהמחלקה הפוליטית של הקבה"א מתייחס להצבעות בקיבוצים שתמכו במפלגת מוקד לדעתו "אין ספק שזו תופעה מדאיגה, והתנועה תצטרך להתמודד עם תופעה זו. אני איני בדעה שיש להפעיל אמצעים אדמיניסטרטיביים. צריך לקיים בירור פוליטי מעמיק, מתוך תקווה כי בסופו של דבר נצליח להשיב קיבוצים אלה להזדהות עם דרכה הפוליטית של התנועה"; אריה סלוצקי, "ההצבעות בקיבוצים, השבוע בקבה"א, 11.1.1974, עמ' 7.

³² זמיר-יערי, עמ' 15; וראה את תוצאות ההצבעות בקיבוצים: בכרם-שלום 31 חברים הצביעו בעד שלי, 9-1 חברים בעד אמת, ללא ציון שם הכותב, "תוצאות ההצבעה בקיבוצים", על המשמר, 18.5.1977, עמ' 2; סקירה על הצבעות הקיבוצים במערכות הבחירות על דצמבר 1973, ומאי 1977 בתוך: הררי יחיאל, התנועה הקיבוצית בבחירות לכנסת 1955-1977, להסתדרות 1973-1977, גבעת-חביבה ללא ציון שנת ההוצאה, עמ' 12-13.

³³ בן-חורין-התפוררות, עמ' 1.

³⁴ שם, עמ' 28.

³⁵ שם, עמ' 139.

³⁶ שם, עמ' 49-150.

³⁷ שם, עמ' 149-156.

³⁸ שם, עמ' 157-158.

³⁹ שם, עמ' 158-159.

⁴⁰ שם, עמ' 159-160.

⁴¹ שם, עמ' 160.

⁴² בן-חורין-ד; לין-סנה, גלעדי, עמ' 78; חזן-חיים שכאלה, רעיה אילן; נדיב-אגמון.

⁴³ בן-חורין-י; לין-סנה, גלעדי, עמ' 79; נדיב-אגמון.

⁴⁴ יקיר ליערי, עמ' 4; בן-חורין-ד, ד.

⁴⁵ נדיב-יקיר; בן-חורין-י, ד; לין-סנה, גלעדי, עמ' 78-84; נדיב-אגמון.

⁴⁶ נדיב-יקיר; בן-חורין-י; נדיב-אגמון; רוזנטל-אגמון, עמ' 20-21; קרוון לחזן; לין-סנה, גלעדי, עמ' 79.

⁴⁷ בן-חורין-א, ע, ר, ש, ב, ד, ע, ו; נדיב-אגמון; רוזנטל-אגמון, עמ' 21.

⁴⁸ מכתב מחברי הראל, לועה"פ של הקבה"א, ללא ציון תאריך, אש"צ, 95-69, 2(8), (להלן: הראל לועה"פ).

- 49 לין-סנה, זילברברג, עמ' 76-77; לין-סנה, גלעד, עמ' 82; נדיב-אגמון; בן-חורין-ש, ד, ר, י, ב; שנורמן אהרון, מכתב ליערי, 26.1.1956, עמ' 4-2, אש"צ, 7-95.14.8); ראיון שערך פבדה גלעד עם יעקב אגמון, "שיועד לשאול", חותם, 1.4.1994, עמ' 5; חזן-חיים שכאלה, רעיה אילן; קרוון-סיכום, עמ' 2-1; וראה את מכתבה של זהבה קרוון(אמא של דני קרוון), חשוב לציין את בקיאותה בנעשה בהראל וכנראה של עוד הורים שבניהם עזבו את הראל, היא כותבת "הורי הבנים המגורשים לא ישבו בחיבוק ידים באים שמועות אלה לא יפסיקו מיד"; קרוון זהבה, מכתב אל מזכירות הועה"פ של הקבה"א, 7.11.1955, אש"צ, ה-20.4.1).
- 50 יקיר-ליערי, עמ' 6-5.
- 51 צור-נופי האשליה, עמ' 236.
- 52 צור-פרשת פראג, עמ' 45.
- 53 צור-נופי האשליה, עמ' 210.
- 54 שם, עמ' 11.
- 55 שם, עמ' 237-238.
- 56 כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 173.
- 57 שפירא אניטה, יגאל אלון: אביב חלדו, ח"א, 2004, עמ' 179.
- 58 למשל בקיבוץ כרמיה, נדיב-כהן.
- 59 כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 169-173.
- 60 יקיר-ליערי, עמ' 6.
- 61 בן-חורין-חזן.
- 62 בן-חורין-התפוררות קבוצות, עמ' 159.
- 63 צ'יז'יק מ, המניעים להקמתו של הקבה"א, השוה"צ, אונ' חיפה, המכון לחקר הקיבוץ, 1978, עמ' 8.
- 64 ללא ציון שם הכותב, "נסתיימה המועצה הכ"ז לקבה"א השוה"צ", על – המשמר, 14.12.1948, עמ' 2.
- 65 ללא ציון שם הכותב, "הפולוגות הפוליטיות פוקדות מעשיהן", השבוע בקבה"א, 13.11.1952, עמ' 5-4; הראל, "מפעולות הועדה הפוליטית", השבוע בקבה"א, 20.11.1952, עמ' 5.
- 66 כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 146-147; צור-נופי האשליה, עמ' 210-211.
- 67 יקיר ליערי, עמ' 3.
- 68 וינגרטן-הראל, שבית, ברלה, זהבה, עמ' 7-11.
- 69 נחמה גנוסר, "הראל", השבוע בקבה"א, 31.5.1951, עמ' 4; גנוסר נחמה, "משוטם בקיבוצים", השבוע בקבה"א, 13.1.1953, עמ' 7.
- 70 וינגרטן-הראל, ראיון שערכה וינגרטן עם יקיר אלי, עמ' 12; חמש שנים.
- 71 בן-חורין-ד.
- 72 בן-חורין-י.
- 73 בן-חורין-מ, ש.
- 74 בן-חורין-ד.
- 75 שוב יוסף, מכתב ליערי, 2.6.1956, אש"צ, 7-95.14.8), (להלן: שוב – ליערי).
- 76 ראה למשל: "במשלט" מהתאריכים, 11.5.1952, 20.7.1953, 7.11.1954, ועוד ועוד.
- 77 בן-חורין-י, ש, מ, ד.

	78	<u>יקיר ליערי, עמ' 3.</u>
	79	<u>מזכירות-פרשת הראל, עמ' 4.</u>
	80	<u>הקבה"א-סיכומי נתונים.</u>
	81	<u>בן-חורין-ר.</u>
	82	<u>בן-חורין-מ.</u>
	83	<u>בן-חורין-ד.</u>
	84	<u>בן-חורין-ע.</u>
	85	<u>בן-חורין-ב.</u>
	86	<u>בן-חורין-א.</u>
	87	<u>בן-חורין-ק.</u>
	88	<u>לין-סנה, גלעדי, עמ' 80,83.</u>
	89	<u>בן-חורין-התפוררות קבוצות, עמ' 159.</u>
	90	<u>יקיר-מזכירות, עמ' 9; יקיר ליערי, עמ' 5-6.</u>
	91	<u>מזכירות-פרשת הראל, עמ' 3-6; חזן, בישיבת הוועד הפועל בן 23.9.1955, 5-10. 6(11); דקל ליקיר; יערי-על</u>
		<u>גילויים, עמ' 2.</u>
	92	<u>בן-חורין-ב.</u>
	93	<u>בן-חורין-ד.</u>
	94	<u>בן-חורין-ע.</u>
	95	<u>בן-חורין-י.</u>
	96	<u>בן-חורין-ר.</u>
	97	<u>לין-סנה, גלעדי, עמ' 79-80.</u>
	98	<u>לין-סנה, זילברברג, עמ' 77.</u>
	99	<u>שוב-ליערי.</u>
	100	<u>יקיר-ליערי, עמ' 3.</u>
	101	<u>שם, עמ' 6.</u>
	102	<u>ישיבות מזכירות הקבה"א בין התאריכים: 11.8.1953-23.9.1955, 5. 6(2).</u>
	103	<u>חזן, בישיבת הוועה"פ בן 23.9.1955, 5-10. 6(11); יערי-על גילויים, עמ' 2.</u>
	104	<u>חשוב לציין שקיבוץ הראל קיבל השלמות, ב23.9.1955 הגיע גרעין קטן מהונגריה ופולין שמנה 17 חברים, ונשלחו חברות-נוער לקיבוץ, אולם השלמות אלא לא היו השלמות גדולות איכותיות, ולא יכלו לתת מענה לבעיית כוח האדם בהראל וראה: יקיר ליערי-עמ' 3; לין-סנה, גלעדי, עמ' 80; מזכירות-פרשת הראל, עמ' 1-6; וראה דיון רחב בסוגיה בתת פרק אשר עוסק "בקונפליקט ומשבר בין הנהגת הקבה"א להראל".</u>
	105	<u>צור-נופי האשליה, עמ' 237.</u>
	106	<u>בן-חורין-התפוררות קבוצות, עמ' 158-159.</u>
	107	<u>כפכפי-אמת ואמונה, עמ' 143-144; יזהר-בין חזון, עמ' 108-110.</u>
	108	<u>כפכפי איל, "פילוג עין-חרוד", מרדכי נאור(עורך), עמק-זרעאל, 1900-1967, ירושלים 1993, עמ' 170-177.</u>
	109	<u>לין-סנה, גלעדי, עמ' 80.</u>

-
- 110 נדיב-אביבה ואלי יקר.
- 111 נדיב-אגמון.
- 112 מזכירות – פרשת הראל, עמ' 1 - 6.
- 113 יקיר ליערי, עמ' 1-7.
- 114 אילן רעיה, "לאחר הבחירות", במשלט, 7.10.1954. עמ' 11.
- 115 יקיר-מזכירות, עמ' 9.
- 116 בן-חורין-התפוררות קבוצות, עמ' 159.
- 117 לא ציון שם הכותב, "מאמר מערכת", במשלט, 29.7.1954, עמ' 1-2.
- 118 יקיר-ליערי, עמ' 2.
- 119 יקיר ליערי, עמ' 1-6; בן-חורין-ב, ד, ר, י.
- 120 דקל ליקר; הראל לועה"פ; יקר ליערי, עמ' 1-6.
- 121 מזכירות – פרשת הראל, עמ' 1 - 6.
- 122 כרמל עמוס, תנועת הנוער השוה"צ 1938-1948, חיבור לשם קבלת ד"ר, אונ' חיפה, 1994, עמ' 176-188, 232-
239; נדיב-רותי אילת; נדיב-אביבה יקר.
- 123 ראה למשל: חמש שנים.
- 124 נדיב-רותי אילת; לין-סנה, גלעדי, עמ' 80-81; לין-סנה, זילברברג, עמ' 76-77.
- 125 יקיר ליערי, עמ' 3, 6.
- הערות לסיכום
- ¹ יערי-על גילויים, עמ' 2.

רשימה ביבליוגרפית

מקורות ארכיונים

ארכיון השומר הצעיר, גבעת חביבה, (ובקיצור-אש"צ).

ארכיונים אישיים

בן-חורין צבי 95-73

גרוסמן חיקה 95-69

יערי מאיר 95-7

ארכיון קיבוץ המאוחד, יד-טבנקין, אפעל (בקיצור-אק"מ)

ארכיון קיבוץ משמר-העמק (בקיצור-אמ"ה)

ארכיון קיבוץ שמרת(בקיצור-א"ש)

עלונים, עיתונים וכתבי עת

במשלט

במת השמאל

בקיבוץ

דרך השמאל

הדף הירוק

העיר

השבוע בקיבוץ-הארצי

השמאל

חותם

מאסף

מדינה ממשל ויחסים בנלאומיים

על-המשמר

קול העם

ספרים, חוברות, וספרי זיכרונות

אברהמי אלי, לקסיקון הקיבוץ, יד-טבנקין, (1998).

אגמון יעקב, שאלות אישיות, ת"א, (1994).

אשל נמרוד, שביתת הימאים, (1994).

בלמי ברל, במאבק על הקיום היהודי, לדמותו של משה סנה, ירושלים, (1981).

בן-חורין צבי, חלום ושברונו, ת"א, (1987).

בן-טוב מרדכי, ימים מספרים, ת"א, (1984).

גיא כרמית, מסע ליד חנה, ת"א, (1992).

דגן רוהי ושואול(ערכו), עצוב למות באמצע התמונה, ללא ציון המקום של הוצאת החוברת, והתאריך.

הררי יחיאל, התנועה הקיבוצית בבחירות לכנסת 1955-1977, להסתדרות 1973-1977, גבעת-חביבה, ללא ציון שנת הוצאה.

זית דוד, חלוצים במבוכ הפוליטי, ירושלים (1993).

זיהר אורי, בין חזון לשלטון-מפלגת אחדות-פועלי ציון בתקופת הישוב והמדינה, ירושלים, (2005).

כנרי ברוך, טבנקין בארץ ישראלי, ירושלים (2003).

כפכפי אייל, אמת או אמונה טבנקין מחנך חלוצים, ירושלים, (1992).

לין מיכה, אנשים מספרים על עצמם, עם יעקב חזן, (1979).

מרגלית אלקנה, השוה"צ מעדת נעורים למארכסזים מהפכני, ת"א, (1971).

צור אלי, נופי האשליה מפ"ם 1948-1954, ירושלים (1998).

צחור זאב, חזן תנועת חיים השומר הצעיר הקיבוץ הארצי מפ"ם, ירושלים, (1997).

צ'ז'יק מ, המניעים להקמתו של הקב"א, השוה"צ, אונ' חיפה, המכון לחקר הקיבוץ, (1978).

קוטיק מאיר, משפט פראג, ת"א, (1985).

שאלתיאל אלי, תמיד במרי, משה סנה 1909-1948, ת"א, (2000).

שפירא אניטה, יגאל אלון: אביב חלדו, ת"א, (2004).

מאמרים

אילת גידי, "מפלגה ביטחון-תבנית ותדמית (1948-1956) "אלי צור (עורך), לא יוכלו בלעדינו, ת"א (2000).

אשל ברכה, "מבוא", (עורכת) אשל ברכה, משה סנה כתבים 1948-1954 כרך ג', ת"א, (1999).

ישי יעל, "החזון ולקחו-השפעת משפט פראג על מפ"ם", מדינה ממשל ויחסים בנלאומיים, מס'7, (1975).

גרינברג יצחק, "עמדותיה של מפ"ם בשאלות ההסתדרות", (עורך) מרגלית אלקנה, השמאל המאוחד, חיפה (1991).

זית דוד, "איחוד השמאל הציוני סוציאליסטי", (עורך) מרגלית אלקנה, השמאל המאוחד, חיפה(1991).

כפכפי אייל, "רפוסי מנהיגות בקיבוץ הארצי, כפי שנחשפו במשפט פראג", זית דוד, מרגלית אלקנה, אלי צור, (עורכים), מאסף, גבעת-חביבה (1988).

כפכפי איל, פילוג עין-חרוד, (עורך), מרדכי נאור, עמק-זרעאל, 1900-1967, ירושלים, (1993).

ללא ציון שם הכותב, "הראל-על גבול עמק איילון", (עורך) לוי דרור, ספר השוה"צ-כרך ג', מרחביה, (1964).

מרגלית אלקנה, "האידיאולוגיה החברתית כלכלית של מפ"ם 1948-1954", (עורך) מרגלית אלקנה, השמאל המאוחד, חיפה (1991).

סנה משה, "אחדות במערכה", (עורכת) ברכה אשל, משה סנה כתבים, 1948-1954, ת"א, (1999).

סנה משה, "בהיפרד דרכים", במת השמאל, (12.2.53).

סנה משה, "מהגיונות הימים הללו", (עורכת) ברכה אשל, משה סנה כתבים, 1948-1954, ת"א, (1999).

סנה משה, "חשבון-הדור של אדם יהודי", (עורכת) ברכה אשל, משה סנה כתבים, 1948-1954, ת"א, (1999).

סנה משה, "על המתרחש בקיבוצים", שמאל, (19.3.1953).

סנה משה, ברמן א, טובין טובין, בוסתוני ר, "אל חברי מועצת מפ"ם", במת השמאל, (12.2.53).

צור אלי, "בין איחוד לפילוג: מפ"ם וחטיבותיה", (עורך) מרגלית אלקנה, השמאל המאוחד, חיפה (1991).

צור אלי, "פרשת פראג-ההנהגה והאופוזיציה בקבה"א", זית דוד, מרגלית אלקנה, אלי צור, (עורכים), מאסף, גבעת-חביבה (1988).

צור אלי, "שותפות רעיונית וזהות קיבוצית, בתוך אלי צור, דוד זית השותפות הרעיונית פוליטית, שותפות רעיונית וזהות קיבוצית, ג.חביבה, 1987 .

קדיש אלון, "מפ"ם וביטחון: עמדותיה הפומביות של מפ"ם בנושאי צבא ובטחון, 1947-1954, (עורך) צור אלי, לא יוכלו בלעדינו עמדות מפ"ם בשאלות חוץ ובטחון 1948-1956, ת"א, (2000).

עבודות גמר, עבודות מסטר ועבודות דוקטוראט

בן-חורין צבי, התפוררות קבוצות-מיסדיים בתנועה הקיבוצית: תהליכים וגורמיים, חיבור לשם קבלת ד"ר, אוני' ת"א, (1984).

כרמל עמוס, תנועת הנוער השוה"צ 1938-1948, חיבור לשם קבלת ד"ר, אוני' חיפה (1994).

כפכפי אייל, "תמורות באידיאולוגיה של הקבה"מ בתקופת המלחמה הקרה 1944-1954, חיבור לשם קבלת ד"ר, אוני' ת"א, (1986).

לין נועה, משה סנה ופירוק קיבוץ הראל 1955, עבודת גמר י"ב, משמר-העמק, (1984).

פרלה וינגרמן, קיבוץ הראל 1948-1986, עבודה במסגרת לימודים באורנים, אש"צ, (1986).

שמואלי שושנה, הקשר בין צמיחתה של סיעה ב' במפא"י לבין פעולתן של האופוזיציות השמאליות בשנים 1935-1938, עבודת מוסמך למדעי הרוח-m.a, אוני' ת"א, (1980).

ראיונות

ראיונות שנערכו ע"י לין נועה

בנטוב מרדכי, עורך-על-המשמר, בזמן פרשת סנה, ממנהיגי הקבה"א, ללא ציון יום הראיון

ומקום הראיון (נובמבר 1983).

גלעדי עמליה, ממייסדות הראל, ללא ציון יום הראיון ומקום הראיון (ינואר 1984).

זילברברג וזהבה, ממייסדות הראל, ללא ציון יום הראיון ומקום הראיון (ינואר 1984).

חזן יעקב, מנהיג הקבה"א, וחבר כנסת בשנות ה-50, ללא ציון יום הראיון ומקום הראיון (דצמבר 1983).

פלד נתן, מזכיר הקבה"א בזמן פרשת סנה, ממנהיגי הקבה"א, ללא ציון יום הראיון ומקום הראיון (דצמבר 1983).

תלמי מאיר, ממנהיגי הקבה"א, ואיש המטה המצומצם של חזן בעת המיפול בפרשת סנה, ללא ציון יום הראיון ומקום הראיון (נובמבר 1983).

ראיונות שנערכו ע"י בן-חורין צבי

חזן יעקב, מנהיג הקבה"א ומפ"ם, וחבר כנסת בזמן פרשת סנה, ללא ציון תאריך הראיון ומקום הראיון.

בארכיון האישי של בן-חורין צבי שנמצא בארכיון השווה"צ, נמצאו 18 ראיונות עם חברי הראל, שהשתמשתי בהם בעת כתיבת המחקר. מכיוון שבן-חורין לא ציין בעבודת הדוקטואט שלו את שמות המרואיינים, אף אני לא ציינתי את שמות המרואיינים אלא כתבתי את שמם, בשם קוד, כפי שיעקב לי ד"ר אלי צור החוקר הראשי בארכיון השווה"צ בגבעת-חביבה. לכן רשימתם לא מופיעה בביבלוגרפיה.

ראיונות שנערכו ע"י וינגרטן פרלה

זילברברג ברלה, ממייסדי הראל, ללא ציון תאריך הראיון ומקום הראיון.

זילברברג וזהבה, ממייסדות הראל, ללא ציון תאריך הראיון ומקום הראיון.

יקיר אליהו, ממייסדי הראל, ללא ציון תאריך הראיון ומקום הראיון.

שביט אבי, ממייסדי הראל, ללא ציון תאריך הראיון ומקום הראיון.

ראיון שערך זמיר ישראל

יערי מאיר, מנהיג הקבה"א ומפ"ם, וחבר כנסת בזמן פרשת סנה, ללא ציון היום, החודש והמקום בהם נערך הראיון (1978).

ראיונות שנערכו ע"י נדיב דורון

אגמון יעקב, ממייסדי הראל, מזכיר הקיבוץ בזמן פרשת הראל, ממנהיגי השמאל בהראל, ת"א (19.11.2004).

אילת גידי, רכז מחלקת הביטחון של הקבה"א במהלך שנות ה-50, בית-אלפא (25.11.2005).

אילת (אלקון) רותי, חברת גרוד אילון וקן צפון ת"א בשנות ה-40, בית אלפא (25.11.2005).

בין יהודה, איש המחלקה לאיסוף נתונים(לא באופן רשמי) של הקבה"א במהלך שנות ה-50, כפר – מסריק (5.12.2005).

גבעוני שמואל, ממייסדי שמרת, חבר מזכירות שמרת בזמן פרשת סנה, שמרת (19.6.2005).

הרן רבקה, ממייסדות שמרת, שמרת(4.4.2005).

יקיר אליהו, ממייסדי הראל, ורכז המשק בקיבוץ בזמן פרשת סנה, ת"א (3.8.2004) וראיון במלפון (5.4.2005).

יקיר אביבה, ממייסדות הראל, ת"א, (3.8.2004).

כהן יוחנן ממייסדי כרמיה ומזכיר כרמיה בזמן פרשת סנה, משמר-העמק (20.7.2004).

-
- לבנה שלמה, ממייסדי להבות חביבה וחבר קבוץ בזמן פרשת סנה, חדרה (4.4.2005).
- פרלהפטר יהודה, הגיעה להראל בשנת 1952, גזבר הראל בזמן פרשת סנה, ראיון בטלפון (24.1.2006).
- ראיונות במסגרת תוכנית הטלוויזיה חיים שכאלה
- אילן רעיה, ממייסדות הראל, בתוכנית הטלוויזיה חיים שכאלה עם חון, 12,19.7.1983.
- חון יעקב מנהיג מפ"ם, בתוכנית הטלוויזיה חיים שכאלה, 12,19.7.1983.
- רוזן שלמה, רכז המחלקה הכלכלית, בזמן פרשת סנה, בתוכנית הטלוויזיה חיים שכאלה עם חון, 12,19.7.1983.